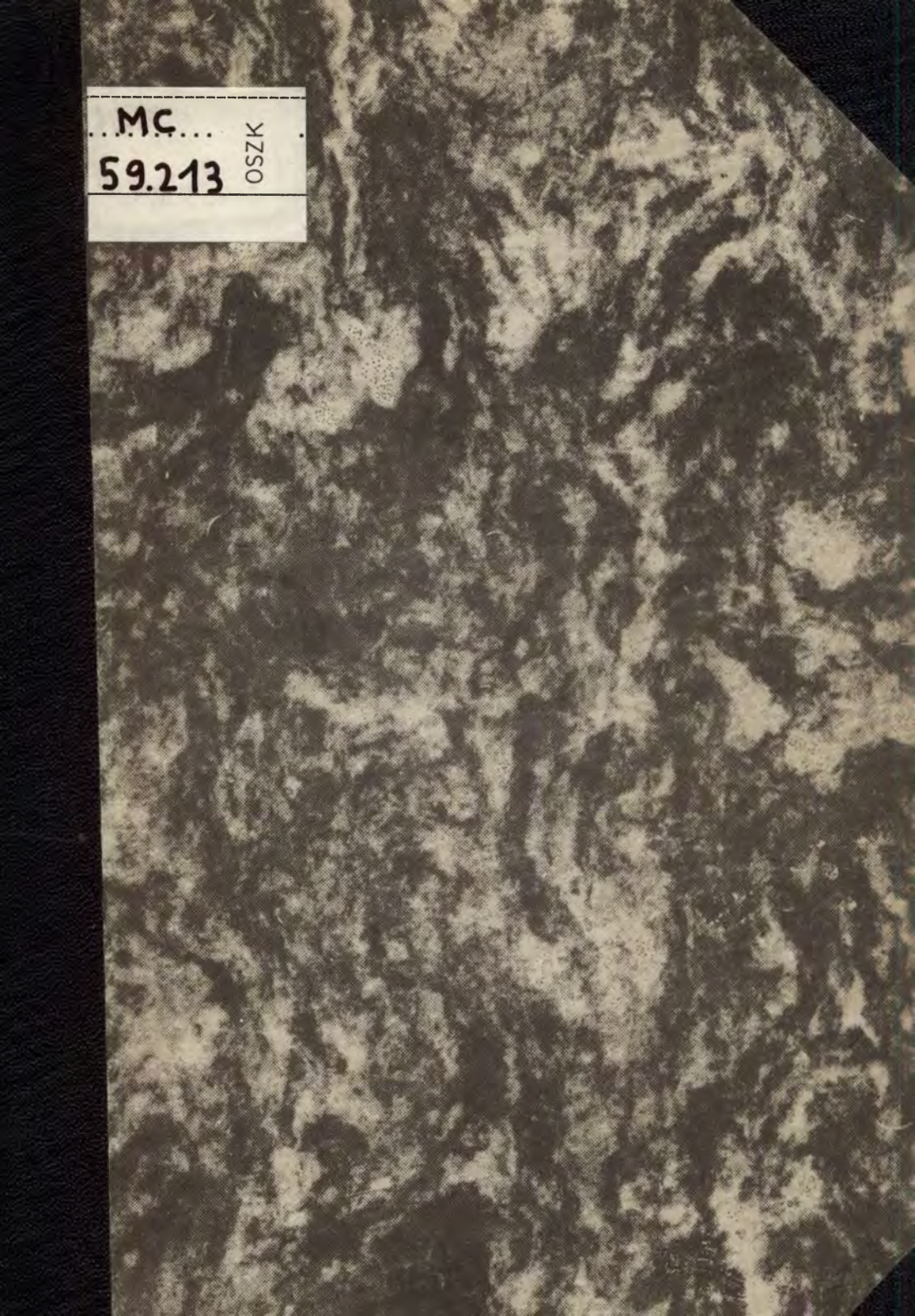
MC
59.213
OSZK

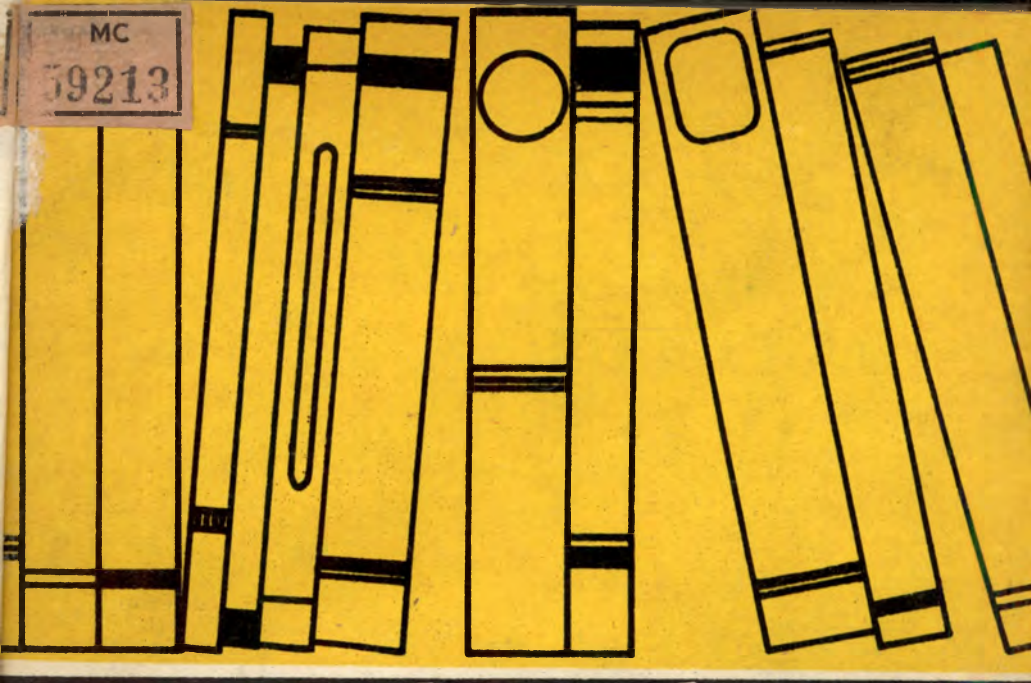

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

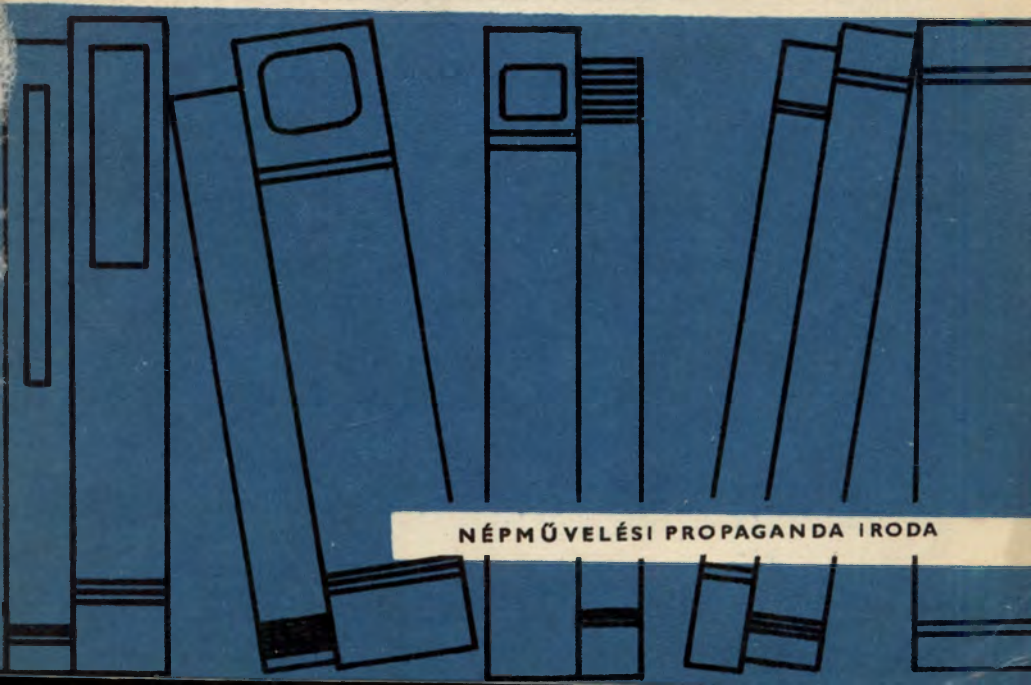
OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MC
59213

A MUNKÁSOK ÉS AZ OLVASÁS

NÉPMŰVELÉSI PROPAGANDA IRODA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A MUNKÁSOK ÉS AZ OLVASÁS

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Népművelési Propaganda Iroda
Budapest — 1969

Készült a Szakszervezetek Országos Tanácsa megbízásából a Könyvtártudományi és Módszertani Központ Igénykutató Csoport gondozásában

Irta
KAMARÁS ISTVÁN

Matematikai szakértő
SÁRDY PÉTER

Lektorálta
H. SAS JUDIT

(KAMARÁS István)
A munkások és az olvasás. (Matematikai szakértő Sárdy Péter.) Bp. Népmüvelési Propaganda Iroda, 1969. 201 p. tábl. 24 cm.
/A Könyvtártudományi és Módszertani Központ kiadványai 33./
Bibliogr. 180-182. p.
028.01:331-058.45

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ kiadványai 33.

MC 59.213
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
1970 év A 1085 sz.
LELTÁRI SZÁM
R 2

T A R T A L C M J E G Y Z É K

BEVEZETÉS..... 7

A kutatás célkitüzései..... 9
A vizsgálat köre, mintavétele, módszere..... 1o

I. NAPILAPOK, KÉPESLAPOK, FOLYÓIRATOK..... 16

A napilapolvasás aránya..... 18
Mit olvasnak a napilapokból?..... 19
Hetilap- és folyóiratolvasás..... 27

II. KÖNYVET OLVASÓK, NEM OLVASÓK, RENDSZERES OLVASÓK..... 34

Olvasás és szabadidő..... 34
A könyvet olvasók aránya és az olvasás gyakorisága..... 35
Összefüggések demográfiai tényezők és az olvasás gyakorisága között..... 4o
Az iskolai végzettség..... 4o
Nők és férfiak..... 41
A szakképzettség..... 42
Az életkor..... 44
A lakóhely..... 46
Családi állapot, szabadidő, továbbtanulás..... 48
Könyvolvasás és ujságolvasás..... 5o
A nem olvasók..... 53

III.KÖNYV, KÖNYVTÁR, OLVASÁS..... 6o

Magasabb müveltség, mint életcél..... 6o
Mit vásárolna 2oo forintért?..... 61
Vélemények a sok könyvü emberről..... 62
Könyvbeszerzési források..... 65
Kapcsolat az üzemi könyvtárral..... 69
A könyvtáros a különböző foglalkozásuak rangsorában..... 7o
Az olvasmány, mint beszédtéma..... 71

IV. INDITÉKOK, CÉLOK, IGÉNYEK 73

A legutolsó olvasmány elolvasásának inditékai..... 74
A munkások müvészeti izlése..... 77
A munkások olvasási céljai, igényei..... 78
A szórakozás mint olvasási cél..... 88
Erkölcsi kérdésekkel kapcsolatos olvasási igény..... 9o
Az olvasás mint aktivitás, kifelé fordulás és ismeretszerzés..... 92
Az önmagára ismerés mint olvasási igény..... 94
Boldogságkeresés, elvágyódás, menekülés..... 96
Olvasás presztizs célokból..... 98
Az olvasás mint alapvető emberi szükséglet..... 98
Nők és férfiak olvasási igényei..... 98
Különböző iskolai végzettségüek olvasási igényei..... 99
Különböző társadalmi rétegekhez tartozó rendszeres olvasók igényeinek összevetése..... lol
Előszeretetben részesitett olvasmányfajták..... lo2
Előszeretetben részesitett olvasmányfajták és az olvasási igények..... lo8
Előszeretetben részesitett olvasmányfajták és az olvasmányok kiválasztása..... lo9

V. SZERZŐK, MÜVEK, MÜFAJOK 112

A legutoljára olvasott könyvek..... 112
Egyes szépirodalmi müvek olvasottsága, kedveltsége és hatásossága..... 117
A legkedvesebb olvasmányok..... 123
Régi, mai, magyar és külföldi szépirodalom..... 124
Lektür és nivós szépirodalom..... 125
Cselekmény és összefüggések..... 127
Izgalmas, érzelmes, humoros, romantikus müvek..... 131
Modern regények..... 133
Szocialista eszmeiségü müvek..... 133
Ismeretszerzési forrásul szolgáló szépirodalmi müvek..... 134
Nők és férfiak legkedvesebb olvasmányai..... 134
Különböző iskolai végzettségüek legkedvesebb olvasmányai..... 135
A legkedvesebb olvasmányok megoszlása konfliktus megoldási tipusok szerint..... 136
Egyes ismeretterjesztő müvek olvasottsága..... 139
Szakirodalom olvasás..... 142
Kielégitetlen igények..... 144

VI. ÉLMÉNYEK ÉS HATÁSOK..... 145

A legutoljára olvasott szépirodalmi művek hatása..... 145
Értékes szépirodalmi művek hatása..... 149
Az "Anna Karenina" és a "Rozsdatemető" befogadása..... 151

VII. IZLÉSSZINT ÉS AZ OLVASÁS FEJLETTSÉGI FOKA..... 155

Izlésvizsgálat öt vers befogadása alapján..... 155
Tiz regény rangsorolása értékük szerint..... 158
A munkás olvasók "minősitése" az olvasott művek értéke alapján..... 165

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KITEKINTÉS..... 176

Felhasznált irodalom 180
A kérdőiv..... 183

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
— Országos Széchényi Könyvtár

BEVEZETÉS

Olvasó munkás szobra az uj lakótelepen, a müvelődési ház kertjében és a Magyar Tudományos Akadémia előcsarnokában. A szobrok némelyike kissé sematikus, erősen idealizált, mint sok tekintetben a munkások olvasásáról alkotott képünk. Ez a tanulmány e téren szeretne hüségesebb képet, vagy inkább részletesebb tájékozódást elősegitő térképet adni. Térképünkhöz a tengerszintet és a főbb égtájakat az alábbiakban felvázolt - s a tanulmányban csak részben megválaszolt - néhány fontosabb kérdéssel adnánk meg.

A kultura demokratizálódása a feltörekvő osztályoknak uj, nagy lehetőségeket adott. A kiegyenlitődés irányába fejlődő müvelődési szerkezetben a munkásság kulcsfontosságu helyet foglal el, s a fejlődés tipikus példájának tekinthető, még akkor is, ha kiderül, hogy esetleg meglehetősen egyenlőtlen fejlődésről van szó. Kérdés, mivel felfelé és lefelé nyitott osztályról van szó, heterogénitása magyarázza-e az olvasással kapcsolatos magatartásának ellentmondásosságát is?

Ez a kétirányu nyitottság a müvelődés területén is sajátos középhelyet eredményez. A mutatószámok alapján az olvasásban is ez a réteg áll legközelebb, s méghozzá igen közel az országos átlaghoz. /1/ Kérdés, hogy ez az olvasásban elfoglalt meglehetősen

/1/ Jól kiolvasható ez Mándi Péter: A könyvolvasás és könyvvásárlás Magyarországon /Bp.1965.KTTK./ adataiból. Az olvasók aránya 60,6 %, a rendszeres olvasóké 24,3%, a munkásolvasók aránya 65,9%, a rendszeres munkás olvasóké 22,0%.

semleges - Berkesi-Jókai-Tolsztoj kémhatásu - középhely nem jelent-e békés eklekticizmust, Veres Péter szavaival, nem nekik való szellemi táplálékon vegetálást /1/ s nem jelenti vajon azt, hogy az olvasás, az egykori mozgalmi fegyver most az ártalmatlan szórakozás eszköze?

Feltételezzük, hogy ez a középhely nem jelenti a sajátos vonások teljes elmosódását, mint ahogy a felfelé és lefelé nyitottság sem jelent azért átjáróházat. Való igaz, hogy az olvasás tekintetében a munkások körében korántsem találhatók olyan markáns jegyek, mint például a parasztság körében, ahol domináns szerepe van a saját szükebb környezet, csoport, réteg, osztály iránti fokozott érdeklődésnek. Kérdés azonban, a munkások olvasási kulturájának nem egyik legspecifikusabb vonása éppen az ellentmondásossága? Kétségtelen, hogy a ma ismeretanyagának többé-kevésbé intenziv elsajátitása mellett igen feltünő a "más világ", a távolabbi, a régebbi iránti érdeklődés, de vajon ez egyértelmüen csak elfordulást vagy menekülést jelent?

Az ujratermelődő különbségek, melyek a kultura területén még élesebben jelentkeznek, mint az élet más szféráiban, a munkások körében is érzékelhetők. A müvelődés egyenlő lehetősége sok esetben nem jelent többet, mint a versenyzőknek az egyszerre rajtolás, s az azonos táv, de az edzési lehetőségek, a rutin, s a mindennapi élet más tevékenységeinek különböző előjelű és erősségü befolyásai már egészen különbözőek. A vezető beosztásu és értelmiségi szülők gyermekeinek 5o %-a, a segédmunkások gyermekeinek már csak 15 %-a ér el jeles eredményt a nyolcadik általánosban, s alakitja ennek megfelelően további életét, s kulturális fejlődését. A kapuk alul és felül nyitottak ugyan, de nem egyformán szélesre, az átrétegeződés lelassult. Mig az összes fogyasztás értékében csupán 6o %-os a különbség, az összes müvelődésre és szórakozásra forditott kiadás évi összege a termelő szövetkezeti

/1/ Veres Péter: A szocialista müveltségről = Népszabadság 1968. nov.7.

tagoktól a vezető állásuak és értelmiségiek csoportjáig haladva ötszörösére emelkedik, /a munkásoktól két, két és félszeresére/, a könyvre költött összegeknél harmincháromszorosára, /a munkásoktól számitva tizenöt - huszönötszörösére/. Kulturális vagyon szempontjából tehát még vannak milliomosok és koldusok. Kérdés, hogy a munkásság ezen a téren is középhelyet foglal-e el, s ha nem, melyik irányban történt az elmozdulás?

A munka és müvelődés társadalmilag meghatározott ellentéte ugy tünik, bizonyos mértékben napjainkig megmaradt, illetve ujratermelődött. Kérdés, a munkával szemben, abból kikapcsolódva, vagy attól menekülve olvas-e a munkás, vagy esetleg már a munka és müvelődés lényegében azonos vagy legalább is hasonló igényeket elégit ki?

A müveltségi szint mérésére az olvasás változatlánul alkalmas mércének bizonyul. A kulturális igényt kielégitő tömegközlési eszközökhöz kapcsolódó szabadidő tevékenységek között a tv és a szóbeliség reneszánsza korában is a leginkább előnyben részesitett, s a legnagyobb arányban ténylegesen előforduló olvasás intenzitása és az általános müveltség szintje között még mindig szoros összefüggés tapasztalható, tehát erről a részterületről még mindig igen jól lehet az egészre következtetni. Az egésszel kapcsolatos most felvetett kérdések mindegyikére nem kisérelünk meg választ adni, néhányukat csak érintjük, s mint további vizsgálati területeket jelöltük meg.

A KUTATÁS CÉLKITÜZÉSEI

Néhány igen értékes részvizsgálat után - mint Mándi Péter és Szentirmai László kutatásai /1/ - 1968 őszén a Könyvtártudományi és Módszertani Központ a Szakszervezetek Országos Tanácsa kezde-

---

/1/ Mándi Péter: Munkások és a könyv. Bp.KTTK. 1968.62.p. Szentirmai László: Olvasáselemzés a Szegedi Ruhagyárban = Tiszatáj 1967. 1. sz. 36-44. p. 2.sz. 117-126.p.

ményezésére, anyagi és erkölcsi támogatásával átfogó olvasáskutatást végzett a magyarországi ipari munkásság körében. A vizsgálat legfőbb célkitüzése a "Mennyit, mit és miért olvasnak a különböző koru, nemü, szakképzettségü, iskolai végzettségü, stb munkások?" kérdés megválaszolása volt. Nem vállalhattuk ebben a vizsgálatban az olvasás és más kulturális tevékenységek kapcsolatának elemzését, még kevésbé az olvasás és az életmód sokszálu kapcsolatának szociológiai elemzését. Néhány mélyfurást végeztünk az olvasmányok hatása, valamint a munkás és a könyv, könyvtár, olvasás kapcsolata kutatásához. Végül kisérletet tettünk a munkás olvasóknak olvasmányaik alapján történő viszonylag homogén csoportokra való bontására.

Munkánkat, ha nem is nevezhetjük még olvasásszociológiai kutatásnak, ilyen szempontokat is figyelembe vevő, Ughy Jenő "looo falusi lakós és a könyv" /1/ cimü munkájához hasonló, a napi munkájuk során az olvasással kapcsolatba kerülők számára remélhetően hasznos szempontokat nyujtó, eddig spontán megfigyeléseikhez esetleg mércéül szolgáló tanulmánynak szánjuk.

A VIZSGÁLAT KÖRE, MINTAVÉTELE, MÓDSZERE

A tanulmány tényanyag bázisát egy országos méretü reprezentativ kérdőives-interjus felmérés adatai szolgáltatják. Magyarország állami iparban dolgozó munkásait modellező 2610 fős mintasokaságunk az 1961. évi népszámlálási helyzethez képest a magyarországi ipari munkások 2,5, a jelenlegi viszonyokat tekintve körülbelül a két ezreléke. A minta kialakitása a kvóta rendszer és a véletlen kiválasztáson alapuló módszer kombinációjával történt. A nemek és a szakképzettségek kvótáit az 1962-es statisztikai adatok, az egyes iparágak és földrajzi megoszlásuk kvótáit négyöt évvel ezelőtti adatok alapján alakitottuk ki. Az egyes üzemek

/1/ Ughy Jenő: Ezer falusi lakós és a könyv. Bp.OSzK. KMK. 1965. 119.p.

s az interjualanyok kiválasztása már véletlen kiválasztáson alapuló módszerrel történt. A fenti kombinált módszert kényszerből választottuk, mivel egy országos méretü reprezentativ felmérés véletlen kiválasztáson alapuló módszeréhez szükséges segédeszközök létrehozása igen nagy költségeket követelt volna. Kombinált rendszerünk hátránya a bizonyos mértékig már elavult kvóták használatából eredő szükségszerü kisebb torzulások. A torzulások mértékét azonban csak a következő népszámlálás adataival történő összehasonlitás utján tudjuk pontosan megállapitani.

Mintánk összetétele a következőképen alakult:

Nemek:	férfi	1815 fő	69,5 %
	nő	795 fő	3o,5 %
			loo,o %
Szakképzettség:	szakmunkás	1o81 fő	41,5 %
	betanitott munkás	869 fő	33,3 %
	segédmunkás	66o fő	25,2 %
			loo,o %
Életkor:	2o éven aluli	234 fő	9,o %
	2o-24 éves	4o3 fő	15,5 %
	25-29 éves	43o fő	16,6 %
	3o-34 éves	348 fő	13,3 %
	35-39 éves	36o fő	13,7 %
	4o-44 éves	299 fő	11,4 %
	45-49 éves	251 fő	9,6 %
	5o-54 éves	147 fő	5,6 %
	55-59 éves	119 fő	4,6 %
	6o évesnél idősebb	19 fő	o,7 %
			loo,o %

Az életkor nem szerepelt kvótáink között, ezért ujabb statisztikai adatok hiján az 1964. őszi állapottal /1/ vetettük össze mintánk életkor szerinti megoszlását, s a 2o éven aluliak csoportjától eltekintve, amelynek aránya 1964-ben 14 % volt, csak minimális o,5-1,3 % közötti eltéréseket tapasztaltunk.

Iskolai végzettség:

8 általánosnál kevesebbet végzett	718 fő	27,8%
8 általánost végzett	1582 fő	6o,3 %
érettségizett	299 fő	11,5 %
egyetemet, főiskolát végzett	11 fő	o,4 %
		loo,o %

A várható változások miatt az iskolai végzettség 4-5 évvel régebbi kvótáit sem adtuk meg, itt azonban az 1964 őszi helyzethez képest már olyan nagy eltéréseket tapasztalhatunk, melyeket az iskolázottság emelkedésének üteme már nem indokol. 1964 őszén - minta alapján becsülve - a 8 általánosnál kevesebbet végzettek aránya 49,8 %, a 8 általánost végzetteké 45,3 %, az érettségizetteké 4,9 % volt. Ha a magasabb korosztályok végzettségi összetételére elfogadjuk az 1964-es adatokat és csak az életkori átcsoportosulásból származó korrekciót vesszük figyelembe, - tehát elhanyagolva a nem lebecsülendő arányu, dolgozók iskolájában magasabb szinteket elérőket - akkor mintánk összetétele az iskolai végzettség szerint az alábbi kellene legyen: 8 általánosnál kevesebb 44.5 %, 8 általános 49,6 %, érettségizett 5,9 %. A valóban reális 1968 őszi állapotot tükröző arányok az iskolai végzettséget tekintve szerintünk mintánk és a fenti módon korrigált 1964-es állapot arányai között helyezkednek el. A nem egészen valós állapotot tükröző iskolai végzettségi arányok okozta torzitások mértékére majd az olvasók arányának megállapitásánál fogjuk felhivni a figyelmet.

/1/ Munkaügyi Adattár. Bp. KSH. 1966.

Az egyes demográfiai kategóriák megoszlása iskolai végzettség szerint:

	férfiak %	nők %	szakmunkások %	betanitott munkások %	segédmunkások %
8 általánosnál kevesebb	28,4	25,6	15,o	24,3	45,o
8 általános	59,6	62,6	67,5	69,3	48,5
közép és felsőfok	12,o	11,8	17,5	6,4	6,5
	loo,o	loo,o	loo,o	loo,o	loo,o

	2o év alatt %-a	2o-24 éves %-a	25-29 éves %-a	3o-34 éves %-a	35-39 éves %-a	4o-5o éves %-a	5o év felett %-a
8 általánosnál kevesebb	11,5	6,9	14,2	22,5	26,8	45,8	62,3
8 általános	79,o	7o,o	71,o	67,7	62,9	46,8	31,2
közép és felsőfok	9,5	23,1	14,8	9,8	1o,3	7,4	6,5
	loo,o	loo,o	loo,o	loo,o	loo,o	loo,o	loo,o

Az egyes iparágak szerint a munkások megoszlása a következőképen alakul:

Bányászat	11,6 %
Vas-, acél-, és fémgyártás	6,1 %
Gépgyártás	13,3 %
Villamosgépipar	6,2 %
Müszeripar	1,9 %
Vas és fémtömegcikk	3,5 %
Villamosenergia-ipar	2,3 %
Építőanyag-ipar	5,3 %
Vegyipar	3,5 %
Gumi és müanyagipar	o,9 %
Faipar	2,5 %
Papiripar	o,5 %

Nyomdaipar	1,1 %
Textilipar	8,4 %
Bőr- és szőrmeipar	o,6 %
Ruházati ipar	5,9 %
Élelmiszeripar	8,4 %
Vegyesipar	2,7 %
Épitőipar	15,3 %
	loo,o %

Az interjukat 55 város és 6o község 55o üzemében készitettük. A megkérdezett munkások megoszlása lakhely szerint:

Budapest	3o,6 %
Vidéki város	32,2 %
Község	37.2 %
	loo,o %

Az interjukat 2oo kérdezőbiztos készitette 9o %-ban főhivatásu szakszervezeti könyvtárosok, rajtuk kivül néhány megyei tanácsi könyvtáros és népmüvelő. Az interjukészitők mintegy kétórás kiképzést - eligazitást kaptak.Az üzemekben az interjualanyokat a kérdezőbiztosok választották az általunk megadott véletlen kiválasztási módszerrel. A kérdezőbiztosok nagyobb része nem saját üzemében készitett interjut, igy az interjualanyoknak mintegy 9o %-a nem ismerte a kérdezőbiztos foglalkozását. A kérdezőbiztosok szóbeli és irásbeli beszámolói alapján a megkérdezett munkások döntő többsége érdeklődéssel vett részt a beszélgetésben, szivesen válaszolt annak ellenére, hogy a kérdések nehezek, fárasztók voltak, nem egy esetben a kérdezett számára életének egyik legnagyobb szellemi erőpróbáját jelentették. A válaszok őszinteségéről mind az interjukészitők beszámolói, mind a kérdőivek válaszainak ilyen szempontból történő elemzése alapján igen kedvező tapasztalataink vannak. Az interjura nem vállalkozók aránya 1 % körül volt.

x x x

Köszönettel tartozunk Csoportunk előző tapasztalatokat nélkülöző első nagyobb szabásu kutatásának beinditásához tanácsaikkal és észrevételeikkel segitséget nyujtó munkatársainknak, valamint H. Sas Juditnak, Gondos Ernőnek és Mándi Péternek; kérdőivünket módszerteni szempontból ellenőrző Cseh-Szombathy Lászlónak; a gépi adatfeldolgozást irányitó Lukács Istvánnak és Lukácsy Józsefnénak; valamint a szervezésben segitő SzMT és szakmai központi könyvtárak vezetőinek és az interjukat készitő szakszervezeti és tanácsi könyvtárosoknak.

OSZK

I. Napilapok, képeslapok, folyóiratok

A tudományos és müvészeti folyóiratoktól eltekintve - a sajtótermékek inkább a jelenség, a rész, a köznapi tudat szintjén, a könyvek pedig tudományos illetve müvészi tükrözésükkel - inkább a lényegi, az egész, a nembeli szintjén ábrázolják a világot, az embert. Annak ellenére, hogy a tömegkommunikációs funkciót betöltő sajtó információi jobban az időhöz kötöttek, tehát kevésbé maradandóak, mint a könyvekben megérlelt, kikristályosodott gondolatok, mindez mégis leegyszerüsités, hiszen a dokumentumok értékét betöltött funkciójuk és tükrözésük hüségének foka is meghatározza. Ezért nem beszélhetünk általában értékesebb könyvekről és kevésbé értékes sajtótermékekről, hanem csak a valóságot "hamisan tükröző", csaknem kizáróan reklám és szórakoztató célokat szolgáló - főként nyugaton tipikus - képeslapokról és hasonló funkciókat betöltő kommersz könyvekről.

A sajtó és a könyvolvasás tehát szervesen kiegészíti egymást, olvasásuk aránya jól jellemzi olvasójuk kulturális szintjét. Mándi Péter /1/ az olvasási kultura egyes fokozatai képzéséhez a könyv és sajtó olvasást együtt veszi alapul. Skáláját avval egészitenénk ki, hogy az olvasás magasabb fokozatainak megállapitásánál a

/1/ Mándi Péter: A könyv és közönsége. Bp.1968. 41-42.p.

folyóiratolvasás mutatóinak döntő szerepe lesz. Gondoljunk itt a hivatásos vagy amatőr érdeklődők tudományos folyóirat olvasására, s a szépirodalom legujabb eredményeivel lépést tartó Nagyvilág, Uj Irás olvasók viszonylag szük táborára. Mándi Péterrel együtt határozottan azt állitjuk, hogy az olvasóvá nevelésben, főként az időnkénti olvasóból rendszeres olvasóvá válásban a sajtóé az egyik főszerep, s a szépirodalom iránti érdeklődést és a témaérzékenység fejlődését is sok esetben a sajtóban közölt irások segitik.

Állitásunkat a közelmultban befejezett, főként nyugati sajtóolvasási vizsgálatok, ugy tünik inkább cáfolják, mint bizonyitják. Schmidchen /1/ megbizható adatok alapján figyelmeztet a NSzK-ban tapasztalható amerikanizálódási folyamatra, arra, hogy a növekvő számu szórakoztató folyóirat egyre inkább "helyettesiti" a könyvet, elhóditja a potenciális könyvolvasókat. Ez a jelenség csak kis részben hasonló ahhoz, ami a tv és az olvasás átmeneti szembenállásánál tapasztalható, mert a tv már az elterjedés és hozzászokás időszaka közben is /például az ismeretterjesztő müvek esetében/ láthatóan kedvező hatást gyakorol a könyvolvasásra, mig ezeknek a szórakoztató folyóiratoknak a "hamis tükrözése" nem hivja fel a figyelmet egyes könyvek magasabb tudományos vagy müvészi szintü tükrözésére, mint a szórakozásnak emeltebb szintü formájára. Egy tv müsor után sok esetben az ut szinte szükségszerüen a könyvtárba vagy az otthoni könyvespolchoz vezet, de a szórakoztató folyóiratok egyedi és folytatásos történetei egymás előtt nyitnak ajtót. Nálunk ez a sajtó müfaj, ilyen nyiltan és széles körben szerencsére nem létezik, Angliában azonban a kiadóik már módszertani füzeteket is jelentenek meg az irók számára, hogyan kell ilyen történeteket irni! Egyes napi és hetilapjaink sok esetben igen gyenge tárcái erősen szétszóródva még nem alkotnak frontot, igy elmondhatjuk, hogy a valóságot inkább jelenségszinten, de hüségesen dokumentáló sajtótermékeink többségében már jelen van a könyv, a következő szint is különösképpen a kulturális, tudomá-

/1/ Schmidchen, Gerhard: Lesekultur in Deutschland - Börsenblatt. /Frankfurter Ausgabe/. 24. Jg. 1968. 7o. no. 1988. p.

nyos rovatokban és az irodalmi, művészeti mellékletekben. Itt már lehetőség adódik, hogy olvasóink az addig még el nem ért magasságok ritkább levegőjéhez hozzászokjanak.

A NAPILAPOLVASÁS ARÁNYA

Amennyiben az olvasók körét az olvasmányfajtákat tekintve legtágabbra nyitjuk, a magyar munkások 93,3 % olvasó, becsléseink szerint ugyanis ennyire tehető azoknak az aránya, akik napilapot vesznek a kezükbe. Közülük rendszeres napilap olvasónak tekinthető 73,1 %. Bár ez az arány, mivel a kérdezettek saját minősitésén alapul, bizonyos óvatossággal kezelendő, eléggé reálisnak tünik. Ezt látszik igazolni ellenőrző kérdésünk eredménye is, mely szerint a kérdezést megelőző napon 6o %-uk olvasott napilapot. Ha figyelembe vesszük, hogy a keddi kérdezés esetén a hétfői nap kiesése mintegy lo-15 %-os csökkenést okozott, a 7o-75 %-os előző napi ujságolvasás és a 73,1 %-os rendszeres napilapolvasás között az eltérés nem jelentős

A rendszeres olvasás legjobb hiszemü állitása sem jelent minden esetben szigorubb értelemben vett rendszeres olvasást, nem jelenti az ujság teljes átolvasását, csupán azt, hogy majdnem minden nap kezébe vesz valamilyen napilapot, sok esetben csak a sporthirekért, vagy a rádió és tv müsort keresve. Mindezen megszoritások ellenére a fenti arányok értékeseknek mondhatók, s kiállják az összehasonlitást más országok adataival is. A legujabb NSzK felmérés /1/ szerint a szakmunkások 82 %-a és a segédmunkások 77 %-a olvas ujságot. Az olvasás "léptéke" itt körülbelül középhelyet foglal el a mi rendszeres és alkalomszerü kategóriánk között, ez pedig azt jelenti, hogy a két országban körülbelül azonos a helyzet.

A szakképzettség és az iskolai végzettség fokai szerinti arányok legfeljebb annyiban okoznak meglepetést, hogy a napilapolvasás terén talán a vártnál kisebbek a különbségek.

/1/ Schmidchen, Gerhard: i.m.

	Napilap olvasók aránya
segédmunkások	89,5 %
betanitctt munkások	93,1 %
szakmunkások	95,8 %
8 általánosnál kevesebbet végzettek	88,8 %
8 általánost végzettek	95,4 %
közép és felsőfokot végzettek	98,o %

A szakképzettségeknél tapasztalható különbség az integrálódás folyamatában egy magasabb szint elérését jelzi, s a fejlett nyugati országok helyzetéhez hasonló képet mutat e téren. A nők és férfiak aránya között sem jelentős az eltérés: 9o,4 illetve 94,7 %. Egy Nova Huta munkásai körében végzett sajtóolvasási vizsgálat /1/ 9 % különbséget állapit meg. Az egyes életkori csoportok között 5o éven alul jelentős különbségeket nem állapithatunk meg. Ha minimális különbséggel is, de a legaktivabb ujságolvasó korcsoport a 2o-29 éveseké, de az előtte és utána következő korcsoportnál csupán kb. 4 %-nál nagyobb arányban olvasnak ujságot, a 4o-49 éves korcsoport tartja ezt a szintet, s ezután következik valamivel jelentősebb /6%-os/ csökkenés az 5o-59 éveseknél, majd jelentősebb /mintegy 2o-25 %-os/ a 6o éven felülieknél.

MIT OLVASNAK A NAPILAPOKBÓL?

A munkások sajtóolvasásával kapcsolatos eddigi megállapitások bármennyire is megbizhatónak és pozitivnek tünnek, sokkal többet még nem mondanak annál, hogy a magyar munkások rendszeres kapcsolatban vannak a napisajtóval, de nem jelentik azt, hogy ilyen arányu a politikai és egyéb aktuális eseményekről az informálódás szükséglete is. Feltétlenül meg kellett vizsgálni, hogy mit milyen gyakorisággal olvasnak a napilapokból.

/1/ Kwasniewicz, Władisław: Rodzina Nowohucka jako odbiorca prasy = Z. Prasoz.1963. 1-2.

nyos rovatokban és az irodalmi, müvészeti mellékletekben. Itt már lehetőség adódik, hogy olvasóink az addig még el nem ért magasságok ritkább levegőjéhez hozzászokjanak.

A NAPILAPOLVASÁS ARÁNYA

Amennyiben az olvasók körét az olvasmányfajtákat tekintve legtágabbra nyitjuk, a magyar munkások 93,3 % olvasó, becsléseink szerint ugyanis ennyire tehető azoknak az aránya, akik napilapot vesznek a kezükbe. Közülük rendszeres napilap olvasónak tekinthető 73,1 %. Bár ez az arány, mivel a kérdezettek saját minősitésén alapul, bizonyos óvatossággal kezelendő, eléggé reálisnak tünik. Ezt látszik igazolni ellenőrző kérdésünk eredménye is, mely szerint a kérdezést megelőző napon 6o %-uk olvasott napilapot. Ha figyelembe vesszük, hogy a keddi kérdezés esetén a hétfői nap kiesése mintegy 1o-15 %-os csökkenést okozott, a 7o-75 %-os előző napi ujságolvasás és a 73,1 %-os rendszeres napilapolvasás között az eltérés nem jelentős.

A rendszeres olvasás legjobb hiszemü állitása sem jelent minden esetben szigorubb értelemben vett rendszeres olvasást, nem jelenti az ujság teljes átolvasását, csupán azt, hogy majdnem minden nap kezébe vesz valamilyen napilapot, sok esetben csak a sporthirekért, vagy a rádió és tv müsort keresve. Mindezen megszoritások ellenére a fenti arányok értékeseknek mondhatók, s kiállják az összehasonlitást más országok adataival is. A legujabb NSzK felmérés /1/ szerint a szakmunkások 82 %-a és a segédmunkások 77 %-a olvas ujságot. Az olvasás "léptéke" itt körülbelül középhelyet foglal el a mi rendszeres és alkalomszerü kategóriánk között, ez pedig azt jelenti, hogy a két országban körülbelül azonos a helyzet.

A szakképzettség és az iskolai végzettség fokai szerinti arányok legfeljebb annyiban okoznak meglepetést, hogy a napilapolvasás terén talán a vártnál kisebbek a különbségek.

/1/ Schmidchen, Gerhard: i.m.

Az egyes napilapok olvasottságának sorrendje a következőképpen alakult:

	A kérdezett munkások közül olvassa %	Az ujságot olvasók közül rendszeresen olvassa %
Népszabadság	51,6	6o,7
Helyi /megyei/ napilapok	41,8	61,5
Esti Hirlap	27,8	58,o
Népszava	25,1	63,5
Magyar Nemzet	8,4	47,6
Magyar Hirlap	2,7	42,8
Népsport	15,7	63,5

A felsorolás első négy helyezettje és rendszeres olvasói arányuk megfelel a várakozásnak, legfeljebb az Esti Hirlap és a Népszava közti arány okozhat talán kisebb meglepetést, de a kisebb aránytalanságot helyrebillenti a Népszava viszonylagosan legnagyobb rendszeres olvasói tábora. A Magyar Nemzet és a Magyar Hirlap nem a munkások szükebb rétegének a lapja, hanem az esetek többségében "második" ujság egy rendszeresen olvasott napilap mellett.

Válaszolva a "mit" kérdésre összeállitottunk egy "átlag napilap" tartalomjegyzéket, s a gyakoriság méréséhez öt fokozatu skálát szerkesztettünk /soha - nagyon ritkán - gyakrabban - majdnem mindig - mindig elolvassa az illető cikkfajtát/. Az interjualany mindegyik cikkfajtához kiválasztotta a megfelelő olvasási gyakoriságot jelző fokozatot.

Ha csupán olvasóik százalékarányát vesszük figyelembe, az egyes cikkfajták olvasottsága között a következő sorrend alakult ki:

rendőrségi, bünügyi hirek	91 %
humor	88 %
külföldi hirek	86 %

politika	83 %
helyi hirek	82 %
sport	81 %
"kis szines" hirek	8o %
szinház-, film-kritikák	8o %
elbeszélések	79 %
kulturális hirek	77 %
tudományos rovat	77 %
mozimüsor	76 %
gazdasági hirek	76 %
vezércikk	74 %
apróhirdetések	73 %
olvasók levelei	72 %
könyvismertetés	7o %
képregény	69 %
kulturális viták	59 %
divat	57 %
háziasszonyok rovata	42 %

Kár lenne ennek a rangsornak a tanulságait pesszimistán értékelni azért, mert a rendőrségi hirek állnak az élen. Ezt természetesnek kell venni, s mint pozitivumot lehet emliteni, hogy a kül- és belpolitikai anyagokat majdnem annyian olvassák, mint a rendőrségi hireket.

A lista gondosabb áttanulmányozása után jogosan felmerülhet a gyanu, hogy jó néhány cikkfajta hatásossága csupán olvasottságuk arányával egyszerüen nem mérhető össze, mivel vannak köztük olyanok, amelyek tipikusan alkalmi olvasmányok. Az emlitett gyakoriság skálával mért olvasási intenzitásuk sorrendje reálisabb sorrend lesz: /1/

rendőrségi, bünügyi hirek	317 pont
humor	297 "

/1/ A gyakoriságértékeket a következőképpen kaptuk meg: az öt intenzitásfoknak megfelelően az olvasók arányait o,1,2,3,4-el megszoroztuk, s összeadtuk őket.

sport	273 pont
helyi hirek	243 "
külföldi hirek	239 "
politika	228 "
elbeszélések, folytatásos regények	226 "
apró "kis szines" hirek	224 "
filmmüsor	21o "
képregény	2o7 "
szinház-, film-kritika	199 "
apróhirdetések	197 "
vezércikk	194 "
tudományos rovat	191 "
olvasók levelei	186 "
kulturális hirek	178 "
gazdasági hirek	164 "
könyvismertetés	153 "
divat	147 "
kulturális viták	115 "
háziasszonyok rovata	112 "

A két sorrend között jelentős eltérések tapasztalhatók. A sporthirek felzárkózik a vezető "szórakoztató ujságolvasmány"-hoz. A kül- és belpolitikai hirek már csak a második lépcsőn foglalnak helyet. Jelentős mértékben csökkent, vagyis a valódi helyére került, a kulturális vonatkozásu cikkek olvasásának aránya. Csupán az olvasás aránya alapján a legnagyobb arányban olvasott cikkfajtákhoz képest a kulturális hirek és a tudományos rovat olvasási aránya azoknak valamivel több mint kétharmada, mig a reálisabb lista alapján nem sokkal több mint a fele. Még nagyobb az eltérés a könyvismertetéseknél, s ennél is nagyobb a kulturális vitáknál. Igen figyelemre méltó, hogy a képregényt, s a folyóiratokban lévő elbeszéléseket viszonylag kevesebb olvasóik viszonylag nagy intenzitással olvassák. Eredményeink csak részben igazolták a Magyar Rádió és Tv közvéleménykutató osztálya felmérésének /1/

/1/ Sós Vilmosné Semjén Anita: A rádió és televizió szerepe az ismeretterjesztésben. = MRTV Közvéleménykutatás. 1968. 3. sz.

a munkás ujságolvasók érdeklődési körére utaló becsléseit, ahol kissé tulzottan optimista képet festve első helyre állitják a politikai vonatkozásu cikkek olvasását megelőzve a sporthireket és a helyi hireket.

Érdemes megnézni néhány cikkfajtánál az olvasás arányával összevetve az egyes gyakorisági fokok százalékos megoszlását is:

	az olvasás gyakorisága				
	soha	nagyon ritkán	gyakrabban	majdnem mindig	mindig
rendőrségi hirek	9,1	5,3	9,2	14,1	62,3=loo%
sport	18,8	9,8	7,9	lo,5	53,o=loo%
politika	16,9	17,1	17,9	16,9	31,2=loo%
elbeszélések	2o,8	15,1	12,4	13,3	38,4=loo%
képregény	3o,7	13,5	9,9	lo,4	35,5=loo%
tudományos rovat	23,o	2o,5	16,8	14,9	24,8=loo%
kulturális hirek	22,8	21,1	22,5	17,3	16,3=loo%
könyvismertetés	29,9	24,7	18,3	11,8	15,3=loo%
kulturális viták	41,3	27,1	15,7	8,7	7,2=loo%

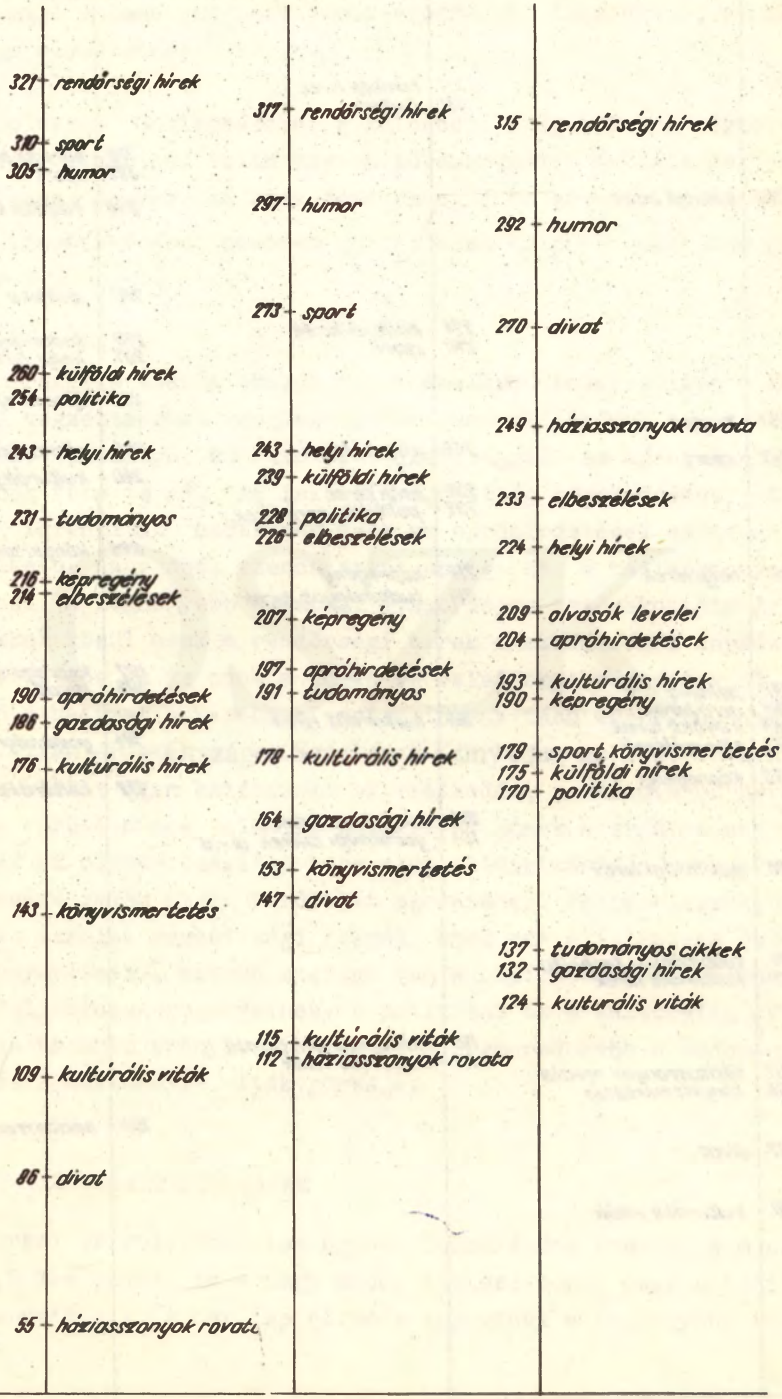
Ha csak a rendszeres olvasás rovatát vizsgáljuk, még jobban látszik az előbb emlitett nagyságrendi különbség, a rendőrségi és a politikai cikkek, az elbeszélések és a kulturális jellegü cikkek olvasottsága között. Feltünő az elbeszéléseknek és folytatásos regényeknek, valamint a képregényeknek a többihez képest viszonylag nagy arányu állandó olvasótábora. Ha a "nagyon ritkán" kategóriába tartozókat inkább a nem olvasók közé érezzük is, akkor is jelentősnek itélhetjük az egyes cikkfajták - köztük különösképen a politikai, -tudományos cikkek rendszeres olvasóinak arányát. A következtetések levonásában azonban óvatosaknak kell lennünk, mert a gyakoriság skálánk korántsem olyan érzékeny müszer, mint esetleg hinnénk, hiszen az olvasás, pontosabban beleolvasgatás intenzitását az egyes cikkfajtáknak a lapban elfoglalt terjedelmétől függetlenül méri, tehát azonos kategóriaként kezeli a szembeötlő 3 oldalas politikai anyagot, s az eldugott helyen lévő 3 mondatnyi rendőrségi hireket. Egy kicsit kiélezve a helyzetet

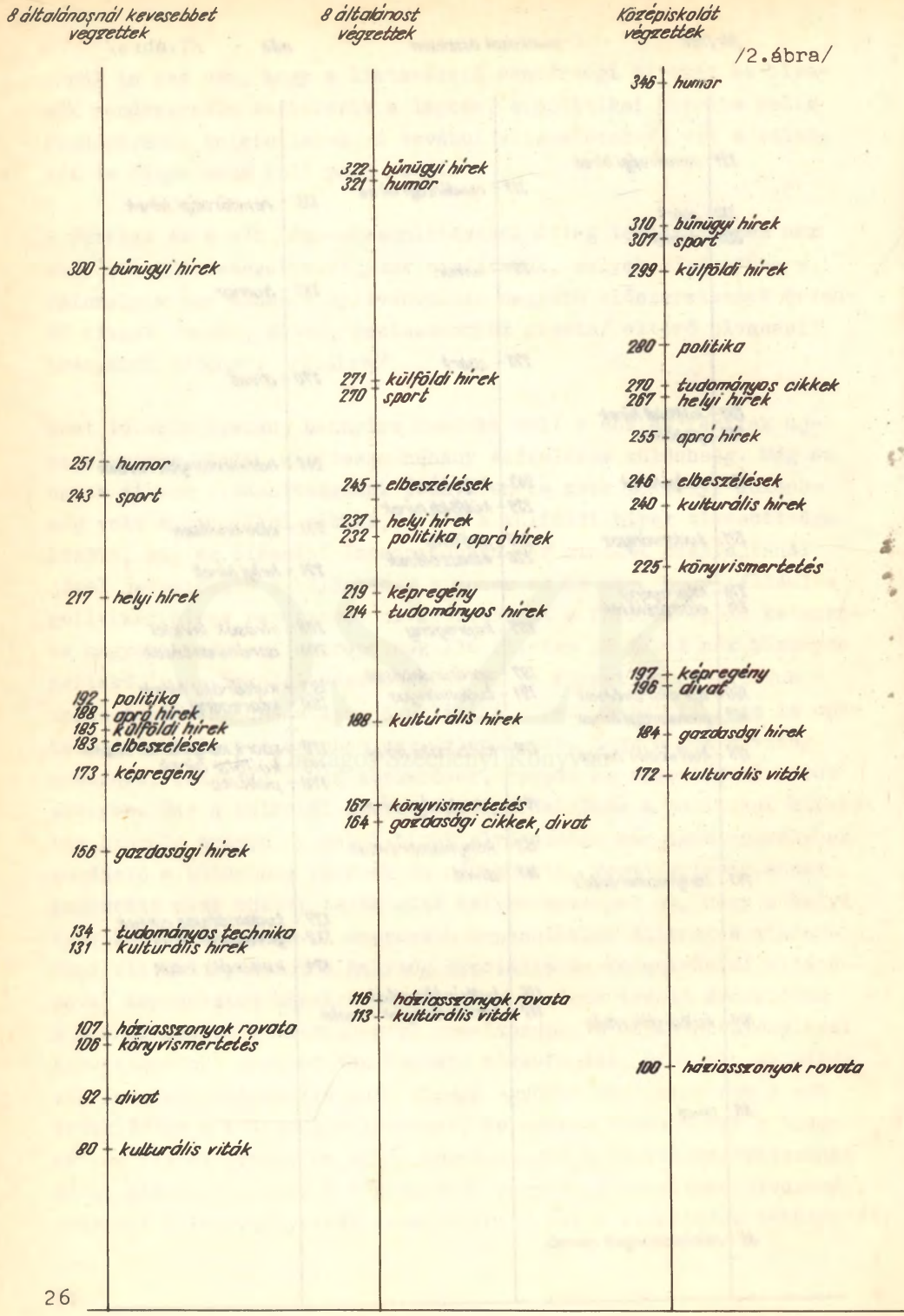
arról is szó van, hogy a listavezető rendőrségi hireket az olvasók rendszeresen megkeresik a lapban, a politikai hirekbe pedig rendszeresen belebotlanak. A további vizsgálatoknál ezt a változót is figyelembe kell majd venni.

A férfiak és a nők összehasonlitásánál főleg természetesen nem azokra a különbségekre vagyunk kiváncsiak, melyek elsősorban a valamelyik nem számára nyilvánvalóan nagyobb előszeretetnek örvendő cikkek /sport, divat, háziasszonyok rovata/ eltérő olvasási arányából adódnak. /1.ábra/

Most látszik igazán, mennyire csalóka volt a nők és férfiak ujságolvasása közti, mindössze néhány százalékos különbség. Még az egyes cikkek olvasottságának arányában is csak 10 %-nyi különbség volt a politikai cikkek, s 7 % a külföldi hirek olvasottsága között, mig az olvasási intenzitásban már mindkét cikkfajtánál jóval jelentősebb a különbség, s ennek az az oka, hogy például a politikai hirek rendszeres olvasói között a férfiak éppen kétszerte nagyobb aránnyal szerepelnek /36 illetve 18 %/. A nők bizonyos mértékü, s az iskolai végzettségüktől is független apolitikus volta tehát tagadhatatlan. A politika iránt mutatott, nem is csekély érdektelenség azonban nem jelenti azt, hogy a nők a világ eseményei iránt is ilyen közömbösek, csupán az érdeklődési körük szükebb. Bár a külföldi hirek iránti érdeklődés a politikai hirekéhez hasonló arányu, a helyi hirek olvasásában már igen csekélynek mondható a különbség férfiak és nők között. Természetesen ennek magyarázó okai között talán első helyen szerepel az, hogy a helyi vonatkozásu hirek jóval szorosabb kapcsolatban állanak a mindennapi élettel /például a helység szociális és kereskedelmi ellátásával kapcsolatos hirekre gondolunk./ A mások iránti érdeklődés a nőknél inkább a személyesebb vonatkozásu, a saját problémáikkal közvetlenebbül kapcsolatba hozható cikk-fajták, mint pl. az olvasók levelei, mutatkozik meg. Eléggé egyértelmüen magasabb a nők érdeklődése a kulturális kérdések, de sokkal alacsonyabb a tudományos cikkek iránt. Ha ehhez hozzávesszük a könyvismertetéseknek és az elbeszéléseknek a nők körében nagyobb intenzitásu olvasását, valamint a képregényeknél tapasztalható evvel ellentétes tendenciát,

férfiak *munkások összesen* *nők* /1.ábra/

8 általánosnál kevesebbet végzettek
8 általánost végzettek
Középiskolát végzettek
/2.ábra/
346 – humor
322 – bűnügyi hírek
321 – humor
310 – bűnügyi hírek
307 – sport
300 – bűnügyi hírek
299 – külföldi hírek
280 – politika
271 – külföldi hírek
270 – sport
270 – tudományos cikkek
267 – helyi hírek
255 – apró hírek
251 – humor
245 – elbeszélések
246 – elbeszélések
243 – sport
240 – kulturális hírek
237 – helyi hírek
232 – politika, apró hírek
225 – könyvismertetés
219 – képregény
217 – helyi hírek
214 – tudományos hírek
197 – képregény
196 – divat
192 – politika
188 – apró hírek
188 – kulturális hírek
185 – külföldi hírek
184 – gazdasági hírek
183 – elbeszélések
173 – képregény
172 – kulturális viták
167 – könyvismertetés
164 – gazdasági cikkek, divat
156 – gazdasági hírek
134 – tudományos technika
131 – kulturális hírek
116 – háziasszonyok rovata
113 – kulturális viták
107 – háziasszonyok rovata
106 – könyvismertetés
100 – háziasszonyok rovata
92 – divat
80 – kulturális viták

arra következetethetünk, hogy a könyvolvasás terén a nőktől várhatunk majd valamelyes pozitivabb eredményt, legalábbis, a szépirodalom olvasásának terén.

A sajtóolvasás vonatkozásában a különböző foku iskolai végzettségüeknél a vártnál talán kisebb különbségeket észleltünk, az ujságolvasás szerkezeti összetételében, s az egyes cikkfajták olvasási intenzitásában azonban jelentősebb különbségeket várunk. /2. ábra/

A három ranglistának a skálán egyre emelkedő intervalluma a különböző végzettségüek ranglétrái összehasonlításának egyik legfontosabb tanulsága: az iskolai végzettséggel az ujságok átolvasásának foka is nő. Az iskolai végzettség növekedésével párhuzamos intenzitás csökkenés csak az apróhirdetések esetében tapasztalható, nagyjából azonos szint pedig csak a háziasszonyok rovatánál. A legnagyobb olvasási gyakoriságu "szórakoztató jellegü" cikkek közül csak a rendőrségi hirek emelkedésénél tapasztalható törés, de ez is csak a közép és felsőfokot végzetteknél. Hasonló a helyzet a kisebb olvasási intenzitásu képregény esetében is. Igen érdekes az elbeszélések görbéje. Az első és a második fok között igen határozott az emelkedés, a második és harmadik fok között nincs jelentős különbség. Ennek a sajátos sajtómüfajnak az olvasottsági görbéje szép illusztrációja a sajtónak az olvasóvá válás utján betöltött szerepéhez. Feltételezzük, hogy annál az iskolai végzettségi foknál, ahol már általánosan jellemző a könyvolvasás, kisebb szerepe van a napilapok elbeszéléseinek, folytatásos regényeinek. A politikai és a kulturális cikkek olvasása hasonló arányba emelkedik, a legmeredekebb a tudományos hirek és a kulturális viták görbéje.

HETILAP- ÉS FOLYÓIRATOLVASÁS

Hetilapokat és folyóiratokat együtt felmérésünk szerint a munkások 85,5 %-a olvas. Ez a nagy arány természetesen csak a hetilapokra vonatkozik. A napilap olvasók arányánál a legnagyobb kü-

lönbségeket a különböző életkoruaknál tapasztaltunk, a legintenzivebb ujságolvasó 2o-29 évesek 96,2 %-ával szemben az 55 éven felülieknek csak 83,6 %-a volt ujságolvasó. A képeslapoknál ez a különbség 22 %-ra növekedett. Ez tapasztalható a különböző iskolai végzettségüeknél is,ahol 9 %-ról 2o,5 %-ra nőtt ez a különbség, s valamivel kisebb mértékben a szakképzettségnél is. A női és férfi hetilap és folyóiratolvasók aránya a napilap olvasásnál tapasztaltnak forditottja. A nőknek 7 %-kal nagyobb hányada olvas illetve nézeget hetilapokat és folyóiratokat, mint a férfiaknak. A magyarázatot a leggyakrabban olvasott hetilapok és folyóiratok listája adja meg.

	261o munkás közül	Az egyes hetilapok és folyóiratok olvasói közül	
	olvassa /fő/	rendszeresen olvassa /%/	alkalomszerüen olvassa /%/
Nők Lapja	772	74,o	26,o=1oo%
Ludas Matyi	53o	61,4	38,6=1oo%
Ország Világ	5o6	64,4	35,6=1oo%
Képes Ujság	465	68,7	31,3=1oo%
Tükör	3o6	56,o	44,o=1oo%
Élet és Tudomány	22o	56,8	43,2=1oo%
Magyar Ifjuság	2o5	73,o	27,o=1oo%
Film, Szinház, Muzsika	177	63,o	37,o=1oo%
Füles	169	55,8	44,2=1oo%
Ifjusági Magazin	157	8o,7	19,3=1oo%
Magyarország	138	75,o	25,o=1oo%
Rádió és TV Ujság	125	88,o	12,o=1oo%
Auto-Motor	77	53,4	46,6=1oo%
Fáklya	76	8o,o	2o,o=1oo%
Világ Ifjusága	76	66,6	33,4=1oo%
Szabad Föld	75	47,3	52,7=1oo%
Ezermester	72	66,6	33,4=1oo%
Képes Sport	71	68,6	31,4=1oo%
Delta	66	91,7	8,3=1oo%
Lobogó	59	5o,1	49,9=1oo%
Univerzum	55	54,5	45,5=1oo%

A nők között a hetilap és folyóiratolvasás nagyobb aránya főképpen a Nők Lapja nagy népszerüségével, s a nők körében igen nagyarányu olvasottságával magyarázható. Ugyanakkor inkább a férfiak

által olvasott lapok között nincsen ilyen nagy olvasottságnak örvendő. A jellegzetesen férfi olvasótáboru sajtótermékek közül az Autó-Motor és a Képes Sport csak tizedannyi olvasóval rendelkezik, mint a Nők Lapja. A Nők Lapja nagy népszerüsége azonban nemcsak nőolvasóinak köszönhető. 77o olvasója között csaknem ugyanannyi férfi olvasója van, mint nő olvasója /335 illetve 43o/, s a nők 54 %-a mellett a férfiak 18,5 %-a is olvassa, s 12,5 %, tehát férfi olvasói kétharmada rendszeres olvasója a lapnak. A Magyar Rádió 1967-es felmérése /1/ szerint is ez a képeslap a legolvasottabb hetilap, a lakosság 3o %-a tartozik olvasótáborába. A két felmérés adatait összehasonlitva kiderül, hogy az Ország-Világ, a Tükör, a Képes Ujság, a munkások körében közel olyan arányban olvasott mint országos méretekben. Jelentősen az országos átlag alatt vannak a Film, Szinház, Muzsika, a Rádió és Tv Ujság és az irodalmi, müvészeti, valamint az ismeretterjesztő és tudományos hetilapok és folyóiratok.

Ha a "hetilap és folyóirat" kategóriát szórakoztató jellegü képeslapokra, illetve ismeretterjesztő, tudományos és müvészeti hetilapokra és folyóiratokra bontjuk, az utóbbi kategóriából a husz leggyakrabban olvasott hetilap és folyóirat között csak két ilyent találunk, az Élet és Tudományt és a Magyarországot. Irodalmi folyóiratot mindössze 61 munkás olvasott a 26lo-ből, tudományos igényü folyóiratot 31. De a népszerü technikai folyóiratok olvasottságának aránya is igen csekély, a Technika cimü lapot például csak 32-en olvassák. Sajnálatosan csekély mértékü a maga nemében egyedülálló, szinvonalas Magyarország olvasottsága, a munkásoknak mindössze 5,5 %-a olvassa, s ez az arány egy kicsit megkérdőjelezi a napilapoknál tapasztalt viszonylag nagyarányu politikai érdeklődést. Egy rendszeres és alkalomszerü olvasás alapján kialakitott olvasási gyakoriság sorrend a listától való lényeges eltéréseket nem eredményezne. A Nők Lapja még nagyobb fölénnyel állna az első helyen, megnőne a különbség a Képes Ujság és az utána lévők, valamint a Rádió Ujság és az utána következők között.

/1/ Sós Vilmos – Semjén Anita: i.m.

Összességükben a 6. helyet foglalnák el a szakszervezeti és gyári lapok, 265 olvasójukkal, 76,5 %-os rendszeres olvasással. Az ifjuságí lapokat összesen 255-en olvassák, közülük 75 % rendszeresen.

Nem érdektelen felállitani az összes sajtótermék összesitett rangsorát az olvasási intenzitás sorrendjében /1/:

Népszabadság	2165
/Helyi lapok	17oo/
Nők Lapja	134o
Esti Hirlap	1145
Népszava	1o7o
Ludas Matyi	855
Ország Világ	83o
Képes Ujság	785
Népsport	67o
Tükör	475
/Szakszervezeti, gyári lapok	47o/
Magyar Ifjuság	355
Élet és Tudomány	345
Magyar Nemzet	315

A munkások körében tehát a Nők Lapja a második legnagyobb hatásu sajtóorgánum. Feltehetően komoly szerepet játszik ez a lap az olvasó munkás,különösképpen a munkásnő életében, s irodalmi, müvészeti anyagának bizonyosan izlésmeghatározó szerepe is van, hatása valószinüen kitapintható a szépirodalommal szemben támasztott igényeknél is.

Az inkább szórakoztató jellegü képeslapok átlapozgatása és átnézegetése még korántsem jelent fejlett folyóiratolvasási kulturát, annál is inkább, mert ezt még meg kell előznie a rendszeres könyvolvasás magasabb lépcsőfokának. A Magyarországgal és az Élet és

/1/ Az olvasási intenzitást mutató pontértéket ugy kaptuk, hogy a rendszeres olvasók számát kettővel megszoroztuk, s ugy adtuk össze az alkalomszerü olvasók számával.

Tudománnyal némiképpen kitágitva a folyóirat fogalmát, ennek a sajtófajtának az olvasási arányát igy is igen gyengének találjuk. Mig az inkább szórakoztató jellegü képeslapok rendszeres olvasóinak aránya 51,1 %, alkalomszerü olvasóié 24,4 %, addig az emlitett módon tágabb értelembe vett folyóiratoknál a következő arányokat tapasztalhatjuk:

	rendszeres olvasók %	alkalomszerü olvasók %	olvasói összesen %
Népszerü müszaki,technikai folyóirat	6,2	3,8	=1o,o
Természettudományos folyóirat	7,5	2,6	=1o,1
Társadalomtudományi folyóirat	5,o	2,o	=7,o
Szépirodalmi és müvészeti folyóirat	1,9	o,8	=2,7

A táblázatnak három fontosabb tanulságát emelnénk ki. Általában a képeslapok olvasásához képest a néhány hetilappal megerősitett folyóiratok olvasásának aránya elszomoritóan csekély. Tegyük hozzá azonnal, más rétegeknél is hasonló a helyzet. A munkásság itt is középhelyet foglal el - a kevés és a legkevesebb között. A többi mellett is kitünik, vagy inkább eltünik az irodalmi és müvészeti folyóirat olvasási aránya. Kimondhatjuk, hogy ezeknek a munkások körében még nincsen bázisuk.Ez pedig már előreveti árnyékát a szépirodalom olvasás belső szerkezetének aránytalanságaira. A mai, modern irodalom valószinüen a könyvek között is a szükségesnél csekélyebb mértékben fogja képviseltetni magát. Ám ha ez nem is egészen lesz majd igy, akkor is elmondhatjuk, hogy az élő irodalommal a folyóiratokon keresztüli szorosabb kapcsolat egyelőre még hiányzik a munkások kulturális életéből. Végül is figyelemre méltó s az eddigieket alátámasztó ténynek tartjuk a folyóiratokat alkalomszerüen olvasóknak a rendszeres olvasókéhoz képest aránytalanul kevesebb hányadát, ami arra mutat, hogy a folyóiratok olvasó "tábora" a munkásság körében valóban csak az értők kis csoportjára szükül.

Mig a képeslapok a nők körében népszerübbek,az irodalmi és müvészeti periodikák kivételével a folyóiratok olvasói közé a férfiaknak tartozik nagyobb hányada.

	férfiak %-a		nők %-a	
	alkalomszerü olvasó %	rendszeres olvasó %	alkalomszerü olvasó %	rendszeres olvasó %
képes hetilap	25,8	45,4	21,4	66,o
technikai folyóirat	3,2	9,4	1,2	3,1
természettudományos folyóirat	3,8	7,3	4,o	3,8
társadalomtudományos folyóirat	1,9	5,8	2,o	3,5
irodalmi és müvészeti folyóirat	o,8	1,o	1,9	1,9

Az irodalmi és müvészeti folyóiratok kivételével nem csak az olvasók, hanem az alkalomszerüen olvasókhoz képest a rendszeres olvasók aránya is nagyobb a férfiaknál. Az irodalmi és müvészeti folyóiratok nők és férfiak közötti olvasási aránya ismét előrejelzés a szépirodalmi könyvek olvasására.

Az iskolai végzettség a folyóiratolvasók arányánál idézi elő a legnagyobb szélsőségeket.

	8 általánosnál kevesebbet végzettek %-a	8 általánost végzettek %-a	közép- és felső fokon végzettek %-a
képes hetilap	73,8	8o,8	76,4
technikai folyóirat	4,3	1o,8	21,4
természettudományos folyóirat	5,4	1o,1	21,5
társadalomtudományi folyóirat	2,6	6,3	2o,4
szépirodalmi és müvészeti folyóirat	o,3	1,1	1o,4

Mig a képes hetilapok olvasásánál jelentős különbségeket nem tapasztalunk, a folyóiratolvasásnál általában a 8 általános iskolai osztály elvégzése jelent határvonalat, az irodalmi és müvészeti

folyóiratoknál pedig az érettségi. Az olvasott folyóiratok között valódi tudományos folyóiratok már csak ezreléknyi arányban szerepelnek, s a 2610 munkás közül egy sem akadt, aki például a Valóságot olvasta volna.

Külön megvizsgáltuk az Ujitók Lapjának olvasottságát, hogy a szakmai továbbképzésnek ezt a fajtáját is nyomon követhessük. A munkásoknak mindössze 3,9 %-a olvassa rendszeresen ezt a lapot, de már jelentősebb százalékuk /22%/ tartozik alkalomszerü olvasói körébe. A férfiaknak 27,4, a nőknek 10,2 %-a olvassa alkalomszerüen; 5,3 illetve 1,4 %-uk rendszeresen. A szakmunkásoknak már 31,5 %-a tartozik az alkalomszerü és 6,9 %-a a rendszeres olvasói közé, mig a betanitott és segédmunkások körülbelül azonos arányban olvassák /15 % körüli alkalomszerü és 2 % körüli rendszeres olvasó/. Az iskolai végzettségnél a 8 általános elvégzése jelenti a határvonalat. A 8 általánosnál kevesebbet végzettek 13,4 %-a, a 8 általánost végzettek 24,5 %-a olvassa a lapot alkalomszerüen, mig a közép és felső fokot végzettek 29,7 %-a. A rendszeres olvasóknál viszont a legfelsőbb végzettségnél tapasztalunk nagyobb különbséget.

A müvelődéstörténetben a könyv megelőzte az ujságot. Ez bizonyos értelemben az egyes ember olvasástörténetében is megismétlődik, vagyis annak ellenére, hogy az ujságolvasás egy bizonyos szemszögből megelőző lépcsőfok, a könyvolvasás is visszahat, illetve hat a sajtóolvasásra. Ezt a feltevésünket a következő fejezetünkben szeretnénk bizonyitani a könyvolvasás gyakorisága és a folyóiratolvasás kapcsolatával foglalkozó alfejezetben.

II. Könyvet olvasók, nem olvasók, rendszeres olvasók

OLVASÁS ÉS SZABADIDŐ

A művelődés területén csak akkor beszélhetünk igazán demokratizmusról, ha a munkaidő, s így a szabadidő is mindenki számára egyenlő. E tekintetben a mezőgazdasági dolgozókkal összehasonlítva - figyelembe véve az ingázást is - a munkásság helyzete kedvezőnek mondható. Napjainkban újabb eredményeket érünk el a munkaidő megrövidítése terén. A munkások rendelkezésére álló napi 2,6 óra szabadidő /1/ a szabad szombatok bevezetésével igen értékes percekkel gyarapodik. Heti négy óra felszabadulásával napi 34 perccel nő meg a szabadidő. Ez a napi 34 perc komoly lehetőségeket jelent, hiszen ha az egészet olvasásra használnák fel, ez az egyes munkás olvasási idejét, illetve a rendszeres olvasók arányát 7o-loo %-kal emelné.

A kulturális tartalmu szabadidő tevékenységek közül jelenleg a legelterjedtebb az olvasás, a legidőigényesebb a televizió. Az összes szabadidőből az olvasás aránya a munkásoknál 24 % körül mozog. A naponta olvasásra és tanulásra felhasznált időből egy munkásra átlag 42 perc jut, ebből - becsléseink szerint /2/ - tisztán ol-

/1/ A nap 24 órája. KSH. 1965. 99-lol.p.

/2/ Becslésünk alapja a jelenleg tanuló munkások felmérésünk szerint 18,5 %-os aránya. Pártos Judit /A demográfiai tényezők hatása a művelődésre. Bp. 1967./ mérése szerint 1964-ben átlag heti 8,3 óra jut olvasásra a munkásoknál, s ebből 4,1 óra esik a szépirodalomra.

vasásra kb. 25-35 perc esik. Ha csak az olvasókat vesszük figyelembe, ez az idő körülbelül kétszeresére nő.

A fejlett nyugati országok közül az olvasás terén középhelyet elfoglaló NSZK-ban az olvasás aránya a kulturális tartalmu szabadidő tevékenységek között a munkásoknál kb. 33 %. /1/ Nálunk ez az arány 1963-ban 43,6 % volt, azóta a tv nagyarányu elterjedése miatt nyilvánvalóan csökkent. Nem változhatott jelentősen az olvasáson belül a sajtó és a könyvolvasás körülbelül fele-fele aránya. Ez is kedvezőbb mint az NSZK-ban, ahol a sajtóolvasás aránya három és félszerese a könyvolvasásnak. /2/ Hozzá kell azonban tennünk, hogy az NSZK-ban a kulturális tartalommal eltöltött szabadidő a magyarországinak kétszerese és igy az olvasásra - a munkásoknál is - kétszerannyi idő jut, mint nálunk.

A KÖNYVET OLVASÓK ARÁNYA ÉS AZ OLVASÁS GYAKORISÁGA

Az első tisztázandó kérdés, kit tekintsünk olvasónak? Az olvasás, de főképpen a rendszeres olvasás kategóriájának egyértelmü kialakitását nem tüztük /nem is tüzhettük/ ki vizsgálatunk céljául, mert az olvasási gyakoriság egyes fokozatainak mérésére egyszeri adatfelvételes módszerünket nem tekintettük alkalmasnak. Ezért az eddig végzett, különböző léptékü mérésekkel nem sok esetben végezhetünk összehasonlitást.

Az utolsó olvasmány időpontját illetően - az interju időpontja mellett - negyedéven belül és egy éven belüli határokat állitottunk fel. Ezzel lehetőség nyilt, hogy a magyar viszonylatban "tengerszintként" használt KTTK vizsgálattal /3/ összehasonlitást tehessünk.

/1/ Schmidchen, Gerhard: Lesekultur in Deutschland. = Börsenblatt. Frankfurter Ausgabe. 24. Jg. 7o. 3o. August.1968. 2o32-2o33.p.

/2/ Ugyanakkor a sajtóolvasáson belül nagyobb a folyóiratolvasás aránya az NSZK-ban, mint nálunk.

/3/ Mándi Péter: A könyvolvasás és könyvvásárlás Magyarországon. Bp. KTTK. 1965. 33-39. p.

Felmérésünk könyvolvasásra vonatkozó eredményeinek ismertetése előtt tekintsük át az eddigi jelentősebb vizsgálatoknak a könyvet olvasó munkásokkal kapcsolatos adatait:

A felmérést végezte /a kiadvány cime/	idő-pontja	az olvasás léptéke	a munkások olvasók aránya %
KSH /Mit olvasunk?/	1963	3 hónap alatt legalább 1 könyv	4o,1
KTTK /Könyvolvasás és könyvvásárlás Magyarországon/	1964	az olvasó saját minősitése	65,9
KTTK /A munkások és a könyv/ Ganz MÁVAG munkásai	1966	az olvasó saját minősitése	62,6
KSH /A demográfiai tényezők hatása a művelődésre/	1964	1 év alatt legalább 1 könyv	57,o

Az első két reprezentativ vizsgálat - egymásnak látszólag ellentmondó - eredményei közti különbségeket Mándi Péter "A könyv és közönsége" cimü könyvében elemezve kimutatja, hogy a vizsgálatok eredményei az olvasásintenzitás tekintetében tartalmilag megerősitik egymást, a látszólagos különbségek pedig a kategóriák eltérésének tudhatók be, továbbá, hogy a gyengébb intenzitásu olvasás megfigyeléséhez kevés a KSH vizsgálat három hónapos időtartama, s egy esztendővel jelöli meg a megközelitőleg helyes adatokat eredményező periodust, ami az olvasás kritériuma lehet.

Ha azt tekintjük olvasónak, aki évenként legalább egy alkalommal a könyvvel kapcsolatot teremt, felmérésünk adatai alapján a munkások 75,2 %-ról mondhatjuk ezt el. Ez nem azt jelenti, hogy a magyar munkások háromnegyed része minden megszoritás nélkül olvasónak kiáltható ki, s ezzel a világ élvonalában is elfoglaljuk a vezető helyek egyikét. Itt még csak azt mondhatjuk, hogy munkásaink 75 %-ának valamilyen - esetleg gyenge - kapcsolata már van a könyvvel, s ez is igen nagy eredmény. Ezek az évi egy könyvesek, továbbiakban "egyszeri olvasók" - mint az interjuk során más kér-

désekkel kapcsolatban kiderült - magukat a KTTK vizsgálat terminológiája szerinti "alkalmankénti olvasó" kategóriájába sorolnák.

A KTTK vizsgálat "tengerszint"-jéhez képest a két vizsgálat között eltelt vlamivel több mint négy év alatt közel lo %-os fejlődést tapasztalhatunk. Mivel magyarázhatjuk ezt a tulságosan nagyarányu fejlődést? Először is mintánknak az iskolai végzettség tekintetében a valóságosnál valamivel kedvezőbb összetételével. Kérdés, hogy az 1964-es állapothoz képest például a legalacsonyabb végzettségüek másfélszerte kisebb aránya milyen mértékben módositja az olvasók magas arányát? Ha mintánk iskolai végzettségi összetételét a bevezetőben ismertetett módon korrigált 1964-es összetételével helyettesitjük, az ávasók arányát 75,2 % helyett 69,3 %-ban kapjuk meg. Ez az eltérés nem tulságosan jelentős, s ha még azt is elfogadjuk, hogy az iskolai végzettség valódi megoszlása 1968 őszén mintánk s a korrigált 1964-es megoszlás között van, ez az eltérés még tovább csökken. Észrevehető fejlődésről tehát mindenképen beszélhetünk, arányát pontosabban az 197o-es népszámlálás adatainak birtokában állapithatjuk majd meg.

Az általános kulturális fejlődésbe és felmérésünk adataiba vetett hitünk mellett más bizonyitékokat is találtunk egy 5-8 %-os emelkedés reális voltára. A könyvolvasás és könyvvásárlás Magyarországon cimü kiadványban egy számunkra rendkivül értékes demográfiai előrejelzés található, mely szerint az olvasó utánpótlás legfőbb bázisát jelentő, a nem olvasók 8o %-át kitevő, 8 általánost még el nem végzettek számának 1963 és 197o közötti lo %-os csökkenését "jövendőli". Ez a becslés bizonyos mértékben még arányaiban is igazolni látszik a felmérésünkben kimutatott - nem lebecsülendő mértékü - fejlődést. Ezt igazolják még az olvasás népszerüségének általános növekedését bizonyitó különféle statisztikai adatok is, köztük a szakszervezeti könyvtárakbán - melyek olvasóinak igen jelentős hányada munkás - 1964- és 1967 között beiratkozott olvasók számának lo,1 %-os növekedése is. /1/ A kérdezés időpontjában olva-

/1/ Statisztikai tájékoztató. 1967. Népmüvelés. III. közmüvelődési könyvtárak. Bp. Müv. Min. Statisztikai Oszt. 1968.

só munkások aránya az összes olvasó munkáshoz viszonyitva a KTTK felmérésben 44,4 %, a mi felmérésünkben 64,4 %. A valós különbség körülbelül csak a felére tehető, mivel a KTTK vizsgálat nyáron folyt, s ilyenkor az általános tapasztalat szerint csökken az olvasás intenzitása. Mindenesetre ez a különbség a rendszeres olvasók számának az olvasók arányához hasonló növekedésére utal.

Annak ellenére, hogy ez a tanulmány a rendszeres olvasás uj, az eddigieknél jobban használható kritériumainak felállitására több okból nem törekedhetett, mégis használni fogjuk a "rendszeres" és az "alkalomszerüen" olvasás kategóriáit olymódon, hogy ezekbe transzformáljuk a legutolsó olvasás időpontjára vonatkozó eredeti osztályzásunkat. A rendszeres és az alkalomszerü, valamint a kérdezés időpontjában s régebbi időpontban történő utolsó olvasás átfedéseinek arányait más felmérések adatai alapján elemezve nagy valószinüséggel feltételezhetjük, hogy a kérdezés időpontjában olvasók nagyobb százaléka rendszeres olvasó, mig az utoljára régebbi időpontban olvasók nagyobb valószinüséggel alkalmankénti olvasók. Hangsulyozzuk, hogy mindez inkább csak "fejben számolva", erősen közelitve történt, s hogy ezt a módszerünket nem tartjuk semmivel sem jobbnak az olvasó általi minősitések alapján elhatárolt olvasási gyakoriségi kategórizálásnál, de mivel főképpen az olvasás tartalmi jegyeinek vizsgálatát tüztük célul, tulzott jelentőséget ennek a kérdésnek nem tulajdonitunk.

Hogy el tudjuk különiteni a legtöbb esetben csak évi egy könyvet jelentő "véletlenszerü" olvasást, az alkalomszerü olvasókat is két csoportra bontottuk. A negyedéven belül olvasókat "alkalomszerü", az ennél is ritkábban olvasókat "egyszeri" olvasóknak neveztük el. Az olvasás gyakoriságának négy fokán mintasokaságunk következőképpen oszlik meg:

rendszeres olvasó 47,9 % /1/

/1/ A KTTK vizsgálat 22 % rendszeres olvasójához természetesen a mi rendszeres olvasóinkat nem hasonlithatjuk. Az esetleges véletlen beesések valószinüségi kiküszöbölésével a következő megoszlást kapjuk: rendszeres olvasók 46,6 %, alkalomszerü olvasók 15,7 %, egyszeri olvasók 12,9 %.

alkalomszerü olvasó	17,1 %
egyszeri olvasó	lo,2 %
nem olvasó	24,8 %

Ezek az arányok nemzetközi viszonylatban is versenyképesek. Franciaországi /1/ és nyugat-németországi /2/ hasonló léptékü, nagyjából egyidejü vizsgálatokkal összehasonlitva olvasó munkásaink arányát 8-lo százalékkal nagyobbnak találjuk, s az olvasás rendszerességében sem maradunk el.

Az első három csoportba tartozó mintegy 75 % azonban csak a fogalom tág értelmezésében jelent olvasót. Ha valaki egy évben egyszer kezébe vesz egy könyvet, hogy többnyire gyatra olvasási készségét alaposabban kipróbálja, azt még nem tekinthetjük olvasásnak, a könyvvel való rendszeres kapcsolatnak. Ezzel nem kivánjuk csökkenteni ennek a fázisnak a jelentőségét s nem kivánjuk tagadni az ilyen véletlenszerü találkozások növekedésével járó minőségi változás lehetőségét. A negyedéven belül olvasók nagy százaléka feltehetően körülbelül negyedévenként is olvasó, s itt, az egy évben elolvasott 3-5 könyvnél kellene meghuznunk a tulajdonképpeni olvasás határát. Vizsgálatunkban mégis tágabban értelmezzük az olvasó fogalmát, hogy a munkások körében az olvasóvá válás teljes folyamatát megfigyelhessük. Ha a rendszeres olvasóknál is elvégezzük a mintán az iskolai végzettség okozta esetleges torzitások kiküszöbölését, arányukat 43 %-nak találjuk.

Nem érdemes tehát tulságosan sokat vitatkczni azon, hogy ez a 75 % tulajdonképpen nem 75 %, mert ha 75 % olvasóról nem is, a munkások körében az olvasóvá válási folyamat meggyorsulásáról és a könyv, az olvasás munkások életében betöltött szerepének az elmult öt év alatt történt határozottan pozitiv irányu megváltozásáról mindenképpen beszélhetünk.

/1/ Křivinková, I.: Volný čas kniha a časopis. Čtenář 1968.1.
/2/ Schmidchen, Gerhard: i.m.

ÖSSZEFÜGGÉSEK DEMOGRÁFIAI TÉNYEZŐK ÉS AZ OLVASÁS GYAKORISÁGA KÖZÖTT

Mivel 75 %-os olvasási arányunkat "kivülről" - összehasonlitási lehetőségek hiányában - tovább nem igen vizsgálhatjuk, rátérünk belső vizsgálatára, megnézzük, hol vannak ezen arány "határai", más szóval, a munkások különböző nemü, életkoru, szakképzettségü és iskolai végzettségü csoportjaiban az olvasók, illetve az egyes olvasásintenzitási kategóriába tartozók aránya hogyan alakul, menynyiben általános ez a háromnegyedrészbeni olvasói státus a munkások között. Az olvasói arányok eltérése a legalacsonyabb, illetve a legmagasabb iskolai végzettségü csoportok között a legnagyobb: 52 % illetve 91 %, de nem sokkal kisebb az eltérés az életkori csoportositás esetében sem: 52 % és 88 %. A határokat legjobban az iskolai végzettség tágitja ki, s ez különösen szembetünik a rendszeres olvasók arányánál. Itt az iskolai végzettség "szétválasztó" hatása lényegesen nagyobb, mint az életkoré.

Az iskolai végzettség

Az iskolázottság különböző fokainál a várt nagy különbségeket tapasztalhatjuk:

olvasás gyakorisága	8 általános alatt %	8 általános %	érettségi és egyetem %
rendszeres olvasó	29,2	51,9	72,2
alkalomszerü olvasó	11,2	19,8	14,1
egyszeri olvasó	11,4	1o,7	4,7
nem olvasó	48,2	17,6	9,o
	1oo,o	1oo,o	1oo,o

A 8 általános elvégzése fordulópontot jelent. A legalacsonyabb iskolai végzettségüek fele nem olvas, s csak alig több mint a negyede rendszeresen. A legmagasabb végzettségüeknél az olvasás már általánosan jellemző, s a nem olvasók legkisebb, s a rendszeres olvasók legnagyobb aránya mellett igen jellemzőnek tartjuk az egyszeri olvasók legkisebb arányát is.

Nők és férfiak

A szabadidő-adatokkal operáló statisztikus számára talán a nemek közötti, a nők javára történő legkisebb eltérés is meglepetést okozna, hiszen a nőknek az olvasásra jelentősen kevesebb szabadidő áll rendelkezésre, mint a férfiaknak, de az olvasókkal foglalkozó könyvtáros és az olvasással foglalkozó szakember számára az eddigi megfigyelések, tapasztalatok igazolása lenne. A "kevesebb idő alatt több olvasás" rejtély megoldása a könyv- és sajtóolvasásnak férfiak és nők között forditott aránya.

olvasás gyakorisága	nők %-a	férfiak %-a
rendszeres olvasó	51,o	46,2
alkalomszerü olvasó	16,9	17,3
egyszeri olvasó	9,8	lo,6
nem olvasó	22,3	25,9
	loo,o	loo,o

Az olvasók arányánál tapasztalt eltérés még elhanyagolható lenne, de a rendszeres olvasásnál tapasztalható különbség ezt a halvány tendenciát is felerősiti. Ugy tünik, mintha ennek a nem tulságosan nagy, de igen jellemző különbségnek magyarázata az volna, hogy mintánk női munkásainak éppen ilyen arányban /kb. 3 %/ magasabb az iskolai végzettsége a férfiakénál. Ugy érezzük azonban, hogy a rendszeres olvasásnál tapasztalható ennél nagyobb arányu eltérést ez már nem indokolja. Azonos /8 általános/ iskolai végzettségü nők és férfiak olvasási arányait összehasonlitva ezt látjuk igazolódni:

az olvasás gyakorisága	8 általánost végzett	
	férfiak %-a	nők %-a
nem olvasók	17,7	17,7
rendszeres olvasók	5o,5	55,2

Az összes munkásnál észlelt nemek közötti eltérés a rendszeres olvasásnál már valóban a nemeknek az olvasáshoz fűződő sajátos viszonyával magyarázható. Olvasáslélektani megfigyelések szerint a nők valamivel alkalmasabbak a szépirodalom befogadására, mint a férfiak, márpedig a munkások olvasmányainak is a szépirodalom teszi ki tulnyomó többségét.

A szakképzettség

A különböző iskolai végzettségi és szakképzettségi fokok között bizonyos, nem is kismértékű párhuzamosság tapasztalható, a kisebb eltéréseket és igy az olvasásra gyakorolt gyengébb hatást a szakképzettségi szinteknél tapasztaljuk.

olvasás gyakorisága	segédmunkások %-a	betanitott munkások %-a	szakmunkások %-a
rendszeres olvasó	38,5	47,6	54,8
alkalomszerü olvasó	14,9	18,3	18,o
egyszeri olvasó	8,8	lo,2	9,7
nem olvasó	37,8	23,9	17,5
	loo,o	loo,o	loo,o

A táblázat egyik fontos tanulsága, hogy a betanitott munkások az olvasók aránya és az olvasásintenzitás tekintetében inkább a szakmunkásokhoz állnak közelebb, mig iskolai végzettségük alapján középhelyet foglalnak el.

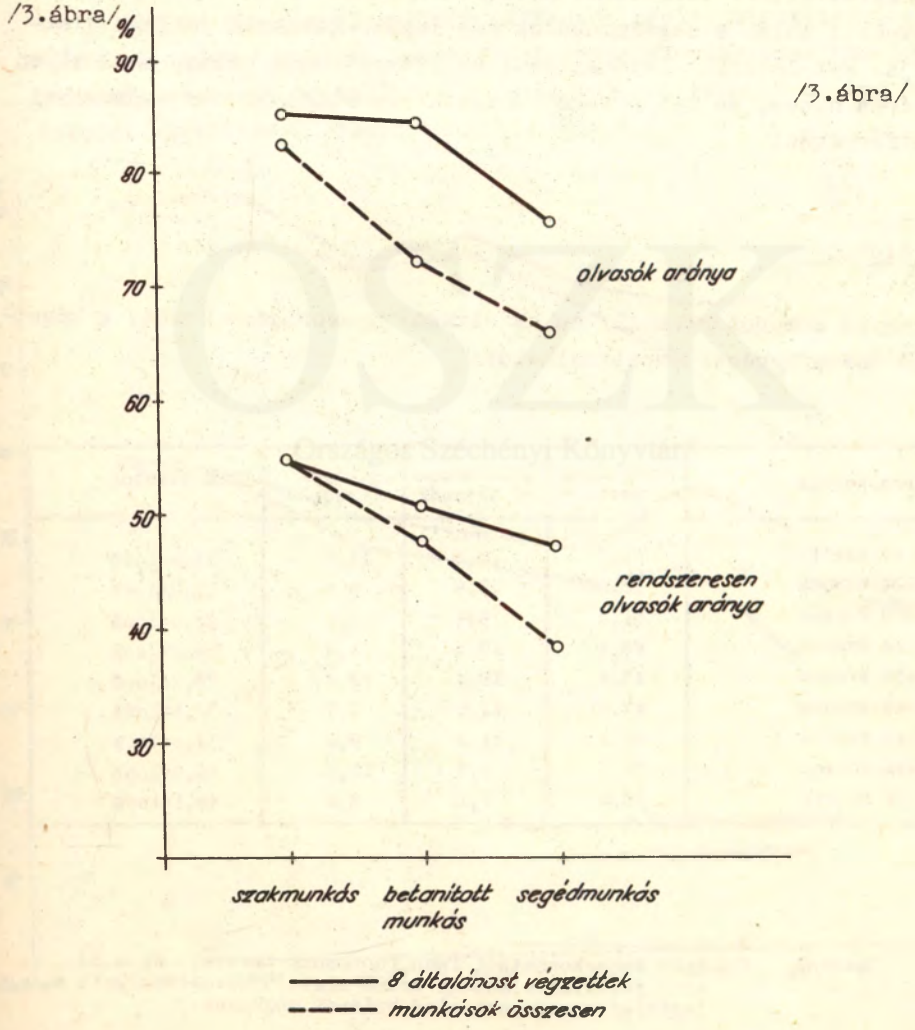
Ez annyit jelent, hogy a munkások háromnegyedét kitevő két magasabb szakképzettségü csoport az olvasók 79, a rendszeres olvasók 8o %-át adja, s az alacsonyabban iskolázott segédmunkás csoport leszakadva követi őket. Az olvasás terén az integrálódási folyamat tehát nem olyan gyors, mint az összesség fejlődése. E téren még el vagyunk maradva a könyvolvasás arányában általunk már elhagyott NSZK-tól. /1/

/1/ Mindkét felmérés 1968-ban történt, s az olvasás kritériuma mindkét esetben az egy évben legalább egy könyv volt.

	az olvasók aránya %	
	NSZK	Magyarország
szakmunkások	67	82,5
segédmunkások	53	62,2

Mivel mind a szakképzettségnél, mind az iskolai végzettségnél a három fokozat emelkedése eléggé hasonlónak tünik, felmerül a kérdés, vajon van-e a szakképzettségnek az iskolai végzettség mellett még számottevő specifikuma. Ennek a kérdésnek eldöntésére azonos végzettségü /8 általános/ munkások olvasási arányait vizsgáltuk meg.

/3.ábra/

Az azonos iskolai végzettségüek vonala korántsem vizszintes, a szélső szakképzettségi fokok között lo illetve 7 %-os eltéréseket tapasztalhatunk. Eszerint a szakképzettség viszonylagos önállósággal rendelkezik. Az olvasóvá válás folyamatában az iskolai végzettség mellett a szakképzettség, vagyis a végzett munka által is meghatározott létforma szintén ható tényező. A betanitott munkások olvasási szokásai az azonos iskolai végzettségüek összehasonlításánál még jobban a szakmunkásokéhoz hasonlitanak, s ebben feltehetően a betanitott munkásokkal szemben támasztott, a segédmunkásokétól eltérő társadalmi követelményrendszer játszik szerepet, s emellett talán a segédmunkások még inkább paraszti jellegü életmódja. Ezt látszik alátámasztani az idézett NSZK példa, ahol ilyen eltérés nincs, de ott a segédmunkások sem kötődnek már a paraszti életformához.

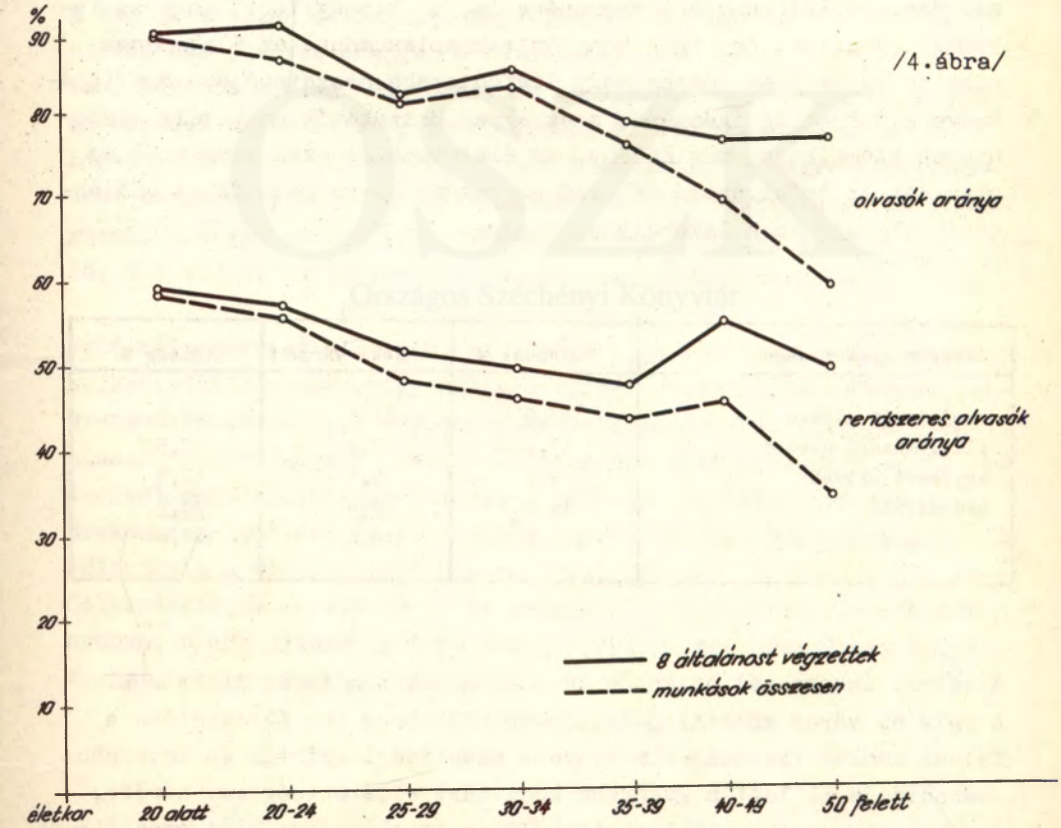
Az életkor

Az egyes korcsoportok /1/ és az olvasás gyakorisága között a következő összefüggések tapasztalhatók:

korcsoportok	rendszeres olvasók	alkalomszerü olvasók	egyszeri olvasók	nem olvasók
2o év alatt	58,5	18,o	11,1	12,4=1oo%
2o-24 évesek	58,o	23,6	6,5	11,9=1oo%
25-29 évesek	51,3	19,1	9,6	2o,o=1oo%
3o-34 évesek	46,4	19,o	14,4	2o,2=1oo%
35-39 évesek	43,o	18,4	12,4	26,2=1oo%
4o-44 évesek	47,8	12,o	7,7	32,5=1oo%
45-49 évesek	42,4	14,2	9,o	34,o=1oo%
5o-54 évesek	31,3	9,5	12,3	46,9=1oo%
55 év felett	36,o	7,1	8,8	48,1=1oo%

/1/ A 6o éves korhatárt igen fontosnak tartjuk, de a 6o éven felüliek alacsony száma miatt 55 évnél kellett a legfelső korcsoport alsó határát meghuzni.

Az olvasók arányát tekintve jól kivehető a fő tendencia: az olvasók hányada és az életkor növekedése közötti forditott arányosság. Az olvasás rendszerességénél már tapasztalhatók zökkenők. A 2o éven aluliaknál a 2o-24 évesek az alkalomszerü olvasók nagyobb arányával valamivel intenzivebb olvasóknak tekinthetők. 25 éves kortól a kisebb iskolai végzettség és a növekvő családi gondok egyformán csökkentik az olvasás intenzitását, de fellépnek evvel ellentétes tendenciák is. Figyelemre méltó a legnagyobb arányu rendszeres olvasóval rendelkező 2o év alatti korosztályban az egyszeri olvasók viszonylag magas aránya. Felmerülhet ismét a kérdés, mennyire "takarja el" az életkorral nyilván csökkenő iskolai végzettség az életkori sajátosságokat. Ha az életkori sajátosságoknak nem lenne jelentős szerepük, vizszintes vonalat kellene kapnunk az azonos iskolai végzettségü csoportnál. /4.ábra/

Az életkori sajátosságok szerepe szembetünő, különösen a rendszeres olvasásnál. Az életkori sajátosságok és az iskolai végzettség viszonyát tekintve a 4o éves kor tekinthető jellegzetes pontnak, mert az ennél idősebbeknél nagyobb szerepe van az iskolai végzettségnek mint a fiatalabbaknál. Az életkor az iskolai végzettség után a második legnagyobb hatásu tényező az olvasás gyakoriságánál.

A lakóhely

Az iskolai végzettség, mint legfontosabb tényező felismerését sok esetben ennek abszolutizálása követte, s olyan kijelentéseket eredményezett, hogy szinte kizárólag ez határozza meg a müveltségi vagy az olvasói fejlettségi szintet. Igyekeztünk rámutatni más demográfiai tényezők szerepére is, s bizonyitani, hogy az iskolai végzettség egy igen bonyolult komplexumnak, az életmódnak csak az egyik igen fontos vagy legfontosabb összetevője. Nem törekedve a teljesség igényére, s az egyes összetevők bonyolult viszonyának elemzésére, még néhány, az életmódot és ezen keresztül az olvasást is befolyásoló tényező szerepére szeretnénk fényt villantani: először is a lakóhely szerepére.

olvasás gyakorisága	Budapest %	vidéki város %	község %
rendszeres olvasó	53,5	51,5	4o,5
alkalomszerü olvasó	17,7	17,2	17,5
egyszeri olvasó	9,8	9,3	11,3
nem olvasó	19,o	22,o	3o,7
	loo,o	loo,o	loo,o

A városi lakósoknál jelentős különbségeket nem tapasztalhatunk. A falu és város közötti jelentősebb különbség oka feltehetően a falusi munkás lakosság alacsonyabb müveltségi szintje és kevesebb szabadideje mellett a gyengébb könyvtári ellátottság is. Kérdés, van-e ezeken kivül a falusi életmódnak az olvasásra ható specifikuma.

Hogy legalább a müveltségi szintbeli különbséget kiszürjük, a 8 általánost végzett szakmunkások, tehát nagy %-ban rendszeres olvasók körében is megvizsgáltuk a lakóhely és az olvasás gyakorisága közti összefüggéseket.

	8 általánost végzett szakmunkások		
	budapesti lakosok %	vidéki városi lakosok %	falusi lakosok %
rendszeres olvasók	55,o	54,1	53,6
alkalomszerü olvasók	3o,9	26,o	33,1.
nem olvasók	14,1	19,9	13,3
	loo,o	loo,o	loo,o

A kép jelentősen átalakult. Megváltozott a fővárosi és a vidéki városi nem olvasók aránya, a fővárosiak javára. Bár ez a kisebb és a kevésbé meglepő változás, ez is elgondolkodtató, mert a vidéki városok köztudottan jobb könyvtári ellátottságához az olvasók magasabb arányát képzeltük, mint a fővárosban. A nagyobb meglepetést természetesen a falvak magasabb iskolai végzettségü és legmagasabb szakmai képzettségü lakosságának a fővárosi lakósokéval egyenlő, s a vidéki városokénál magasabb olvasói aránya jelenti.

Forditott helyzet állt elő, mint vártuk, s most azt a kijelentést kockáztathatjuk meg, hogy hátha a városi /talán a tömegfogyasztói/ életmód rendelkezik a már többé-kevésbé rendszeres olvasók olvasásának gyakoriságára negativan ható specifikummal. Egy ennél valamivel megalapozottabb feltevést is megkockáztatunk: a falusi szakmunkás legalább is az olvasás vonatkozásában eléggé jelentősen különbözik a városiaktól, hiszen jóval kevesebb szabadidő áll rendelkezésére, s mégsem marad el semmivel a rendszeres olvasók arányában, a nem olvasók aránya pedig egyelőre még mással nem magyarázható módon náluk a legkisebb.

Családi állapot, szabadidő, továbbtanulás

Feltételeztük, hogy a családosok között, főképpen a kevesebb szabadidő miatt, valamivel kevesebb olvasót és rendszeres olvasót találunk:

az olvasás gyakorisága	nőtlenek, hajadonok %	családosok %
rendszeres olvasó	59,4	43,9
alkalomszerü olvasó	19,o	16,3
egyszeri olvasó	8,5	lo,8
nem olvasó	13,1	29,o
	loo,o	loo,o

Ezek után felvetődik a kérdés, hogy a különbségnek a szabadidő mellett vajon nem az életkori sajátosságok és a családosok magasabb átlagos életkorával járó alacsonyabb iskolai végzettség-e az oka. Hogy ebben a kérdésben tisztább képet alkothassunk, kiválasztottuk a 2o-24 évesek csoportját, ahol az első jelentősebb zökkenő, csökkennés tapasztalható az olvasók és a rendszeres olvasók arányában.

olvasás gyakorisága	2o-24 évesek		25-29 évesek	
	hajadonok, nőtlenek %	családosok %	hajadonok, nőtlenek %	családosok %
rendszeres olvasók	62,2%	48,1%	58,5%	49,4%
alkalomszerü olv.	22,9	26,o	17,7	19,8
egyszeri olvasók	5,5	8,4	lo,o	lo,4
nem olvasók	9,4	17,5	16,8	2o,4
	loo,o	loo,o	loo,o	loo,o

A táblázat tanusága szerint a családalapitás az olvasás történetében kritikus időszak. A 2o-24 éveseknél, ezt az olvasók és a rendszeres olvasók arányánál tapasztalható nem csekély különbséget, mely azonos mértékü az előző táblán látható, az összes családos és családalapitás előtt álló munkás olvasási arányaival, az egyszeri

olvasóknál tapasztalható különbség még élesebbé teszi. A 25-29 évesek csoportjában az olvasók aránya már erősen kiegyenlitődik, hiszen az ebben a korban lévők jelentős része már rövidebb-hosszabb ideje családos, a rendszeres olvasásnál tapasztalható még mindig jelentős különbségek azonban a családi állapotnak az olvasásra gyakorolt specifikus hatását érzékeltetik. Az emberek életében a családalapitás mellett feltehetően vannak még olyan negativ, vagy pozitiv előjelü kritikus pontok, amikor az olvasáshoz való viszony jelentősen változik. Ilyen lehet az iskola elvégzése, a gyerekek felnövésével a szülők életmódjának bizonyos mértékü megváltozása s a nyugalomba vonulás is. Ezen tényezők s az olvasás közötti összefüggések vizsgálata a soron következő feladatok közé tartozik.

A szabadidő szerepét emlitve nem feledkezhetünk meg az ingázókról. Ezt az igen fontos kérdést most inkább csak illusztrálnánk, mint elemeznénk. Hogy a "vegytiszta" szabadidőt valamennyire megközelitsük, azonos iskolai végzettségü /8 általános/ és szakképzettségü /szakmunkás/ munkásokat vizsgáltunk meg.

az olvasás gyakorisága	naponta 1-2 órát utazik %	naponta 2-3 órát utazik %	naponta 3 óránál többet utazik %
rendszeres olvasó	48,1	38,3	36,o
alkalomszerü olvasó	16,8	17,3	12,5
egyszeri olvasó	1o,o	12,5	9,6
nem olvasó	25,1	31,9	41,9
	loo,o	loo,o	loo,o

A szabadidő az iskolai végzettség után, az életkor mellett, az általunk vizsgáltak közül a legfontosabb tényezőnek bizonyult, s ezek után a nem olvasás okai között is a leggyakrabban emlitettek közé várjuk.

Számos külföldi vizsgálat, s még több megalapozatlan elmélet azt állitja, hogy a "fiction" a beteglelkűek életpótszere. Ezzel szemben felmérések sora huzta át a félrevonuló könyvmoly és az olvasó közötti egyenlőségjelet. Még azt is sikerült bebizonyitani, hogy a

sportolók többet olvasnak, mint a nem sportolók. /1/ Általában tehát minél aktivabb valaki, annál szorosabb a kapcsolata az olvasáshoz. Ezzel magyarázzuk az azonos iskolai végzettségü és szakképzettségü munkások közül a továbbtanulók közötti jóval magasabb olvasói arányt. A 8 általánost végzett szakmunkások 84 %-a olvas és 54,8 %-uk rendszeres olvasó. Közülük a továbbtanulók 89,8 %-a olvasó és 6o,2 % olvas rendszeresen. A munka melletti tanulás megterhelése tehát a nagyobb arányu olvasás további "megterhelését" vonja maga után.

KÖNYVOLVASÁS ÉS UJSÁGOLVASÁS

Beszéltünk már az olvasóvá válás folyamatával az egyes olvasmányfajták és olvasási gyakoriságuk által alkotott lépcsőfokokról, s jelentős szerepet tulajdonitottunk a sajtóolvasásnak. Azt is emlitettük, hogy az egyes sajtótermékek közül a napisajtó és a képes hetilapok a könyvolvasást megelőző, a folyóirat-olvasás pedig a legmagasabb lépcsőfokot alkothatja. Ezeket a feltevéseket szeretnénk a sajtóolvasás és a könyvolvasás gyakorisága közötti összefüggésekkel összevetni.

Olvasási gyakoriságunk sorrendjében kiemeltünk néhány jellegzetes ujságcikkfajtát s megnéztük milyen intenzitással olvassák őket a könyvolvasási intenzitás különböző fokain álló olvasók /2/.

/1/ Steinberg, Heinz: A könyv szociológiájáról = A könyv. 1969.1.

/2/ A táblázatban olvasható számok az előző fejezetben már használt olvasási intenzitás értékek

	az olvasás intenzitásának foka			
	rendszeres könyvolvasók	alkalomszerü könyvolvasók	egyszeri könyvolvasók	könyvet nem olvasók
rendőrségi hirek	322	333	341	281
politika	253	238	228	179
elbeszélések	253	246	19o	148
képregény	226	231	214	158
külföldi hirek	268	252	24o	195
kulturális hirek	2o6	18o	157	118
gazdasági hirek	181	169	16o	139
tudományos rovat	229	218	192	134
könyvismertetések	199	152	124	76

A könyvet olvasók és könyvet nem olvasók ujságolvasási intenzitása között minőségi különbséget tapasztalhatunk, még a leginkább "szórakoztató" jellegü sajtómüfajoknál is. Mindezek alapján a könyvolvasás és a sajtóolvasás között erős kölcsönhatást tételezhetünk fel, s ezen belül a könyvolvasásnak a sajtóolvasásra történő visszahatását is.

Igen jellemzőnek tartjuk az egyszeri olvasóknak az alkalomszerü olvasókhoz közelebb álló elhelyezkedését. A könyvvel való igen esetleges kapcsolatuk is jelentősen elkülöniti őket az ujságolvasási intenzitásukban a nem olvasóktól. Egyetlen esetben szakadnak le komolyabban az olvasó blokktól, s kerülnek közelebb a nem olvasók táborához: az ujságok szépirodalmi anyagának olvasásakor.

Amit a sajtóolvasás fejezetében a szépirodalmi anyag és a képregények szerepéről feltételeztünk, beigazolódott. Az elbeszéléseknek igen nagy jelentősége van a szépirodalom olvasásában, a magasabb fokra jutáshoz, a rendszeres olvasáshoz vezető uton. A rendszeres olvasóknál már, főképpen minőségük, s kevésbé a müfaj miatt, csökken a szerepük. A képregény érdekes módon a könyvet nem olvasóknál nem játszik komolyabb szerepet. Erre talán még készitői sem gondoltak. Jelentős szerepet tölt be viszont az alkalomszerü, de még

a rendszeres olvasóknál is,ahol olvasási intenzitásuk megelőzi többek között a kulturális hirekét. Az alkalomszerü és rendszeres olvasók között a legnagyobb különbség érthetően a könyvismertetésnél észlelhető. Az egyszeri olvasók és a nem olvasók között itt is igen határozott szakadás van. A képeslapok olvasásában a napilap olvasásához hasonló arányokat találunk:

A könyvolvasás gyakorisága	a képeslap olvasók aránya %
rendszeres olvasók	8o,o
alkalomszerü olvasók	75,9
egyszeri olvasók	74,7
nem olvasók	61,8

A folyóiratolvasás igen alacsony arányánál az előző fejezetben már tapasztalhattuk, hogy indokolt volt olvasásukat legmagasabb lépcsőfoknak jelölni; most ezt számokkal is igazolhatjuk.

	rendszeres olvasók %-a	könyvet nem olvasók %-a
népszerü technikai,müszaki folyóiratok	12,5	5,1
természettudományos folyóiratok	14,5	3,9
társadalomtudományi folyóiratok	9,3	3,6
irodalmi és müvészeti folyóiratok	4,5	o,5

Legszembetünőbb a különbség az irodalmi és müvészeti folyóiratoknál, s ezt még az is élesiti, hogy a rendszeres olvasók - a táblázatban fel nem tüntetett - alkalomszerü olvasóknál is négyszer nagyobb arányban olvassák ezeket a folyóiraokat. A többi folyóirattipusnál az alkalomszerü olvasők közelebb állnak a rendszeres olvasókhoz. El kell mondanunk, hogy a nem olvasók és az alkalomszerü olvasók 9o %-a számára a müszaki folyóirat az Ezermester, a társadalomtudományi folyóirat a Magyarország, a természettudományi folyóirat pedig az Élet és Tudomány.

A sajtóolvasás intenzitásában a könyvet olvasók és nem olvasók közötti meglehetősen éles különbségek nem jelentik azt, hogy lényegében csak a könyvolvasók olvasnak sajtót valamennyire is komoly mértékben. Természetesen nemcsak a könyvolvasásnak a sajtóolvasásra visszaható tény, hanem az ujságok cikkanyagának érdeklődést felkeltő szerepe is. Elméleti és módszertani szempontból tehát igen fontosnak látszik a könyvet olvasók körében az ujság és folyóiratolvasás tanulmányozása s ezzel párhuzamosan, a lehetőségeknek, a sajtótermékek tartalmának elemzése is.

A NEM OLVASÓK

A különböző demográfiai csoportokba tartozó nem olvasók arányait már ismerjük. További vizsgálatokat kellene folytatni, hogy megállapitsuk, vajon a nem olvasóknak hány százaléka kerül ki a frissen munkássá vált, lényegében még paraszti orientációju csoportból. Valószinüen az egyszeri olvasók - az olvasók és nem olvasók között átmenetet képező kategóriába tartozók - jelentős része ehhez a még félig paraszti életmódu réteghez tartozik. Most a nem olvasás okait keressük. A "miért nem olvas könyvet?" kérdésre a következő válaszokat kaptuk:

nincs ideje	54,6 %
nem érdeklik a könyvek	18,6 %
beteg, rossz a szeme	9,3 %
nehezére esik /mert nem tud jól olvasni/	8,3 %
idegesiti az olvasás	4,8 %
mert tanul	3,o %
egyéb okok miatt	1,4 %
	loo,o %

A válaszok alapján természetesen nem tudjuk meg a nem olvasás valódi okait, hiszen az érdektelenség a 18,6 %-nál nyilván nagyobb arányu, s más válaszok bizonyos százaléka mögött is ez bujik meg. Feltételezhető, hogy akit az olvasás idegesit, ott az érdeklődés foka sem nagy, s az olvasás készsége sem fejlődött ki egészen náluk.

Ha a nem olvasás valódi okait nincs is módunkban összehasonlitani, a válaszul adott kifogásokat igen, s ezek meglehetősen általánosnak tünnek. Fröhner /1/ vizsgálatában is hasonló arányban szerepelnek a leggyakrabban hangoztatott magyarázkodások, ott az időhiányt 47 %, az érdeklődés hiányát 15 %, az egészségi állapotot 6 % emliti /2/. Az 1964-es KTTK vizsgálat válaszai is a felmérésünkben tapasztalható gyakorisággal szerepelnek.

Az időhiány feltétlenül szerepel a reális okok között is,ha nem is a válaszok arányában. A szabadidő szerepét már a családos és család nélküli olvasók, s az utazással kevesebb és több időt eltöltő olvasók arányainál is lemérhettük. Az időhiány kifogásoknak a különböző nemeknél tapasztalható jelentékeny eltérése is ezt igazolja. A nőknek 64,6, a férfiaknak csak 5o,5 %-a jelöli meg ezt a nem olvasás okául. Ilyen arányu eltérést mutattak ki a szabadidő mérlegek is. Ebben a tekintetben a szakképzettség és az iskolai végzettség számottevő különbségeket nem eredményeznek.

Az időhiányt emlitők 15 %-a megjelöli azokat az elfoglaltságokat is, melyek az olvasás és más kulturális tevékenységek rovására elfoglalják a szabadidőt. Ezeknek csak egyharmada olyan, ami valóban átmenetinek, egy-két éves időtartamunak mondható /épitkezés, stb./, de emellett nincs arra különösebb garancia, hogy majd a megüresedett szabadidőt egycsapásra az olvasás foglalja el, vagy vissza. Jogosan felmerülhet a kérdés, hogy a fennmaradó 4o százaléknál, aki csak annyit mond, hogy nincs ideje, a kifogás mennyire fedi a valóságot. Mivel ezek 8o százaléka - legalábbis időnként szokott tv-t nézni, feltételezhető, hogy csak az olvasásra nincs idejük. A kérdés azonban sokkal összetettebb annál, hogy kimondhatnánk, ime a tv hatása, olvasás helyett tv-t néznek. A tv és olvasás kapcsolatával foglalkozó vizsgálatok sora bizonyitotta, hogy olvasás és tv nézés között nem hogy nincs ellentét, hanem a tv

---

/1/ Fröhner, Rolf: Das Buch in Gegenwart. Gütesloch. 1961. 48. p.

/2/ Adatai számszerüen nem vethetők össze a mieinkkel, mert nála 2o % a nem válaszolók aránya.

hosszabb távon kifejezetten az olvasás javára dolgozik. Heinz Steinberg "A könyv szociológiájáról" cimü előadásában /1/ éppen ebben a kérdésben figyelmeztet arra, hogy az idővel való érvelés mindig hamis,s idézi Brian Groombridgenek a nem olvasás okait kutató felmérését. A nem olvasók közül a mi tapasztalatainkhoz hasonlóan 5o % az időhiányt emlitette, s csupán 3 % a tv nézést. Megkérdezte azonban az olvasókat is, hogy szerintük miért nem olvasnak a többiek. A könyvet olvasók többségének véleménye megegyezett a nálunk még eléggé általános előitélettel: a tv-t okolták. Kiélezve tehát igy áll a helyzet: ha én nem olvasok, ez természetesen annak a következménye, hogy a munkámmal agyon vagyok halmozva és nincs időm; ha a többiek nem olvasnak, annak nyilvánvalóan az az oka, hogy az ostoba népség állandóan a tv-t bámulja. Végül természetesen mégis csak vannak olyanok, akiknek valóban nincs idejük /a mi esetünkben talán az elfoglaltságot meg is nevező 15 %/ és olyanok, akik tartósan vagy véglegesen engedtek a tv csábitásának, de mindkét csoportban jóval kevesebben, mint ahányan emlitik a nem olvasók, s mint ahányról feltételezik a tv-t okcló teoretikusok. A tv persze elsősorban a már olvasóknak ad további ösztönzéseket, s elsősorban a már érdeklődők érdeklődését kelti fel, hatása azonban jóval tulterjed ezen a körön, a nem olvasók körére is.

Akiket nem érdekel az olvasás, pontosabban az a 18,6 %, aki ezt be is vallja, tulnyomórészt a férfiak közül kerül ki, 21,6 %-uk adta ezt a választ, mig a nőknek csak lo,1 %-a. Az iskolai végzettség e téren nem mutat fel specifikus hatást. A szakmunkások és a szakképzettség nélküliek között már tapasztalható eltérés. A szakmunkások 14,1, a betanitott és segédmunkások 2o,1 illetve 2o,8 %-a adta ezt a választ.

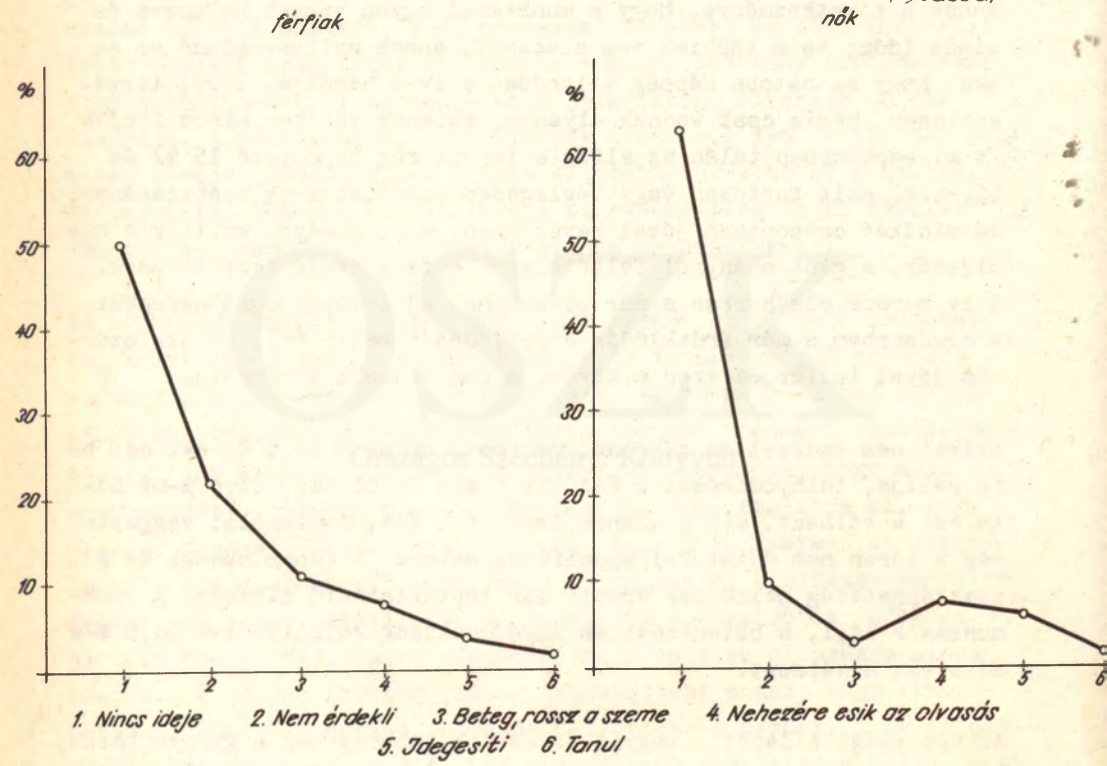
Az egészségi állapot, vagyis az esetek többségében a gyenge látás, gyengébb kifogásnak bizonyult, hiszen annak ellenére, hogy valóban inkább az idősebbektől hallhattuk, ugyanezeknek a "rossz szemüeknek"

/1/ Steinberg, Heinz: i.m. 86-89.p.

a 87 %-a többé-kevésbé rendszeres tv néző. /1/ Ezt a választ a férfiak háromszorta nagyobb arányban mondták, mint a nők, s ugyanez az arány a nyolc általánost nem végzettek és a magasabb végzettségüek között.

A férfi és nő nem olvasók kifogásait, magyarázatait az alábbi ábrán szemléltetjük: /5.ábra/

/5.ábra/

/1/ Gyanakvásunk alapját gyengiti valamelyest az a tény, hogy a könyvolvasásra kevéssé alkalmas látások a TV-nézésre nagyjából alkalmasak.

A nem olvasók 3 százaléka azért nem olvas, mert tanul. Ezek 95 %-a 8 általánost végzett, 8o %-a szakmunkás. Nem tul nagy százalékarány, de mégis néhány ezer munkás kerül efféle paradox helyzetbe, aki az olvasóvá válás egyik legfőbb mozgatója, a magasabb iskolai képzettség megszerzése miatt nem olvas. A kevesebb szabadidőt leszámitva két okát feltételezzük ennek a jelenségnek. Az egyik talán az, hogy a kevés szabadidő mellett a felnőtt tanulóknak tulzott megterhelést jelent a tankönyvön kivül más könyvek olvasása, a másik esetleg a tanitás mereven tankönyvcentrikus módszere lehet.

A nem olvasók jelentős része látszólag egykori olvasókból keletkezik, legalább is ilyen kép alakul ki, ha összegezzük az olvasás multjára adott válaszokat.

sohasem olvasott	18,o %
olvasott valamikor /de nem jelöl időt/	24,9 %
gyerekkorában olvasott	15,9 %
fiatalkorában olvasott	3o,6 %
a legutóbbi évekig olvasott	1o,6 %
	1oo,o %

Valódi lemorzsolódásról, tehát a nem olvasás stádiumát megelőző olvasói státusról, nagyon valószinüen csak a legutóbbi csoport esetében beszélhetünk, a többi esetben nagy valószinüséggel csak valamiféle "előolvasásról".

A két legfontosabb tovább kutatandó kategória kétségkivül a soha nem olvasóké, s a nem régen még olvasóké. Mindkét kategóriánál a különböző koruak arányát kisértük a legnagyobb figyelemmel. A megfelelő elemszám hiányában kénytelenek voltunk nem éppen a legszerencsésebben összevonni a korcsoportokat. Várakozásunknak megfelelően a 45 éven felülieknél volt a legnagyobb a sohasem olvasók aránya /22 %/. A legkisebb azonban nem a legintenzivebben olvasó 29 éven aluliaknál volt, s ez ismételten felhivta a figyelmünket arra, hogy a 3o éven aluli korcsoportokban van a legnagyobb mozgás, és meglehetősen nagyok a szélsőségek. Még egyértelmübbé teszi ezt a látleleltet az ennél a csoportnál tapasztalható kiugróan legma-

gasabb lemorzsolódás is. A 29 éven aluli nem olvasók 3o százaléka sorolható ebbe a legutóbbi években még olvasó és lemorzsolódó kategóriába, szemben az idősebb korcsoportok lo százalék körüli arányaival. Az olvasóvá válás folyamatának ez a családalapitást és más kritikus pontokat is magába foglaló másfél évtized tehát a legmozgalmasabb, legküzdelmesebb szakasza.

A férfiak és a nők hasonló aránya tartozik a sohasem olvasók közé, a lemorzsolódók között viszont körülbelül olyan arányban van kevesebb nő, mint amennyivel több volt a rendszeres olvasók között. A különböző iskolai végzettségüeknél a nem olvasók között csak a 8 általánost végzettek és a nem végzettek között tapasztalható különbség: 12,2 és 23,3 %.

A lemorzsolódásnál a növekvő iskolai végzettségekkel lépcsőzetesen növő arányok tapasztalhatók: 6,1 - 14,8 - 29,4 %.

Hogy a minden második nem olvasó által hangoztatott időhiány nem tisztán tényeket fedő kategória, az éppen az utolsó olvasás időpontjával való összevetésben tünik ki igen plasztikusan.

az utolsó olvasás "távolsága"	időhiányra hivatkozott %
soha sem olvasott	38,o
gyermekkorában olvasott	45,5
fiatalkorában olvasott	55,o
néhány évvel ezelőtt még olvasott	62,5

Az időhiányt emlegető válaszok aránya az olvasás távolságának csökkenésével egyenletesen növekszik. Ennek oka nem lehet olyasmi, hogy jóval kevesebb a szabadideje azoknak, akik fiatalkorukban olvastak, s több azoknak, akik sohasem olvastak. A "nincs időm" sztereotipia összetevői között nyilvánvalóan lényeges helyet foglal el a valós időhiány, de erősen jelen van a kifogás, a szépités motivuma is. Számolnunk kell azonban egy harmadik, szintén igen fontos összetevővel is. A nem olvasók kifogásai között kétség kivül

a nincs időm a legpozitivabb, hiszen ebben minden bizonnyal benne van a "ha lenne, akkor olvasnék" is. Ez a harmadik összetevő az "előszükséglet" motivuma. Ez magyarázza az ilyen válaszoknak az olvasás távolságának csökkenésével növekvő arányát. Azoknál található nagyobb arányban, akiknél kisebb az utolsó olvasáshoz mért távolság, akiknek erősebb az olvasással vagy valamiféle "előolvasással" a kapcsolatuk. Feltevésünket igazolja a "nem érdekel" válaszoknak az időhiányt emlegető válaszokéhoz képest forditott aránya is.

Sas Judit Emberek és könyvek cimü müvében is találunk a kérdéshez értékes bizonyitó anyagot. A rendszeresen olvasó szakmunkások aránya az iparosodott községben 44,o %, az iparosodás alacsony fokán lévőben 14,8 %, de az időhiányra való hivatkozás ott nagyobb, ahol magasabb szinten áll az olvasás, tudniillik az uj életformára való átállás /még jelen van a háztáji mellékfoglalkozás/ időhiány mellett erős előszükségletet is termel.

Még egyszer hangsulyozzuk, nem tagadjuk a valódi időhiány létezését, hiszen erre a nők és férfiak közt e téren tapasztalható különbség mellett még más tényezők is utalnak, mint például az, hogy a nem olvasó családosok 58 %-ával szemben a nem olvasó nőtleneknek és hajadonoknak csak 42 %-a, a nem olvasó gyerektelenek 41 %-a mellett viszont a nem olvasó gyerekeseknek 62 %-a jelölte a nem olvasás okát az időhiánnyal.

III. Könyv, könyvtár, olvasás

Az olvasók és az olvasás gyakoriságának az előző fejezetben már megismert arányai után a következő fejezetekben az olvasmány igényekkel és kielégitésükkel, az olvasás tartalmi kérdéseivel foglalkozva alkothatunk majd teljesebb képet arról, hogy milyen funkciót tölt be a könyv a munkás életében. Ezt a fejezetet - mely egy későbbi komplex olvasásszociológiai kutatás előmunkálatainak, próbafurásainak tekinthető - vizsgálatunk eredményeit összegező tanulmányunkban afféle közjátéknak szánjuk. Célunk, hogy a munkások könyvvel, könyvtárral, olvasással szemben tanusitott magatartásának néhány jellemző vagy érdekes vonását felvázoljuk, s hogy a könyvvel való konkrét kapcsolatuk jellegét az utolsó olvasmányok forráshelyének kinyomozásával jobban megismerjük.

MAGASABB MÜVELTSÉG ELNYERÉSE MINT ÉLETCÉL

261o munkást megkérdeztünk, mit tart leginkább szükségesnek ahhoz, hogy előbbre jusson céljai megvalósitásában, s azoknak a válaszoknak az arányát figyeltük, amelyek mögé a könyvet is odaképzelhettük. Az ilyen válaszok aránya 43,3 % volt, ugyanis 38,2 % a magasabb iskolai végzettséget, 2,8 % a müvelt emberekből álló baráti és ismerettségi kört, 1,4 % az olvasás utján történő müvelődést o,9 % pedig a magasabb szakmai képesitést jelölte a megadott válaszlehetőségek közül. A fennmaradó többség közül 26, 2 % a magasabb fizetést, 7,2 % lakhely, illetve lakás változtatását, 6,5 % jobb egészségi állapotot, 4,3 % a rendezettebb családi körülményeket jelölte meg, 9,9 % pedig helyzetével elégedett. A magasabb

müveltséget jelölők aránya természetesen az iskolai végzettség emelkedésével növekszik legnagyobb ütemben, s az életkor növekedésével folyamatosan csökken. A magasabb iskolai végzettség igénye nem jelent feltétlenül elsődleges olvasási igényt is, hiszen lehet ez pusztán presztizs cél is, de a tanulás ténye és az olvasás közötti szoros kapcsolat, amelyet az előző fejezetben bemutattunk, talán elegendő alap arra, hogy feltételezzük: azok a munkások, akik a magasabb iskolai képzettséget tartják a legfőbb továbbmozgatónak, jóval valószinübben az olvasással, mint anélkül kivánják kitüzött céljaikat megvalósitani. Valószinü, hogy a magasabb fizetést kivánók csoportja is valamelyest korrelálódik az előbbrejutásban az iskolázottságot kivánókkal. Evvel a kérdéssel tulságosan messzire nem jutottunk, hiszen éppen azt nem tudtuk meg, hogy a meglehetősen nagy hányad által óhajtott müvelődésben a könyv, az olvasás mekkora sullyal szerepel.

MIT VÁSÁROLNA 2oo FORINTÉRT?

Bár a képzelt szituációra alapozott kérdések alkalmazása a szociológusok által eléggé vitatott, Ughy Jenő /1/ után mi is megkérdeztük: Ha most hozzájutna 2oo forinthoz, amire nem számitott, mit vásárolna rajta? A válaszolók 34 %-a létszükségleti cikkeket /élelmiszert, cipőt, stb./ venne rajta, 13,5 %-a nagyobb beruházásra tenné félre, 15,3 %- ajándékot vásárolna, 6 % elmulatná, lo % különböző hobbyjaira költené, végül kulturális célokra forditaná 19,6 % és közülük 16 % könyvre költené.

A 4 évvel ezelőtti felmérés válaszait a mieinkhez hasonlitva a következő kép rajzolódik ki:

/1/ Ughy Jenő: i.m. 7o.p.

	munkások /1968/ %-a	falusi lakosok /1964/ %-a	
		mezőgazdasági %	munkások %
létszükségleti cikkek	34,o	59,4	44,4
nagyobb beruházás	13,5	22,5	8,8
könyv	16,o	3,8	9,8
egyéb és nem válaszolt	36,5	14,3	37,o
	loo,o	loo,o	loo,o

A képzeletben könyvet vásárlók aránya a nők körében valamivel magasabb /nők 18,1, férfiak 15,5 %/ az iskolai végzettséggel pedig fokozatosan emelkedik /9 - 16,2 - 34,3 %/. A különböző korcsoportoknál tulságosan nagy eltérés nem tapasztalható, a könyvvásárlók aránya a 2o-24 éveseknél a legnagyobb: 2o,2 %, s az 55 éven felülieknél a legkisebb /11,o %/.

VÉLEMÉNYEK A SOK KÖNYVŰ EMBERRŐL

A "Mi a véleménye arról az emberről, akinek sok könyve van?" kérdés feltevésekor nem a pozitiv és a negativ válaszok aránya alapján kivántunk képet alkotni arról, hogyan értékelik a munkások a könyvet és az olvasást. Az első hallásra kissé szkeptikusnak tünő mérlegelő válaszoknak az arányára voltunk elsősorban kiváncsiak, azokra, akik "attól függ"-el kezdték feleletüket, s vagy ugy folytatták, hogy "elolvassa-e" vagy, hogy "milyen könyvek azok". Ugy véltük, ezek számára kevésbé közömbös a könyv, mint azoknak, akik jobbára sematikus, "pozitiv előjel nélküli" állásfoglalást tanusitanak. Amikor ezt a kérdést feltettük, már több kérdésben szó esett az olvasásról, s az ilyen, az "illendő" válaszoknak a valósnál nagyobb arányára amugyis számitani kellett. Ezért a negativ és a pozitiv válaszokat akár össze is vonhatnánk, szembeállitva őket a mérlegelő válaszokkal. Mégsem tesszük, mert van azért ezeknek a pozitiv és negativ irányban közömbös válaszoknak is valami specifikumuk. Az egyes válaszokat a következő arányban kaptuk: /1/

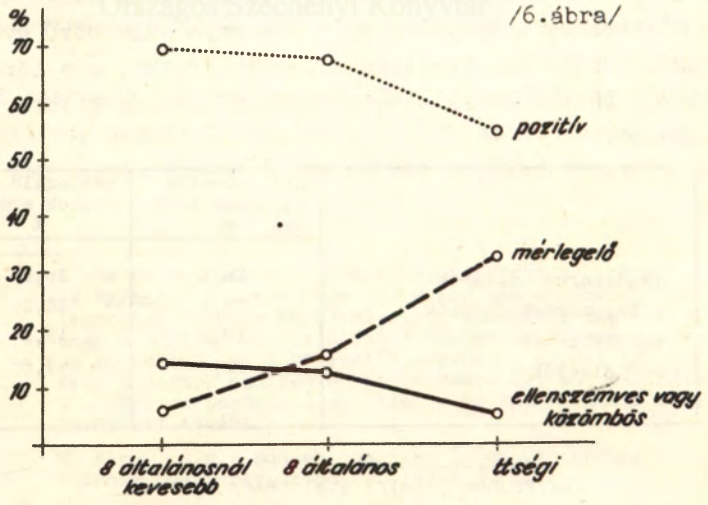
/1/ A pozitiv válaszok közé soroltuk a "müvelt, tanult ember", "dicséretes", "irigylésre méltó" tipusu, közömbös és negativ reagálások közé az "ellenszenves", "nem szimpatikus", "könyvbolond", "sok pénze van", "sok ideje van" tipusu válaszokat.

pozitiv	66,8 %
ellenszenves vagy közömbös	15,1 %
mérlegelő	15,5 %
egyéb, nem válaszolt	2,6 %
	loo,o %

A pozitiv válaszok közömbös kémhatását igen szépen igazolja, hogy az ilyen választ adó legmagasabb iskolai végzettségüeknek az alacsonyabbakhoz képest kisebb aránya, 55,3 %-ukkal szemben a 8 általánost végzettek 67,5, az ennél is kevesebbet végzettek, 69,6 %-a áll. Ezzel szemben a mérlegelő válaszok aránya a következőképpen fest:

8 általánosnál kevesebbet végzett	7,9 %
8 általánost végzett	15,4 %
érettségizett	32,9 %

A különböző iskolai végzettségüeknél a sok könyvvel rendelkező emberről alkotott vélemények a következőképpen oszlanak meg: /6.ábra/

A nők és férfiak válaszainak összehasonlitása is igen érdekes.

	nők %-a	férfiak %-a
pozitiv	71,1	64,7
ellenszenves, közömbös	14,1	15,5
mérlegelő	13,2	16,4
egyéb és nem válaszolt	1,6	3,8
	loo,o	loo,o

A különböző korcsoportok közül a legkevesebb ellenszenves és a legtöbb mérlegelő válasz a 2o-29 éveseknél található. Fröhner /1/ vizsgálatában 58 % volt a pozitiv, 24 % a negativ és 6 % a mérlegelő válaszok aránya, de a 19 %-nyi nem válaszolók nagyobb része miatt ezek az arányok a mi adatainkkal közvetlenül nem vethetők össze. Ha azonban a 19 %-nyi nem válaszoló nagyobb részét /2/ a negativ vagy közömbös kategóriához soroljuk, a tendenciák a két vizsgálatban egészen hasonlóak lesznek. Olvasásuk gyakorisága és a sajtóolvasásnál tanusitott olvasói magatartásuk alapján az egyszeri olvasókat eléggé egyértelmüen el tudtuk határolni a nem olvasóktól. A "mérlegelő" és az ellenszenves" válaszok alapján ez a kép kissé differenciáltabbá válik. Egyértelmüen kitünik, hogy ezeknek az olvasóknak a könyvhöz való viszonya különböző gyakorisággal az olvasók között határozottan a leglabilisabb, s e téren nagyobb a különbség köztük és az alkalomszerüen olvasók között, mint a sajtóolvasásnál.

	ellenszenves válaszok aránya %	mérlegelő válaszok aránya %
rendszeres olvasók	1o,3	2o,o
alkalomszerü olvasók	13,2	16,1
egyszeri olvasók	18,o	12,1
nem olvasók	24,3	7,6

/1/ Fröhner, Rolf: i.m. 58-6o. p.

/2/ A mi jóval kisebb arányu nem válaszolóink megoszlásának elemzése után ezt nagyon valószinünek tartjuk.

KÖNYVBESZERZÉSI FORRÁSOK

Az olvasó és a könyvtár viszonyának elemzését vizsgálatunk éppen a kérdésnek tulajdonitott fontosság miatt nem tüzte ki célul, erre a témára önálló kutatást tervezve, erőinket most az olvasás kérdésének tanulmányozására vontuk össze. Néhány próbafurást azért ezen a területen is végeztünk.

A legutoljára olvasctt könyvek "származásuk" szerint a következőképpen oszlanak meg:

könyvtár	26,o %
könyvesbolt	24,4 %
személytől kölcsön	15,7 %
saját könyv	15,1 %
nem válaszolt /1/	18,8 %
	loo,o %

Kérdéses, nem követünk-e el módszertani hibát, ha az utolsó olvasmány forráshelyéről általában a könyvbeszerzés forrásaira következtetünk. E. W. Mc Elroy kutatásait /2/ ismerve ezt az aggodalmat félre tehetjük, ő ugyanis az utolsó olvasmány forrása mellett összehasonlitva vizsgálta a legfontosabb, leggyakoribb könyvbeszerzési forrásokat is és nem tapasztalt lényeges eltéréseket.

A könyvtárból származó könyvek aránya körülbelül "méretarányosan" jelzi a könyvtártag munkások hányadát. /3/ Jelentős részarány jutott a saját könyvekre, hiszen a 15,1 % már meglévő könyvhöz kellene

---

/1/ A nem válaszolók nagy arányának a fő oka az, hogy az egyszeri olvasók nagy része már nem emlékezett a legutolsó olvasás körülményeire, ezenkivül még az is, hogy a "Hogyan jutott hozzá?" kérdést a "Miért olvasa /olvasta/ ezt a könyvet?" kérdéssel együtt tettük fel, s számos esetben a két kérdésre egy választ adtak, pl. "Mert a barátom ajánlotta" s az interjukészitő nem kérdezett tovább.

/2/ Mc Elroy, E.W.: Subject variety in adult reading = The Library Quarterly, 1968. 2. 157-198. p.

/3/ Ez a nem válaszolókat is figyelembe véve 25-3o %-ra tehető.

sorolni a vásárolt 24,4 %-ot is. Ezek az arányok az otthoni "könyvtárépitési" folyamatot jelzik. Adataink alapján igen valószinünek tartjuk, hogy a KTTK vizsgálatban megállapitott munkás családi könyvtárak 41 darabos átlagállománya azóta is emelkedett.

A könyvbeszerzés forrásait illetően a nők és férfiak között csak igen minimális,s a választ nem adók nagy aránya miatt nem is szignifikáns különbségeket tapasztalhatunk.

A különböző iskolai végzettségüeknél még jelentősen el is tér a nem válaszolók aránya, igy csak igen óvatos becsléseket tehetünk. A könyvvásárlás aránya és az iskolai végzettség együtt eléggé egyértelmü kapcsolatot rejt magában, de nem mondható el ugyanez a könyvtári kölcsönzés esetében.

	az utolsó olvasmány forrása		
	könyvtár %	könyvesbolt %	kölcsön %
8 általánosnál kevesebbet végzett	24,7	19,4	13,7
8 általánost végzett	27,4	23,8	17,6
érettségizett	21,2	32,6	1o,1

Az, hogy az érettségizettek között található a legkevesebb olyan olvasó, akinek a legutolsó olvasmánya könyvtári eredetü, még nem jelenti azt, hogy köztük van a legkevesebb könyvtári tag. Ugyanakkor eléggé egyértelmüen jelez ez az arány valami diszharmóniát ezeknek a legmagasabb iskolai végzettségü csoporthoz tartozó, többségükben rendszeres olvasók könyvhöz való viszonyában. A nagyobb arányu vásárlás és a könyvtári lemorzsolódás között a hazai könyvpiackutatás már jelzett összefüggéseket /1/. A nagyobb arányu vásárlás által megalapozott családi könyvtár feltétele magasabb olvasási szint elérésének, de a fenti adatok alapján ugy véljük, komoly valószinüsége van annak, hogy eljutva az anyagi feltételek

/1/ Gereben Ferenc: A középiskolás fiatalok és a könyv. Bp. 1968. 72-75. p.

bizonyos szintjére, a munkásolvasók megrekednek ezen a könyvvásárlási szinten, a könyvtárt kényelmetlennek vagy afféle értelmiségi klubnak érezve mellőzik. Ismerve az ismeretterjesztő irodalom alacsony arányát és a szépirodalmi müvek szük terjedelmét a munkásság olvasmányaiban, csak az esetek kisebb részében mondhatjuk azt, hogy azért mellőzik ezek a legfejlettebb munkásolvasók a könyvtárakat, mert azok igényeiket már nem képesek kielégiteni. Ezt látszik igazolni az a tény, hogy a falusi lakos munkásoknak nagyobb százaléka /36,5 %/ szerezte be könyvtárból az utolsó olvasmányát, mint a városi lakosok. /28,6 % - Budapesten 31,o %/ Ez utóbbi jelenség pedig egyrészt egybevág az előző fejezet ama megállapitásával, mely szerint a falusi lakosu, 8 általánost végzett szakmunkások, ha jóval kevesebb szabadidejüket is figyelembe vesszük, intenzivebb olvasók, mint a városiak, másrészt az ugyanott jelzett kisvárosi lakos munkások váratlanul legalacsonyabb olvasói arányának nem véletlen voltát is igazolja.

A fentiek alapján az olvasóvá válási folyamatot egyenlőtlen fejlődésként kell elképzelnünk. A munkások többsége eljutott már arra a fokra, hogy könyvet vásároljon, családi könyvtárat gyüjtsön, s hogy ezeket a könyveket el is olvassa.

Ugyanakkor ez a szint kényelmes megoldást is kinál, s mivel nem igen jelentkeznek a referensz-szintü igényei, nem specializálódik érdeklődési köre, de nem is szélesedik, létrejön a könyvtár nélküli olvasás, annak látszatával,hogy saját könyvtára és a könyvesbolt kielégitheti minden igényét. Hozzájárulhat ehhez egy-két, a könyvtár által ki nem elégitett, s a könyvesboltban azonnal teljesitett kérés, s kialakulhat az "önerőből", "a könyvesboltra épitve mindent meg lehet oldani" látszata. Ez a tendencia összlakossági szinten is jelentkezik. Ezt a reprezentativ KKTK vizsgálat adataival igazolhatjuk.

iskolai végzettség	könyvesbolti vásárlás aránya %	könyvtári kölcsönzés aránya %
8 általánosnál kevesebb	2o,7	23,o
8 általános	24,8	21,o
érettségi	33,o	22,o
egyetem	39,3	15,5

A helyzetet végsőkig az egyetemet végzettek legkisebb arányu könyvtár használata élezi ki. A fenti adatok és összefüggések arról tanuskodnak, hogy az olvasási kultura magasabb szintre emelkedése nem mentes az egyenetlenségektől. Az olvasók arányához képest nem nőtt azonos arányban társadalmunk e nagy rétegében a könyvtár szerepe. Ez nem a könyvtári tagok százalék arányának csökkenését, hanem inkább a könyvtár használatának az olvasás arányához és gyakoriságához képest alacsonyabb szintjét jelenti. A fejlettebb olvasók könyvtártól való "elfordulása" sem a könyvtárral való kapcsolatuk megszüntetését, hanem intenzivitásának viszonylagos gyengülését, mindez pedig végső soron az olvasók arányához képest az olvasás minőségének elmaradását is jelentheti. Mivel mi mégis csak az utolsó olvasmányok forrását vizsgáltuk s ebből következtettünk - talán kissé merészen - a munkások olvasóvá fejlődésének egyenlőtlen voltára, meg kell vizsgálnunk néhány lehetséges ellenvetést. Mondhatná valaki, ne tévesszük össze a könyvtári kölcsönzést a könyvtárhasználattal. Ez valóban két meglehetősen különböző dolog, de főképpen akkor van értelme a kettéválasztásnak, ha nagyszámu, általánosan elterjedt, nemcsak kölcsönző funkciót betöltő, referensz szintü igényeket is kielégitő könyvtárral rendelkezünk. Ebben az esetben arról van szó, hogy a müveltebb olvasó az olvasmányt megveszi, a könyvtárból nem tájékozódik. Érzésünk szerint a könyvtárhasználat és a könyvtárból kölcsönzött, illetve olvasott könyvek száma párhuzamosan fog növekedni.

Másik ellenvetés az lenne, hogy az iskolai végzettség növekedésének és a könyvtári "származásu" könyvek olvasásának forditott aránya törvényszerü dolog, hiszen ez az egyre nagyobb számu saját könyv beszerzését jelenti. A kérdés mélyebb kutatása még előttünk van, de az ilyen irányu vizsgálódás ellentétes előjelü eredményét talán tulságosan merésznek tünő állitásaink igazolására megemlitenénk, hogy Mc Elroy emlitett tanulmányában /1/ az olvasói érdeklődés terjedelmét a könyvbeszerzési forrásokkal veti össze. Az adott időszak alatt 4-nél több kategóriába tartozó müvet olvasó legfejlettebb, s átlagosan legmagasabb iskolai végzettségü olvasóknak 36 %-a

/1/ Mc Elroy, E.W.: I.m. 157-158. p.

szerezte be könyvtárból és 32 %-a vásárolta az utoljára olvasott könyvet. Tegyünk még annyit hozzá, hogy az Egyesült Államok olvasás terén korántsem áll vezető helyen.

KAPCSOLAT AZ ÜZEMI KÖNYVTÁRRAL

A könyvtári tagság kérdését csak az üzem területén működő /főképpen szakszervezeti/ könyvtárak használatával kapcsolatban érintettük. Csaknem mindegyik interjuhelyen működött legalább letéti kölcsönzőhely, mégis a megkérdezett munkásoknak csak 86,1 % tudott létezésükről. Könyvállományukat 34,o %-uk használta legalább egy alkalommal. Ez a 34 % sok is, kevés is.Sok lenne, ha intenziv használatot fedne, kevés, ha csak valamilyen kampány vagy egyszeri nekibuzdulás hatására történő beiratkozást, s egyszeri kölcsönzést. A valóságos helyzet valahol a sok és kevés között van, hogy melyikhez közelebb, azt vizsgálatunk nem mutathatta ki. A könyvtárról szerzett információk arányában a különböző szakképzettségüeknél minimális, a különböző iskolai végzettségüeknél pedig a szokásosnál kisebb arányu különbségeket találunk. Az érettségizettek egy tizede nem tud a munkahely területén müködő könyvtár létezéséről. A férfiak és nők között a vártnál jelentősebb különbségeket tapasztaltunk. A férfiak 82,7 %-val szemben a nőknek 93,5 %-a tudott a könyvtárról, s a könyvtár használói között is tapasztalható 7 %-nyi különbség a nők javára. A használatban a különböző szakképzettségüeknél és iskolai végzettségüeknél a már tapasztalt arányu eltéréseket figyelhettük meg.

iskolai végzettség	nem tud a könyvtár létezéséről %	használja a könyvtárat %
8 általánosnál kevesebb	18,5	2o,2
8 általános	12,6	38,6
érettségi	1o,4	47,o

Az olvasás és gyakorisága és a munkahelyi könyvtár használata között az alábbi összefüggések tapasztalhatók:

	nem tud a könyvtár létezéséről %	használja a könyvtárat %
rendszeres olvasó	11,9	49,3
alkalomszerü olvasó	14,3	31,7
nem olvasó	18,2	-

A rendszeres olvasók meglehetősen nagy százaléka nem rendelkezik információval a hozzá térben talán legközelebb eső könyvtárról, s ez ismét a könyvtárnak a munkások életében betöltött, az olvasás arányához képest csekélyebb jelentőségéről tanuskodik. A rendszeres olvasók jóval jelentősebb arányu könyvtárhasználata, s az utolsó olvasmány könyvtárból származásának kisebb aránya között csak látszólagos az ellentmondás, hiszen a rendszeres olvasóknak közel 5o %-áról csupán azt tudtuk meg, hogy kapcsolatot tart fenn a munkahelyi könyvtárral, a kapcsolat minőségéről nincsenek adataink, a rendszeres olvasók által utoljára olvasott könyv származását tekintve pedig inkább csak negativ adataink vannak.

A kérdezett munkások 13,9 %-a nem tudott a feltehetően valamilyen propagandát kifejtő munkahelyi könyvtár létezéséről. Alapos gyanunk van annak feltételezésére, hogy legalább ilyen százalékarányuk egyáltalán a könyvtárak létezéséről sem tud többet, nem beszélve a könyvtárak funkciójáról, szolgáltatásairól, s a könyvtáros munkájáról.

A KÖNYVTÁROS A KÜLÖNBÖZŐ FOGLALKOZÁSUAK RANGSORÁBAN

A könyvtáros személyével kapcsolatban is végeztünk egy próbafurást, a könyvtáros társadalmi megbecsüléséről. Felsoroltunk 12 foglalkozást, részint értelmiségi foglalkozásokat, részint olyanokat, amelyek formális vagy tartalmi kapcsolatban állanak a könyvtáros foglalkozással, s az interjualanyokat arra kértük, rangsorolja ezeket a foglalkozásokat aszerint, hogy ő milyen társadalmi fontosságot tulajdonit munkájuknak. 486 válasz alapján a következő átlagos sorrend alakult ki az egyes megadott foglalkozások között:

1. körzeti orvos
2. egyetemi tanár
3. tanitó
4. üzemi mérnök
5. tanácsi VB titkár
6. ujságiró
7. regényiró
8. KÖZÉRT boltvezető
9. kulturház igazgató
10. bérelszámoló
11. könyvtáros
12. raktáros

A könyvtáros átlag elhelyezési száma 9,4 volt. A fenti sorrend messzebbmenő következtetésekre nem alkalmas, hiszen az ilyenfajta rangsorolások ellen jogos az elvi tiltakozás, mondván, hogy a maga nemében mindegyik foglalkozás fontos /közel száz munkás ilyen álláspontra is helyezkedett/ /1/. Érdekesebb megvizsgálni a müveltség és az olvasás különböző szintjein állóknak a könyvtáros foglalkozása iránti "érzékenységét". E téren meglepően jelentéktelen különbségeket kaptunk. Sem a különböző iskolai végzettségüek, sem az olvasók és nem olvasók között nem volt fél helyezési foknál nagyobb különbség. Ez a kis vizsgálat ismét a könyvtárkultura viszonylag alacsony szintjére mutat a munkások között. Mig a könyvtárhasználatban a nők javára mutatkozott jelentősebb különbség, e téren már komolyabb eltérést nem tapasztaltunk.

AZ OLVASMÁNY, MINT BESZÉDTÉMA

Az olvasás akkor lesz igazán közkinccsé, ha a könyv, az olvasmány beszédtéma lesz.Ugy gondoltuk, fejlettebb olvasói szinten gyakoribb az ilyen témáju beszélgetés s szélesebb azoknak a köre, akikkel beszélgetnek. Vizsgálódásaink feltevéseinket csak kis részben igazolták.

/1/ Azt is figyelembe kell vennünk, hogy a kérdezettek jelentős része nem "valódi" könyvtárost, - képzetlen tiszteletdijast hasonlitott össze más,a maguk nemében "valódi" foglalkozásokkal.

Az olvasó munkások 29,3 % senkivel se beszéli meg olvasmányait. 51,4 % csak egyfajta körben, tehát vagy csak a családban, vagy csak baráti körében, vagy csak munkatársai között beszéli meg olvasmányait, mig 19,o % szélesebb körben.

A férfiak 31,3 %-ánál, a nőknek 23,6 %-ánál nem szerepel ez a téma beszélgetéseikben, s a nőknek valamivel nagyobb százaléka beszéli meg olvasmányait szélesebb körben, mint a férfiak. A különböző iskolai végzettségüeknél igy alakul a helyzet:

	olvasmányait megbeszéli %	olvasmányait megbeszéli szélesebb körben %
8 általánosnál kevesebb	63,o	16,5
8 általános	72,7	2o,8
érettségi	7o,8	22,2

A különbségek az olvasás arányának növekedéséhez képest eléggé csekélyek. Különösen minimális az érettségizettek és a 8 általánost végzettek közt, s ez ismét a már jelzett tendenciákat erősiti, s a magasabb szintü olvasók nagyobbfoku "elzárkózásáról" tanuskodik.

Nagyobb különbségek tapasztalhatók e téren a különböző koruaknál: a legaktivabbnak itt is a 2o-29 éves korcsoport bizonyult, 85,5 %-nál beszédtéma az olvasott könyv. 3o-5o évig körülbelül 7o %-nál, 5o éven felül 6o %-nál. Az olvasó munkások 25,8 %- a családban beszéli meg olvasmányait. Közülük 9,8 % csak a házastársával, 4,4 % csak a gyerekével, 2,1 % csak a szüleivel, a többiek szélesebb családi körben. A következő leggyakrabban emlitett kör a barátok - ismerősök, 22,3 %-uk tartozik ebbe a kategóriába. Munkatársaikkal a munkások 21,5 %-a beszéli meg olvasmányait. Viszonylag jelentős helyet foglal el a könyvtáros, 13,7 % beszéli meg vele az elolvasott könyvet. A könyvtáros mint beszélgetőpartner a különböző iskolai végzettségüek között közel hasonló arányban szerepel, mindössze a 8 általánost végzettek s az alacsonyabb végzettségüek között tapasztalható csekély, 3,5 %-os különbség. Az érettségizettek és az alacsonyabb végzettségüek között számottevő különbség nincsen. Ez ujabb adalék ennek az olvasórétegnek a könyvtárhoz füződő meglehetősen ellentmondásos kapcsolatához.

IV. Indítékok, célok, igények

A nagyszámu olvasó munkást ábrázoló szobcralak olyan átszellemült arccal, testtartással olvassa a kezében, ölében tartott, vagy térdére fektetett "üres" könyvet, hogy a szemlélőnek eszébe sem juthat olyasmi, hogy Berkesit vagy Rejtőt olvasnak éppen. A következő fejezetekben éppen azt szeretnénk tisztázni, hogy ezek a szobcralakok milyen könyvet tartanak a kezükben, valamint a megörökitett pillanatot megelőző és követő mozzanatot: a könyvvel kapcsolatos elvárásokat és az elolvasott könyvek hatását.

Az igényt és hatást nem egymástól távol lévő kezdő és végpontnak tekintjük, hanem Sas Judit megállapitásaihoz hasonlóan /1/ egymásra épülésüket hangsulyozzuk. Az olvasmánnyal kapcsolatos elvárásokat az azt megelőző olvasmányok hatásának, az ujonnan elolvasott mü hatását pedig a mü hatására valamiképpen módosuló igény egyik uj összetevőjének tekintjük. Amikor ebben a tanulmányban az igényeknek és elvárásoknak szentelünk nagyobb figyelmet, ezzel nem tagadjuk az olvasmányok hatásának legalább ilyen arányu jelentőségét, felmérésünk azonban az igényekkel kapcsolatban nyujt nagyobb mennyiségü információt, s ezért most a kérdésnek ezt az oldalát vizsgáljuk meg részletesebben, de az előbb mondottak alapján az igényeken keresztül az eddigi olvasmányok hatását is tanulmányozzuk. Természetesen minden esetben az igény és hatás szerintünk sem helyettesithető egymással már csak azért sem, mert az igazi müvészet hatása átfogóbb mint az elvárások.

/1/ H.Sas Judit: Emberek és könyvek. . Bp. 1968.

A LEGUTOLSÓ OLVASMÁNY ELOLVASÁSÁNAK INDITÉKAI

A legutolsó olvasmányra vonatkozó "Miért olvassa /vagy olvasta/ ezt a könyvet?" kérdésre adott válaszok nagy része nem olvasással kapcsolatos igényt jelölt, hanem azt a mozzanatot, amely az adott könyv olvasására a figyelmet felhivta. Ezek a "Mi hivta fel a figyelmét ennek a könyvnek az elolvasására?" kérdésre adott válaszok is nagyon értékesek számunkra, mert - bizonyos százalékban már tartalmazva őket - az olvasási igényekhez is közelebb visznek.

Leszámitva a kötelező olvasmányt jelölőket, a válaszok három közel egyenlő nagyságu tipusba sorolhatók. A legértékesebb tipushoz azok tartoznak, akik olvasmányukat az iró, a téma és a müfaj iránti érdeklődés alapján tudatosan választják ki. A másik csoportba azok sorolhatók, akiknek a figyelmét közvetitők terelik a könyvre; tömegkommunikációs eszközök, ismerősök, könyvtárosok. A harmadik csoport választása minden különleges motivumot nélkülöző, véletlenszerü. Ehhez a Riesman három magatartás-tipusára emlékeztető választási formához természetesen csupán a legutolsó olvasmány kiválasztásának módja alapján soroltuk a munkás olvasókat. Nyilvánvaló, hogy általában a könyvkiválasztási magatartásukat tekintve jóval nehezebb lenne a kategórizálás, hiszen sokan azok közül, akik most külső hatásra választottak, más esetben tudatosan keresik ki olvasmányaikat. Emellett ötvöződnek is ezek a tipusok; hiszen pl. a könyvet ajánló tömegkommunikációs eszköz, mint külső hatás sok esetben tudatos belső inditékra épülhet.A tudatosan választó rendszeres olvasó is bemegy az antikváriumba különösebb inditék nélkül böngészni. Ha tehát általában a kiválasztás magatartását vizsgálnánk, mindig e három - vagy esetleg még több - motivum ötvözetében uralkodó motivumot kellene megállapitanunk. Most azonban csupán az utolsó olvasmány kiválasztását idéztettük fel, de ebből - mint a könyvek forráshelyénél is megtehettük - eléggé jól következtethetünk az összesség általában jellemző magatartására. Igen örvendetes, hogy a tudatos, "önerőből", "belülről" választók motivumai közül is a legértékesebb - a mü témája - szerepel az összes olvasásra felhivó mozzanat közül a legnagyobb arányban, az olvasó munkások 19,5 %-ánál. Ezután legnagyobb arányban az ismerősök ajánlása /a második kategóriából 16,8 %, és a merő vé-

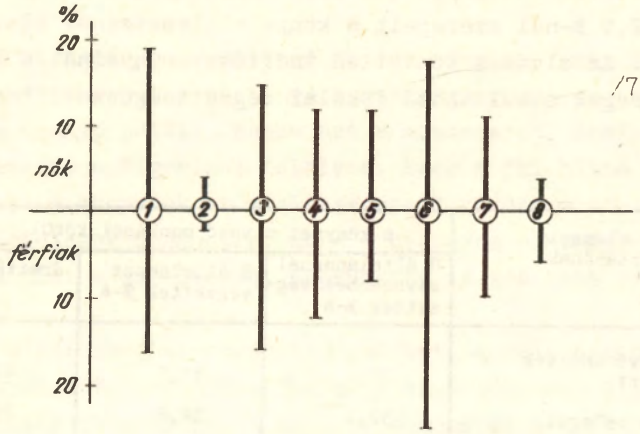
letlen /a harmadik kategóriából/ 15,6 % szerepel. A könyvtáros a kérdezettek 2,5 %-nál szerepelt a könyv elolvasásának közvetlen inditékaként. Az olvasás közvetlen inditéka arányainál a legnagyobb különbségek a különböző iskolai végzettségüeknél tapasztalhatók /1/

a legutóljára olvasott könyv kiválasztásának módja	a könyvet olvasó munkások közül		
	8 általánosnál kevesebbet végzettek %-a	8 általánost végzettek %-a	érettségizettek %-a
"Belülről" jövő inditék alapján választ	27,1	35,6	48,8
Külső hatásra választ	32,9	34,8	25,6
Véletlenül kerül hozzá a könyv	40,0	29,6	25,6
	loo,o	loo,o	loo,o

A legfeltünőbbnek a könyvhöz véletlenül hozzájutó érettségizettek meglehetősen nagy arányát találjuk.

A nők és férfiak könyvkiválasztásánál a különböző inditékok az alábbi arányban játszanak szerepet: /7. ábra/

/1/ A kérdezett olvasó munkások kb lo %-át kitevő kötelező olvasmányt jelölő és nem válaszolók nélkül.

/7. ábra/

① Barátok, ismerősök ajánlották
② Könyvtáros ajánlotta
③ Különösebb cél nélkül
④ Szórakozásból
⑤ Az író miatt
⑥ A téma érdekelte
⑦ TV, ujság, rádió felhivta a figyelmét
⑧ Kötelező olvasmányok

A nők és férfiak között a téma alapján választók arányánál találjuk a legnagyobb különbséget: a férfiak 21,6 %-val szemben a nőknek 15,8 %-a választ a téma alapján. A szerzők esetében valamivel kisebb arányban forditott a helyzet. A férfiak valamivel nagyobb arányban önállóan tudatosan választók, a nőknél pedig valamivel nagyobb szerepe van a kivülről jövő ajánló tevékenységnek. Az igények ezekkel a motivumokkal bonyolult kapcsolatot alkotnak, a kapcsolatok kutatása igen érdekes lenne, főleg a belső inditékok és az egyes könyvekre a figyelmet felkeltő ajánlások erőviszonyainak beható elemzése. Érdemesnek tartottuk megvizsgálni az olvasmányra felhivó mozzanatok és az olvasmány "származása" közti összefüggéseket:

A MUNKÁSOK MÜVÉSZETI IZLÉSE

A véletlenre bizva választók fele, az összes megkérdezett olvasók lo %-a "csak ugy szórakozásból" olvasta el a legutolsó könyvet. Itt már felszinre bukkant egy valódi igény, illetve igénytelenség, áttörve a valódi igényeket fedő, formálisabb jellegü magyarázatok burkát. Felvetődik a kérdés, vajon azoknak, akik az éppen a kezükbe került könyvet olvasták, de még azoknak is, akik csak a szerző miatt olvasták el a könyvet, hány százalékuk olvasta végső soron "csak ugy szórakozásból". Az izlést vizsgáló felmérések közül jó néhány az ilyen jellegü igények nagy arányára utal. A Ganz MÁVAG munkásai szinházélményei élén a My fair Lady, a Csárdáskirálynő, a Kaktusz virága, a Leszállás Párizsban és a Krimi magyar módra állanak /1/. A munkás rádió hallgatók 93 %-a kedveli a magyar nótát, s csak 75 %-a a népdalt a zenei müsorokból /2/, szimfónikus zenét 14 %, operát lo % hallgat. A kabaré 85 %, a cirkusz 75 %, a tánczenei hangverseny 72 %, az operett 68 %-uk érdeklődését kelti fel, a képzőművészeti kiállitásokon már csak 35 %, operában 21 %-uk fordul meg.

A munkások 9o %-a szereti a humoros, 7o %-a az izgalmas, 48 %-uk a megható müsorokat /ugyanezeket a 2-18 illetve 34 %-uk nem kedveli/.

Felvetődhet a kérdés, nem érvényes-e munkásságunkra is Ernst Fischer megállapitása, mely szerint a győztes osztályok müvészeti izlése, kulturális tagolódása a megdöntött osztály, az előző korszak izléséhez igazodik, s az uj élet drámája régi kosztümökben, régi szinfalak közt játszódik és mégis csak Veres Péternek lenne igaza abban, hogy a munkásság nem neki való szellemi táplálékon él, burzsoá

/1/ Mándi Péter: A munkások és a könyv. Bp.KTTK. 1968.

/2/ A munkások müvészi izlésére vonatkozó alábbi adatokat Kérész Gyula - László György: A hallgatók müvészi izlése a közvéleménykutatás tükrében /Bp. Magyar Rádió és Televizió. 1967./tanulmányból vettük át.

irodalmat olvas. Nos, ellentétes tendenciákat is tapasztalhatunk bőven, melyek korlátozzák Ernst Fischer és Veres Péter állitásainak érvényességi körét. /1/

A leggyakrabban olvasott, hallgatott, megnézett müvek rangsorában a régi izlésnek megfelelő vezető müvek mögött és mellett mindig megjelennek az uj és a mindig-uj müvek is.Az "örököltek" mellett az ujak is "demokratikus jogokat" élveznek. Erre mutat az a tény, hogy a munkások 72 %-a, az átlagközönségnél nagyobb százaléka kedveli azokat a "mindenki kedvére" tipusu zenei müsorokat a rádióban, amelyekben különböző zeneszámok kerülnek egymás mellé. Vannak, akik ezt a jelenséget korántsem tartják pozitivnak, mondván_ ez a keverés "mindenevőkké" nevel, elmossa az értékek közti különbségeket, nem fejleszti az izlést megfelelőképpen. Hasonló jelenségekkel álltunk szemben a szabadpolcos könyvtárak megnyitásánál is, hiszen egy-egy polcon azonos betüvel kezdődő meglehetősen különböző értékü müvek állanak egymás mellett, de ennek inkább a pozitiv hatását érezhettük, Berkesit keresve az olvasó belelapozhatott Balzacba is. Kiderült az is a rádió felmérése során, hogy a szórakozás igénye mellé sok esetben "észrevételenül" más igények is felzárkóztak, s a televizió munkatársai talán meglepetéssel tapasztalták, hogy a munkások 74 %-a a film és a szindarab közvetitésekor igényli a szerzővel és a müvel kapcsolatos adatok ismertetését, 52 % pedig az esztétikai értékelésre is kiváncsi.

A MUNKÁSOK OLVASÁSI CÉLJAI, IGÉNYEI

A munkások olvasási igényei vizsgálatánál nagy mértékben támaszkodtunk Sas Judit "Emberek és könyvek" cimü müvének eredményeire. A szépirodalommal kapcsolatos elvárások igénytipusait kisebb-nagyobb változtatásokkal vizsgálatunkhoz is átvettük, s ezeket felbontva, finomitva és a non-fiction igényekkel kiegészitve, a próbafelvételek nyitott kérdéseivel kontrolláltuk.

/ Veres Péter:i.m.

Végül is a "Miért olvas ön könyveket?" kérdésre a következő válaszlehetőségeket adtuk meg:

A hogy jobban megérthessem a világ eseményeit, a mai világot,
B mert az olvasás szórakoztat,
C hogy legalább a könyvekben találkozzam a boldogsággal, boldog emberekkel,
D mert némelyik könyvben mintha a magam sorsát, a magam életét irták volna meg,
E hogy kikapcsolódjak, s ezzel pihenjek,
F mert el kell olvasnom a vizsgáimhoz kötelező olvasmányokat,
G hogy olyan tapasztalatokra tegyek szert, amelyeket ügyes-bajos dolgaimhoz fel tudok használni,
H mert szükségletemnek érzem, mint az evést vagy az alvást,
I mert érdekelnek a különböző korok, vidékek és népek,
J hogy eredményesebben közreműködhessek, segithessek a társadalom jobbáformálásában,
K hogy ismerőseim ne tartsanak müveletlennek,
L mert a könyvek nagy része leleplezi azt a sok igazságtalanságot, ami a világban van,
M mert élvezem, hogy az irók milyen szépen fejezik ki azt, amit én is érzek,
N mert érdekel az emberek magatartása és erkölcse, gonoszsága és jósága,
O mert érdekel, vajon más is megélte-e azt, amit én, s hogyan viselkedett hasonló helyzetben,
P hogy elmeneküljek gondjaimtól,
R hogy a napi munkámat jobban el tudjam látni,
S mert kedvteléseimmel kapcsolatosak,
T hogy választ kapjak arra a kérdésre, hogyan lehet az ember boldog,
U mert a könyvekben eljutok oda, ahová mindig vágytam, de eddig még nem sikerült eljutnom,
V hogy pótoljam az iskolában nem tanultakat,
Z hogy bővitsem ismereteimet az emberekről, az emberi tulajdonságokról,
X hogy többet tudjak másoknál, s evvel sikereket érjek el.

Egészében átvettük Sas Judit igény- illetve hatástipusai közül a szórakozás-időtöltés-kikapcsolódás-menekülés kategóriát, az önfelismerés-magakeresés és az egyéni életsors problémái iránti érdeklődés és a müvekben az emberi szenvedés, a küzdelem és a boldogság utjai elérésének lehetőségeit kereső igények kategóriáit. A szórakozás kategóriát a Sas Judit által is érzékeltetett három elemre bontottuk /B,E és P/; a magakeresés kategóriát pedig két értékben különböző válfajára. A parasztság körében nagyon jellemző saját csoportja, osztálya egyszerübb azonositása tipus /D/ mellé szükségesnek tartottuk felvenni az irodalmi hős cselekedeteivel az olvasó cselekedeteit összehasonlitó, mérlegelő, önmagát kontrolláló tipust is /C/. A boldogságkeresés kategóriát /C és T/ kissé kitágitottuk, gondolva az ilyen igénnyel olvasott nem szépirodalmi müvekre is /U/. Az etikai igények kategóriáját két irányban egészitettük ki, az igazság - igazságtalanság körét is bevontuk /L/, s evvel ismét a nem szépirodalmi müveket is, továbbá az erkölcs fogalmát /N/ is kitágitva ide vettük az emberi tulajdonságok, az emberi lélek iránti érdeklődést /Z/ számolva ennek enyhén praktícista jellegével is.A társadalmi, politikai problémákra irányuló igények kategóriáját /A/ kiegészitettük a cselekvéssel, aktivitással /I/, napi munkával /R/ kapcsolatos olvasással és a praktikus célokat szolgáló, főképpen természetesen ismét nem szépirodalmi müvek iránti igényekkel /G/. Igen fontosnak tartottuk a presztizs célokat szolgáló olvasás arányának lemérését /erre szolgálnak a K és X válaszok/. Nem maradhatott ki a külső kényszerből történő olvasás /F/ és a hobbykkal kapcsolatos könyvek olvasása sem /S/. A müvészi forma iránti igényt nem éreztük önálló kategóriának, s ezért - sajnos nem a legszerencsésebben - ötvöztük az önmagára ismerés egyik magasabb szintü válfajával /M/. Végül felvettünk egy összegező, leegyszerüsitő, de érzésünk szerint válaszként nagyobb arányban várható igénykategóriát is, akik azért olvasnak, mert alapvető szükségletüknek érzik /H/, gondolva arra, hogy a válaszadók más válaszok párhuzamos aláhuzásával ezt még konkretizálják.

A kérdezetteknek lehetőséget adtunk, hogy a felsorolt válaszokat saját megfogalmazásaikkal kiegészitsék. A nem tul nagy arányu kiegészitések ujabb kategóriát nem eredményeztek, csaknem mindegyik

esetben kényelmesen belefértek kategóriáinkba. A kérdezettek átlag öt választ huztak alá, egy aláhuzás és tiznél több jelölés aránylag ritka volt. Az olvasó munkások közül az egyes válaszlehetőségeket a következő arányban jelölték: /1/

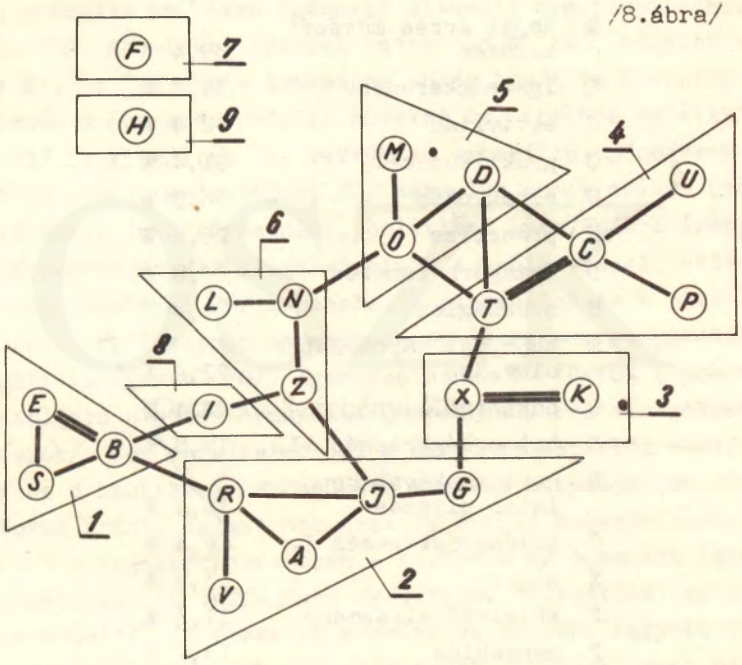
B	szórakozás	68,8 %
E	kikapcsolódás	63,o %
Z	emberismeret	57,4 %
I	ismeretek	53,7 %
A	kifelé fordulás	53,6 %
N	etikai kérdések	53,6 %
V	továbbképzés	46,9 %
M	saját érzés müvészi szinten	39,4 %
L	igazságkeresés	35,3 %
J	aktivitás	32,4 %
G	praktikus cél	31,4 %
U	elvágyódás	3o,3 %
K	presztizs	25,9 %
D	önmagára ismerés	24,8 %
H	szükséglet	24,o %
S	hobbyval kapcsolatos olvasás	22,9 %
O	önkontroll	22,4 %
T	boldogságkeresés II.	18,8 %
R	napi munkával kapcsolatos olvasás	18,5 %
C	boldogságkeresés I.	16,4 %
X	siker	13,9 %
F	kötelező olvasmány	11,6 %
P	menekülés	1o,7 %

Ez a sorrend még nem rangsor, hiszen az olvasókkal nem jelöltettük meg, hogy nála melyik igénytipus játszik nagyobb szerepet, ennek ellenére a fenti arányok ilyen meglehetősen nyers állapotban is jelzik a legfontosabb tendenciákat. Nem véletlen a két "csak

/1/ Az egyes tipusok mellett a kérdezettek megoszlása található %-ban kifejezve.

egy szórakozásból" tipusu igény első két helyen szereplése és némiképpen meglepő a menekülés ilyen kis arányu szereplése. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy sokan a hasonló jellegü tipusok közül csak az egyiket húzták alá, s arról sem, hogy néhány kategória egy vagy kettő, néhány pedig négy vagy öt összetevőre van lebontva, amelyeket még összegezni kellett. A következő lépés az volt, hogy kideritsük, az egyes igénytipusok milyen kapcsolatban vannak egymással, melyek vonzzák, melyek taszitják egymást. Az e célból végzett asszociációs számitások /1/ alapján a következőképpen rajzolhatjuk fel az igények "térképét": /8.ábra/

/8.ábra/

/1/ Két igény együttes előfordulása alapján a kapcsolatok erősségét a régóta ismert "asszociációs koefficiens" révén mértük, lévén ez a legkönnyebben integrálható ilyen mérőszám./Részletesen ld. G.V. Yule - M.G. Kendall: Bevezetés a statisztika elméletébe. Bp. 1964. 53. és köv. pp./ Az ábra a szignifikánsan pozitiv asszociációkat mutatja,az egy vonallal való összekötés 90 %-os, a kettős vonallal való összekapcsolás 95 %-os valószinüség szintü szignifikanciát jelöl.

Két igénytipust találtunk, melyeket izoláltaknak tekinthetünk, amelyek sem különösebb asszociativ, sem jelentősebb disszociativ viselkedésről nem tanuskodtak. Az egyik /F/ volt a kényszerből, a másik /H/ az alapvető szükségletből fakadó olvasás. A szükséglet még viszonylag az etikai kérdésekkel kapcsolatos igényekkel volt legszorosabb, s a presztizs célokkal a leggyengébb kapcsolatban. A kényszerből olvasáshoz még viszonylag legközelebb a napi munkával kapcsolatos olvasás, legtávolabb pedig a könyvekhez való menekülés állott. Igen erős kapcsolatot három esetben találtunk: a boldogságkeresés két tipusa /T és C/, a szórakozás és a kikapcsolódás /B és E/, valamint a két presztizs cél /K és X/ között. A K és X tipusokból létrejött presztizs kategória után a B - E - S háromszög alapján a legegyértelmübben a szórakozás kategóriát alakithattunk ki. A szórakozás /B/ és a kikapcsolódás /E/ mellé harmadiknak a menekülést /P/ vártuk, ez a várakozásunk nem igazolódott. Helyébe a hobbykkal kapcsolatos olvasás került, amely egészen egyértelmüen csak a szórakozás két válfajához kapcsolódott. Ha utánagondolunk egy kicsit, ez a kapcsolat természetesnek minősithető, hiszen a hobby maga is szórakozásként folytatott tevékenység, s az evvel kapcsolatos olvasás /akváriumszakkönyv, barkácskönyvek, utikönyvek/ maga is szórakozás. A szórakozás háromszög igen jellemzően az ismeretszerzéssel és a napi munkával kapcsolatos olvasással van szorosabb kapcsolatban. S ez arra mutat, hogy ez a szórakozás kategória nem csupán könnyü szórakozást jelent, s a szórakozásból olvasó sem afféle "léha" olvasót. A térkép másik részén, egymással meglehetősen szoros kapcsolatot létesitve találjuk a boldogságkeresés és az önmagára ismerés körébe tartozó olvasási igényeket. Elkülönitésük meglehetősen problematikus volt. Az alacsonyabb szintü, azonositó jellegü önmagára ismerés /D/ Sas Judit által is tapasztalt módon igen asszociativ magatartást tanusitott a boldogságkeresés két alapválfaja iránt /D és T/. Ennek ellenére az igen erős C - T kapcsolat, s a hozzájuk kapcsolódó, de más tipusoktól elszigetelt menekülés /P/ és elvágyódás /U/ négyesből még eléggé egyértelmüen kialakithattuk a boldogságkeresés kategóriáját. Ide került tehát a szórakozáshoz várt menekülés is, mely egyedül csak a boldogságkeresés C tipusával került szorosabb kapcsolatba. Az önmagára ismerés kategóriája már sajnos nem látszik ennyire tisztának. Eléggé egyértelmüen ide

került az esztétikai mozzanatot is tartalmazó önmagára ismerési igény /M/. Az önkontroll /O/ a boldogságkeresés /D és T/ mellett az etikai kérdésekkel kapcsolatos igények /N/ felé is átmenetet képez. Ebbe a kategóriába tehát értéküket tekintve eléggé különböző, de végső soron mégis csak egy kört alkotó tipusok kerültek. Egyes esetekben majd szükség lesz a cselekedeteket sok esetben már erkölcsi normák szerint mérlegelő, hasonlitó önkontroll/O/ és a csupán önmagát felismerő /D/ összetevők szétválasztására. Az erkölcsi kérdésekkel és az emberi tulajdonságok megismerésével kapcsolatos igénykategória kialakitása már valamivel könnyebb volt. Az igazságkeresés /L/ a szorosabb értelemben vett erkölcsi kérdések iránti igénnyel /N/ volt szorosabb kapcsolatban, ez pedig az erkölcsi motivumokat is tartalmazó önkontroll mellett az emberismeret tipussal /Z/. Ez utóbbi, mivel az "ismeret" egy fajtája, s igy a gyakorlati alkalmazás motivumát is tartalmazza, az ismeretszerzéssel /L/ és az aktivitással /J/ is az átlagosnál erősebb kapcsolatban áll. A világ aktuális eseményeivel való kapcsolattartás igénye /A/ a napi munkával kapcsolatos olvasással /R/ és a társadalmi aktivitással alkot háromszöget. A napi munkával kapcsolatos olvasáshoz /R/ egyedül a továbbképzés célját szolgáló olvasás /V/ kapcsolódik, a társadalmi aktivitáshoz pedig a presztizs célok felé átmenetet képező praktikus célokat szolgáló olvasás /G/. Ebből az öt igénytipusból állitottuk össze az "aktivitás" kategóriát, számolva azzal, hogy mivel összetevői három másik kategóriához tartozó igénytipussal is szorosabb kapcsolatban vannak, ez a kategória lesz a legjobban átmeneti jellegü, esetleg a legkevésbé "egyéni arculatu". Az izoláltakon kivül egyetlen igénytipust nem soroltunk be egy kategóriába sem, az ismeretszerzést /I/. Itt főképpen földrajzi, történelmi, etnográfiai ismeretekről van szó, mig a természettudományos és müszaki-technikai ismeretek iránti igényt az aktivitás kategóriába tartozó igénytipusok tartalmazzák. Mivel itt az ismeretszerzés nem ötvöződik presztizs vagy cselekvés, gyakorlati alkalmazási motivumokkal, hangsulyozva torzó jellegét, ezt az igénytipust meghagytuk önálló kategóriának. Ez a kategória egyébként valamelyes hasonlóságot mutat Sas Judit "a konkrét anyagszerü történelmi, földrajzi, lexikális tipusu ismeretek szépirodalom utján történő elsajátitása" tartalmu kategóriájával.

Végül is tehát az alábbi igénykategóriákat különitettük el:

1 szórakozás	/B+E+S/
2 aktivitás	/A+G+J+R+V/
3 presztizs	/K+X/
4 boldogságkeresés	/C+P+T+U/
5 önmagára ismerés	/D+M+O/
6 etikai igény	/L+N+Z/
7 kötelező olvasás	/F/
8 ismeretek	/I/
9 szükséglet	/H/

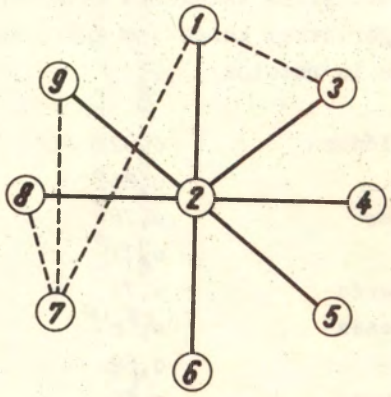
Felvetődhet a kérdés, nem tükröznek-e tulzott mértékben szépirodalom-centrikus szemléletet ezek az igénytipusok? Ugy érezzük, arányban vannak az olvasmányok között jóval nagyobb mértékben szereplő szépirodalmi müvek hányadával. A 9 igénykategória között csak a boldogságkeresés, az önmagára ismerés és az erkölcsi kérdések iránti igény, amelyek inkább csak szépirodalmi müvekkel hozhatók kapcsolatba. Két kategóriával kapcsolatban támasztunk magunk is bizonyos aggályokat, a szórakozással és az aktivitással. Annak ellenére, hogy ugy érezzük, hogy a szórakozás összetevőinek tisztázásánál már is előbbre jutottunk a sokat vitatott igénykategória mélyebb megismerésében, felvetődhet joggal a kérdés, ki nem olvas szórakozásból? Hátha a szórakozás minden olvasó igényei közt jelen van, hátha mindenfajta olvasáshoz - de a szépirodalomolvasáshoz mindenesetre - hozzátartozik ez az elvárás, az ehhez járuló többi igénymotivum ad karaktert az olvasó igényének? Ezek szerint a szórakozás afféle "nemes gáz", semleges kategória lenne. Ugy véljük, bár sok igazság van ebben az okfejtésben, még sincsen ez teljesen igy, hiszen a szerint, hogy mennyi és milyen igény járul a semlegesnek feltételezett szórakozás "alapigényhez", attól függően kap a szórakozás is előjelet, illetve önmagában maradva önálló független igénnyé léphet elő. Joggal feltételezhetjük,hogy azok az olvasók, akik nem huzták alá a 3 szórakozás igénytipus egyikét sem, szintén olvasnak szórakozásból is, de ugyanakkor arra is következtethetünk az ilyen esetekben, hogy ez az alapigény az átlagosnál erősebben motivált más elvárásokkal. Bizonyos - már jelzett - aggodalmaink az aktivitás kategóriával kapcsolatban is vannak, ezekre később térünk vissza.

Az összevonásokkal kialakitott igénykategóriákat az olvasó munkások a következő arányban jelölték meg:

szórakozás	84,o %
erkölcsi kérdések	76,4 %
aktivitás	67,8 %
ismeretek	53,6 %
önmagára ismerés	51,5 %
boldogságkeresés	47,6 %
presztizs	32,o %
szükséglet	24,o %
kötelező olvasás	11,6 %

A legáltalánosabb igény a szórakozás, ami nem egyenlő a "csak ugy szórakozásból" olvasással. Ez ismét nem jelenti azt, hogy a munkások e 84 %-ának csak a fele jelölte "csak ugy szórakozásból", a másik fele pedig biztosan "intelligens szórakozásból" olvas.
A "csak ugy szórakozásból" olvasás aránya nem lehet sokkal kisebb a 84 %-nál, hiszen ezt a tábort még a boldogságkeresés kategóriához tartozó elvágyódók, könyvhöz menekülők jelentős része is növeli. A "csak ugy szórakozásból" olvasás nagyobb arányu jelenlétét igazolja az olvsást mint elemi szükségletet, a létforma sajátosságát emlitők alacsony aránya is. Az összkép pozitiv szineit adják az erkölcsi kérdések iránt érdeklődök és nemcsak öncélból "aktivan" olvasók nagy hányada. Végül is ugy tünik, hogy a kifelé és a befelé forduló olvasás arányai korántsem kedvezőtlenek a munkásság körében. Természetesen nem szabad elfelejtenünk, hogy ezek még csak igények, korántsem megvalósulások, inkább csak lehetőségek. Már inkább csak azért, hogy kategóriáink önálló létének jogosságát ellenőrizhessük, ismét kiszámitottuk az ujonnan keletkezett kilenc olvasási igény kategóriánk közötti asszociációs együtthatókat. A vonzások mellett most a taszitásokat is jelölve a következőképpen alakult ki az igénykategóriáknak most már meglehetősen megváltozott képe. /9. ábra/

/9.ábra/

1. szórakozás
2. aktivitás
3. presztizs
4. boldogságkeresés
5. önmagára ismerés
6. etikai kérdések
7. kötelező olvasmány
8. ismeretek
9. szükséglet

Igen erős kapcsolatot, amit a másik ábrán kettős vonallal jelöltünk, itt már nem találhatunk. Ennél gyengébb, de még szignifikáns kapcsolatot is csak az aktivitás igény hozott létre a többi igénnyel. Ha ezektől a kapcsolatoktól eltekintünk, valamennyi kategória izolált pontként viselkedik, ami azt jelenti, hogy tovább össze nem vonható önálló kategóriák. Az aktivitási igény kiemelkedően asszociatív tulajdonságára két magyarázat adható. Az egyik ennek az igénykategóriának a már emlitett elegyes, átmeneti jellege, ami azt is jelenti, hogy a tulságosan sok összetevőből álló kategória kissé jellegtelenné vált, hiszen itt az egymástól is eltérő társadalmi megértés, a mindennapi cselekvés,a mindennapi ügyes-bajos dolgokban segités mellett találjuk a még jobban eltérő tanultak pótlását. Valaki még azt is megkérdezhetné, miért nem vettük ide az etikai érdeklődést, hiszen az is bizonyos fajta aktivitás. Hajlunk arra, hogy elismerjük, hogy azt a kategóriát tovább kell finomitani, s kiszürni belőle egyes elemeket. Egy másik magyarázat is tartalmaz bizonyos valószinüséget, eszerint ez a mindegyik igényhez "hasonlító" igény egy kicsit szintézise is azoknak. Mivel az olvasás maga is aktivitás, méghozzá egy eléggé magas rangu aktivitás, ez az igény utalna erre legközvetlenebbül, bizonyos mértékig a többit is magábafoglalva. Ha alaposabban megvizsgáljuk az egyes kategóriákat, még az önmagára ismerés és boldogságkeresés kategó-

riák összetevői között is találunk olyan igénytipusokat, melyek aktivitás-, kifelé fordulás mozzanatokat is tartalmaznak. Nagyon fontos megjegyezni, hogy az aktivitás kategória átlagosnál erősebb kapcsolatai a különböző kategóriákkal korántsem egyformák, mint ezt az alábbi összehasonlitás is mutatja:

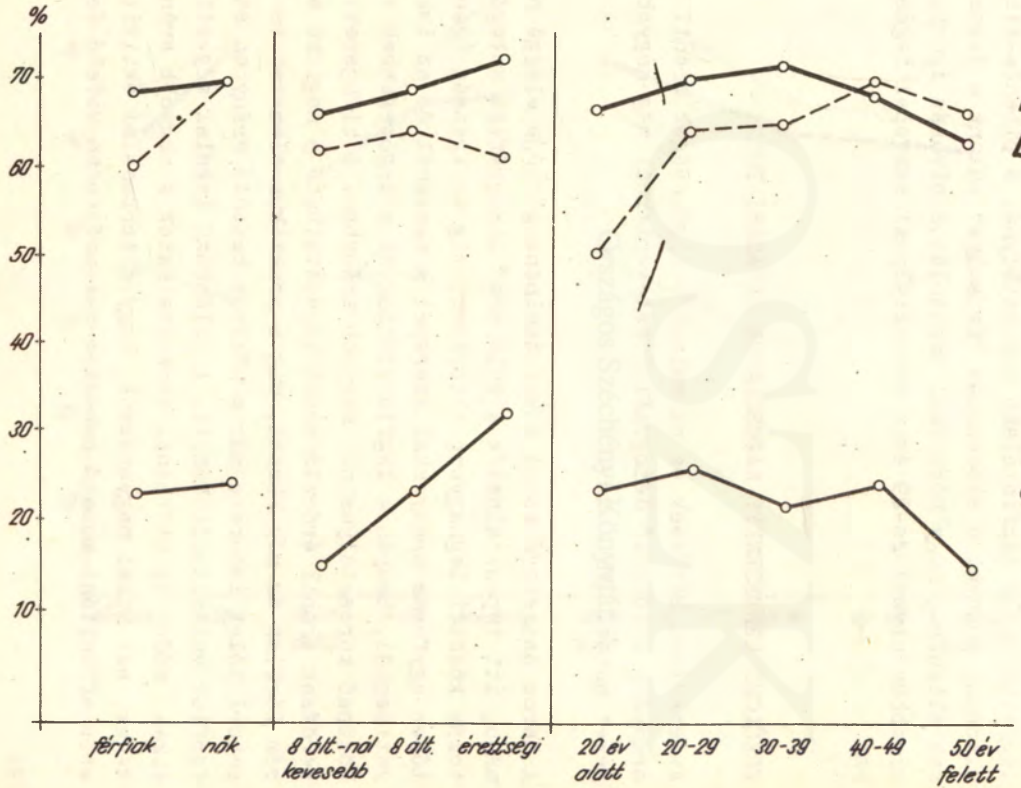
aktivitás	- etikai érdeklődés	o,92 /1/
	- szórakozás	o,85
	- ismeretszerzés	o,76
	- presztizs	o,71
	- önmagára ismerés	o,72
	- boldogságkeresés	o,68
	- szükséglet	o,68
	- kötelező olvasás	o,56

Az aktivitás és a szórakozás szoros kapcsolata ujabb adalék a szórakozás pontosabb betájolásához. A kilenc igénykategória közötti szaggatott vonallal jelölt taszitások közül a presztizsből és a szórakozásból olvasás közötti ellentétes tendencia emlitésre méltó.

A SZÓRAKOZÁS MINT OLVASÁSI CÉL

A szórakozás vezető helyet foglal el mind a férfiak és a nők, mind a különböző iskolai végzettségüek között, a szórakozási igényt jelölők aránya azonban már nem egy esetben különbözik. Az sem közömbös, hogy a szórakozás három összetevője közül az egyes esetekben melyik okozza leginkább az arányok megváltozását. Ezért most a szórakozással kezdve sorra vesszük az egyes igénykategóriákat, s megvizsgáljuk, hogy összetevőiknek mi a szerepe az eredő igénynek a különböző demográfiai kategóriákba tartozóknál eltérő arányu jelentkezésénél. /lo. ábra/

/1/ A két igény kapcsolatának erősségét jellemző asszociációs koefficiens

E hogy kikapcsolódjak, s ezzel pihenjek

B mert az olvasás szórakoztat

S mert kedvteléseimmel kapcsolatosak

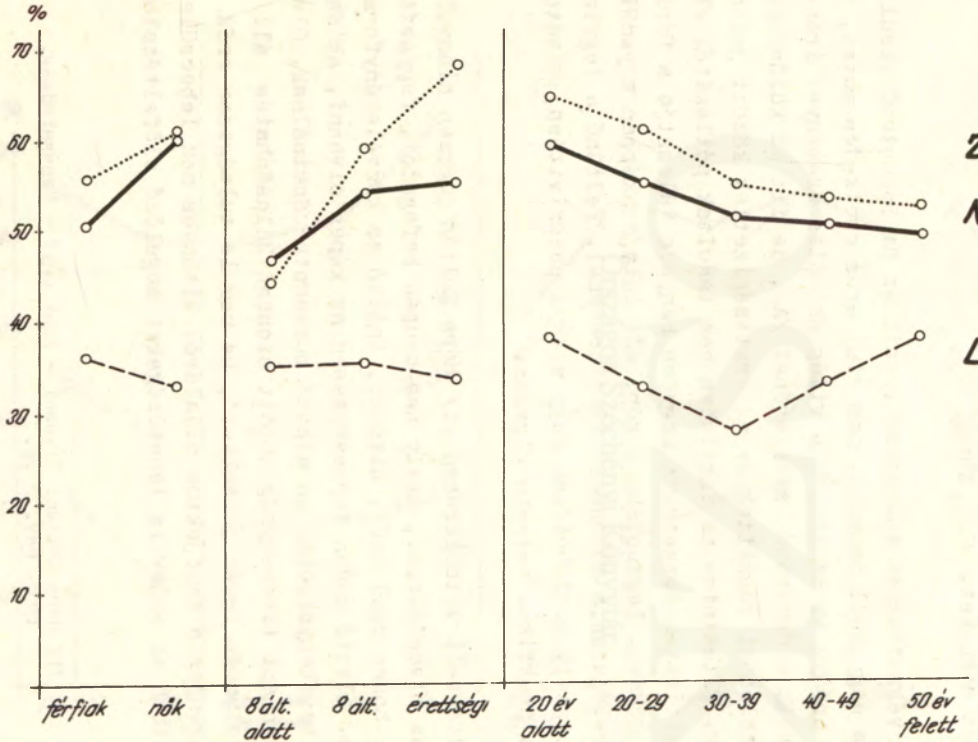
/10. ábra/

Különösen a két domináns összetevő közötti eltérések jelentősek. A nők számára a szórakozás valamivel nagyobb arányban pihenés-kikapcsolódás. A szórakozás választási arányának az iskolai végzettséggel együtt történő nem nagy arányu, de még jellemző mértékü növekedése a másik fontos tanulság, mely ismét igazolja, hogy a szórakozás korántsem alantas olvasói igény. Ezt huzza alá a kevésbé tartalmas kikapcsolódás-pihenésnek a különböző iskolai végzettségi fokoknál azonos aránya. A legtartalmasabb szórakozás a hobbykkal kapcsolatos olvasás, ennek aránya az iskolai végzettséggel határozottan növekszik, s jelzi, hogy itt már jóval nagyobb szerepet játszik a szerzett ismeretek szintje. A különböző életkoruaknál legfeltünőbb a legfiatalabb korosztálynál a pihenés-kikapcsolódás alacsony aránya, a szórakozás "fajsulya" nálunk a legnagyobb, annak ellenére, hogy hobbykkal kapcsolatos olvasás igénye a legintenzivebben olvasó 2o-29 éves korosztálynál szerepel legnagyobb arányban.

ERKÖLCSI KÉRDÉSEKKEL KAPCSOLATOS OLVASÁSI IGÉNY

Az erkölcsi kérdések és az emberi tulajdonságok iránti érdeklődés aránya a különböző demográfiai kategóriáknál még nagyobb különbségeket mutat. /11. ábra/

A három összetevő közül a két domináns görbéje eléggé hasonló formáju, itt tapasztalhatók a különböző demográfiai kategóriákba tartozók közötti legnagyobb eltérések, mig az igazság igény meglehetősen egyforma arányokkal szerepel a nemeknél és az iskolai végzettségnél, csupán a legfiatalabbak és a legöregebbek választják a középső korosztályuaknál nagyobb arányban. A kifejezetten erkölcsi kérdések iránti érdeklődésnél tapasztalható a nagyobb arányu eltérés férfiak és nők között, mig a praktikus elemeket is tartalmazó emberi lélek ismerete már a nőkéhoz hasonló arányban szerepel a férfiak választásai között. A különböző iskolai végzettségüeknél érdekes módon ez utóbbinál tapasztalhatók a nagyobb arányu különbségek, ezt azzal magyarázzuk, hogy a társadalmi aktivitással is erős affinitást mutató emberismeret erősebben kifelé fordulást

Z hogy bővítsem ismeretemet az emberekről, az emberi tulajdonságokról

N mert érdekel az emberek magatartása és erkölcse, gonoszsága és jósága

L mert a könyvek nagy része leleplezi, azt a sok igazságtalanságot, ami a világban van.

/11. ábra/

jelent, ennek aránya pedig a magasabb iskolai végzettséggel határozottan emelkedik: a kifejezettebben erkölcsi kérdések iránti igény pedig meglehetősen általánosnak mondható. Az etikai kérdéseket tartalmazó olvasmányok felé irányuló igény az életkor növekedésével csökken.

AZ OLVASÁS MINT AKTIVITÁS, KIFELÉ FORDULÁS ÉS ISMERETSZERZÉS

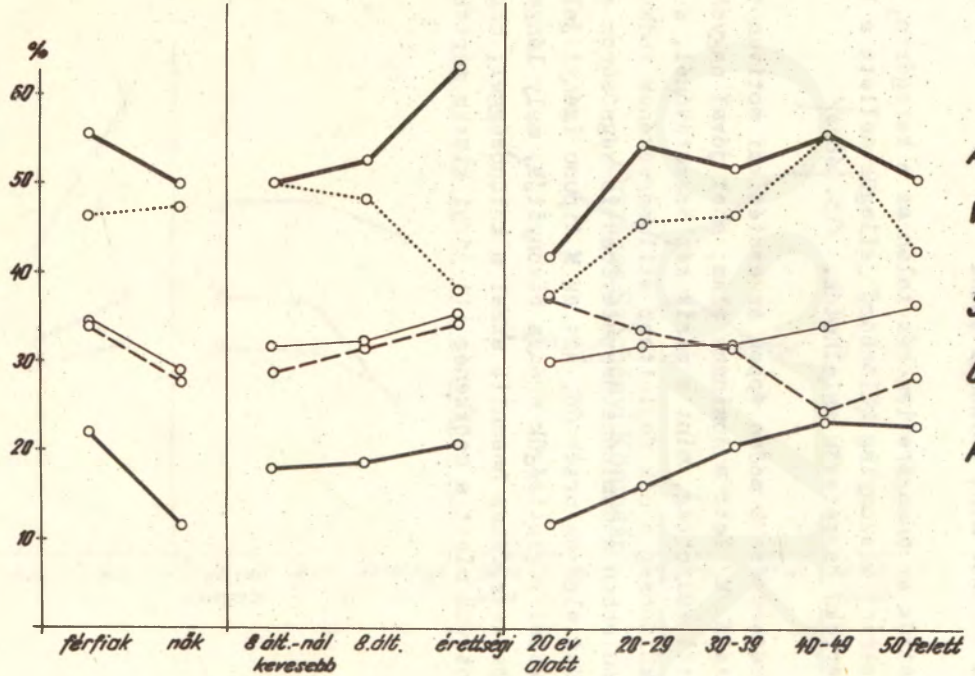
Az aktivitás igény összetevőinek görbéi meglehetősen kuszának tűnő képe első látásra kissé megingatja az önálló aktivitás kategóriába vetett hitünket. /12. ábra/

Az iskolai végzettségek különböző fokain az öt összetevő közül négy aránya nagyjából hasonló, nem tul erős emelkedés mutat. A legnagyobb arányu az emelkedés a világ aktuális eseményei iránti érdeklődésnél, a domináns összetevőnél /A/, de itt is különösképpen a 8 általánost végzettek és az érettségizettek között jelentős a különbség. Eltekintve az iskolában nem tanultak pótlásától /V/, mindegyik aktivitás összetevőt nagyobb hányada választja a férfiaknak mint a nőknek. Legkuszább a kép, sőt tulajdonképpen egyedül itt kusza valójában,a különböző életkoruaknál. Feltünő a legfiatalabb korosztály meglehetősen nagy arányu passzivitása, kivételt képez itt a praktikus célzatu olvasás.

A népszabadságbeli vitacikkében /1/ Héra Zoltán jogosan hiányolja azt a munkás olvasógárdát, amely nem csupán befogadói, fogyasztói minőségben, hanem cselekvői, alkotói, önálló és közvéleményformáló módon olvas. Alkotó módon természetesen az képes olvasni, akinek mindennapi tevékenységében az alkotó mozzanatok dominálnak. Olvasás és mindennapi tevékenység között azonban kölcsönhatás áll fenn, s az olvasás terén jelentkező, ha nem is tulságosan erős aktivitás igények a szubjektum oldaláról bizonyos nem lebecsülendő, sok esetben az objektiv lehetőségeket megelőző előfeltételek

---

/1/ Héra Zoltán: Olvasni - csak ugy? = Népszabadság. 1968. nov. 27.p.

A *hogy jobban megérthessem a világ eseményeit, a mai világot*

V *hogy pótoljam az iskolában nem tanultakat*

J *hogy eredményesebben közreműködhessek segíthessek a társadalom jobbáformálásában*

G *hogy olyan tapasztalatokra tegyek szert, amelyeket ügyes-bajos dolgaimhoz fel tudok használni*

R *hogy a napi munkámat jobban el tudjam látni*

/12. ábra/

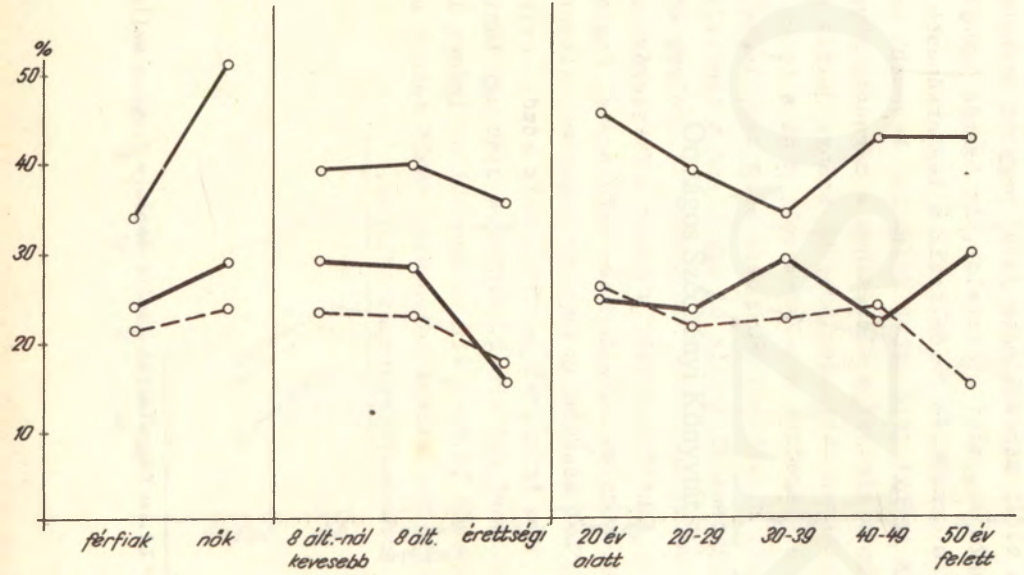
kialakulását jelentik, az alkotó módon éléshez. Ha közvéleményformáló szintet elérő olvasógárdát nem is találunk, nagy számu ilyen igénnyel olvasó munkást már igen.

A világ tájai, népei és azok történetének ismeretével kapcsolatos igények szempontjából a különböző nemüeknél és iskolai végzettségüeknél a domináns aktivitás igénytipusnál /A/ tapasztalt arányokat észlelhetjük. Ez az igénytipus az idősebbeknél határozottan nagyobb arányban szerepel.

AZ ÖNMAGÁRA ISMERÉS MINT OLVASÁSI IGÉNY

Mint emlitettük az önmagára ismerés talán az a kategória, ahol érzésünk szerint viszonylag különböző jellegük mellett a legkülönbözőbb értékü összetevők találhatók. /13. ábra/

Nem a legszerencsésebb módon éppen az esztétikai motivumot tartalmazó összetevő /M/ lett a domináns elem, ahol jóval nagyobb a nemek közötti különbség, mint a másik két összetevőnél, s ez az aránybeli különbség a nők fejlettebb stilusérzékének tudható be. Hogy azonban ebben a domináns összetevőben is végsősoron az önmagára ismerési elem az uralkodó, azt az M tipusu igényt jelölő különböző iskolai végzettségük aránya bizonyitja, mely lényegében a másik két összetevőéhez hasonlit azzal a különbséggel, hogy éppen a stilus motivum miatt a csökkenés itt jóval kisebb mértékü.

M mert élvezem, hogy az írok milyen szépen fejezik ki azt, amit én is érzek.

D mert némelyik könyvben, mintha a magam sorsát, magam életét írták volna meg.

O mert érdekel, vajon más is megélte-e azt, amit én, s hogyan viselkedett hasonló helyzetben

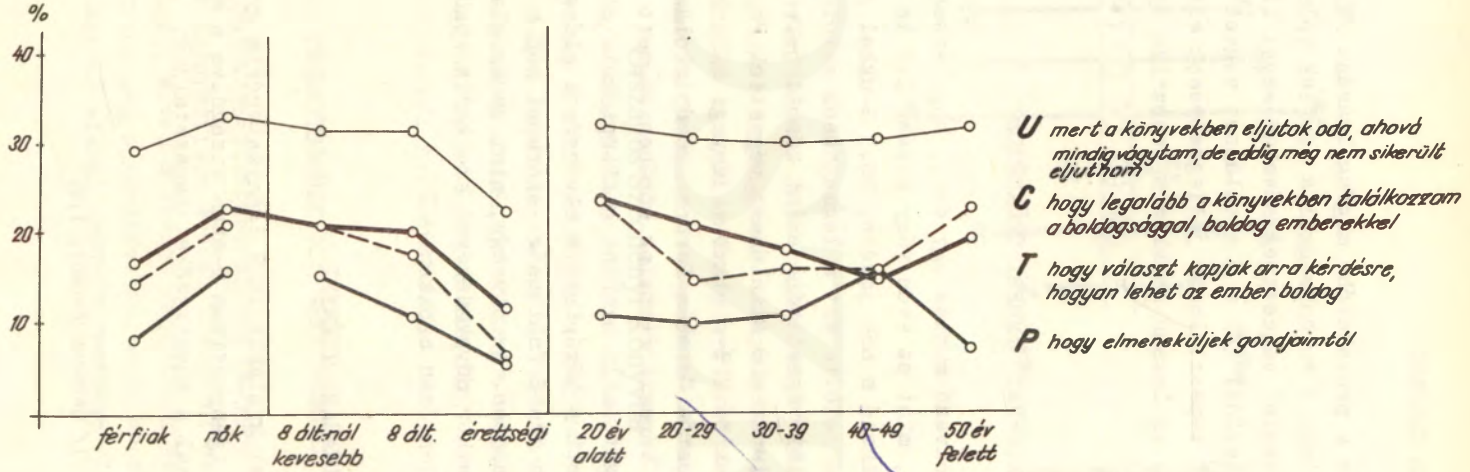
/13. ábra/

BOLDOGSÁGKERESÉS, ELVÁGYÓDÁS, MENEKÜLÉS

A nagyobb számu összetevő ellenére a boldogságkeresés kategória mutatja a legegységesebb képet. /14. ábra/

Mind a négy összetevőt a nők választják nagyobb, s mindegyiket az érettségizettek a legkisebb arányban. Ugyancsak mind a négy összetevő esetében a két alacsonyabb iskolai végzettségü csoport választási aránya között nincsen jelentősebb különbség. Feltünő, hogy viszonylag nagy aránya jelöli a legfiatalabbaknak ezt az igényt, amelyet egyébként az öregek jelölnek még átlagosnál nagyobb arányban, a menekülést kivéve. Ez utóbbi kissé meglepetésszerünek tünő megállapitást talán azzal magyarázhatjuk, hogy az öregek az élet kellemetlensége előli menekülésnek jóval nagyobb arányban inkább más utjait választják, mint a fiatalok. Az összes igénytipusok közül egyébként a menekülés rendelkezik a legmarkánsabb arculattal. A menekülés igényt jelölőknek feltünően kevesebb százaléka tartja szükségesnek életcélja eléréséhez a magasabb müveltséget, s ugyanilyen mértékben feltünően nagyobb aránya jelöli a magasabb fizetést, illetve elégedett a helyzetével, mint a többi igényt jelölők, akik között számottevő különbség alig van, legfeljebb még a boldogságkeresés /C/ válik el egy kissé a többitől e téren a menekülés irányába. Két rövid hir közül /1/, melyek közül az egyik a világbéke lehetőségeivel, a másik a feketekávénak az alkohol hatását közömbösitő tulajdonsága cáfolásával foglalkozik, a menekülést jelölők másfélszer nagyobb arányban választják az utóbbit, mint a más igényeket jelölők, akik között szintén nem mutatkozott számottevő különbség. Mindezek után ugy tünik, hogy a körülbelül az olvasók lo %-át kitevő menekülési igényt is jelölők meglehetősen kicsi, de jellegzetesen elkülönülő tábort alkotnak, akiknél a könyv opiumszerü szerepet tölt be.

/1/ Ld. a függelékben közölt kérdőiv I.számu mellékletét.

%
40
30
20
10
férfiak
nők
8 ált.nál kevesebb
8 ált.
érettségi
20 év alatt
20-29
30-39
40-49
50 év felett
U mert a könyvekben eljutok oda, ahová mindig vágytam, de eddig még nem sikerült eljutnom
C hogy legalább a könyvekben találkozzam a boldogsággal, boldog emberekkel
T hogy választ kapjak arra kérdésre, hogyan lehet az ember boldog
P hogy elmeneküljek gondjaimtól

/14. ábra/

OLVASÁS PRESZTIZS CÉLOKBÓL

Az enyhébb /K/ és a provokálóbb megfogalmazásu /X/ presztizs célból olvasást minimális különbséggel a férfiak választották nagyobb arányban, s az iskolai végzettség növekedésével kisebb arányban. A domináns összetevőnél /K/ a 8 általánost végzettek és az érettségizettek között tapasztalható jellegzetesebb eltérés. Az életkor növekedésével is lassan csökken a presztizs igényt jelölők aránya.

AZ OLVASÁS MINT ALAPVETŐ EMBERI SZÜKSÉGLET

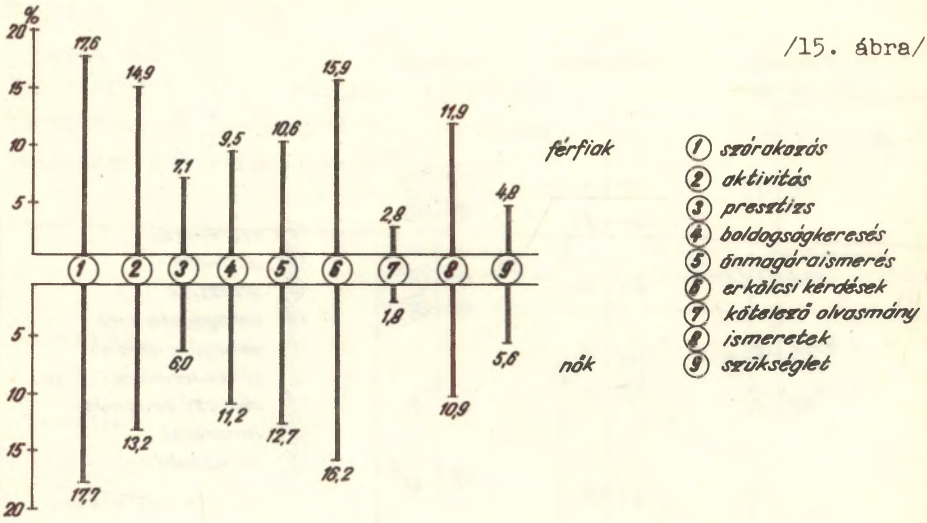
Minden negyedik olvasó munkás ugy érzi, hogy számára az olvasás olyan szükséglet, mint az evés vagy alvás. Itt is határozott különbség tapasztalható a nők javára, 28,7 %-ukkal szemben a férfiaknak csak 21,9 %-a jelölte ezt a legmagasabb szintü igényt. A két alacsonyabb iskolai végzettségi szint között jelentős különbségeket nem tapasztalunk, a 8 általánost végzettek 2o,9 %-ával szemben az érettségizettek 36,2 %-a viszont lényegi különbségre mutat. Ez az arány alátámasztja Gereben Ferenc középiskolások és középiskolát néhány éve végzett fiatalok körében végzett felmérése /1/ egyik fő tanulságát, mely szerint a középiskola elvégzése, s tegyük hozzá emellett a középiskola elvégzését elősegitő életmód és könyezet, valóban döntő fontosságu szerepet kap a könyvvel való kapcsolat alakulásában. Az olvasás, mint szükséglet, felismerésének aránya az életkor növekedésével emelkedik körülbelül 5o éves korig, azután jelentősen csökken.

NŐK ÉS FÉRFIAK OLVASÁSI IGÉNYEI

Az összevonásokkal kialakitott 9 igénykategória gyakoriságát az összes megjelölt igénymotivum %-ában vizsgálva a nők és férfiak összehasonlitásánál a következőket tapasztaljuk: /15. ábra/

/1/ Gereben Ferenc: i.m.

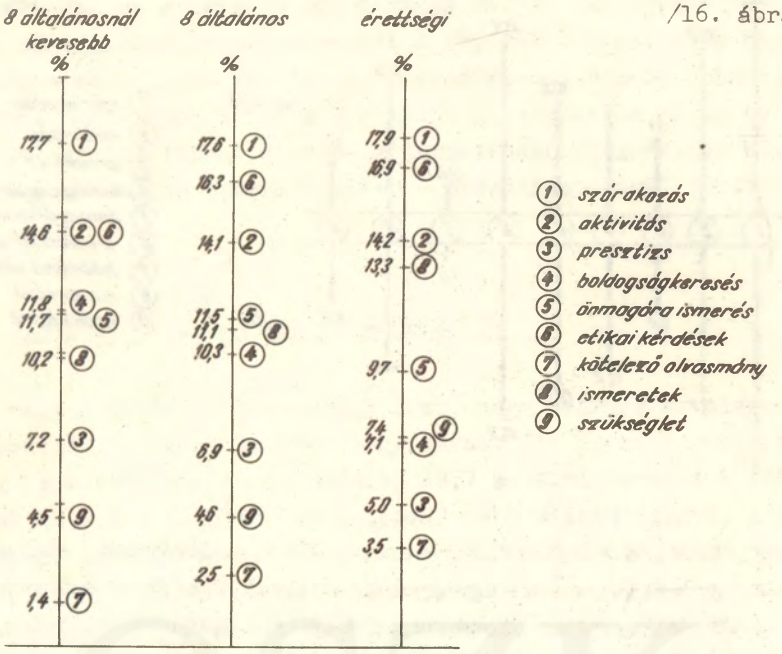
/15. ábra/

A nőknél is és a férfiaknál is sorrenben a szórakozás, etikai kérdések és az aktivitás a legnagyobb sullyal szereplő igénykategóriák. A nőknél azonban ezután az önmagára ismerés és a boldogságkeresés következnek, a férfiaknál megelőzi ezeket az ismeretszerzés. A szórakozás és az erkölcsi kérdések egyenlő sullyal szerepel a férfiak és a nők olvasási igényei között, az aktivitás, a presztizs és az ismeretek a férfiaknál, a boldogságkeresés, az önmagára ismerés és - kisebb mértékben - az olvasás mint alapvető emberi szükséglet felismerése a nőknél jelentkezik nagyobb arányban. Bizonyos fokig, legalább is az igények alapján, a munkások között is beszélhetünk férfi és női olvasóról.

KÜLÖNBÖZŐ ISKOLAI VÉGZETTSÉGÜEK OLVASÁSI IGÉNYEI

A különböző iskolai végzettségüeknél még nagyobb szükség volt az összes megjelölt igénymotivum %-ában vizsgálni az egyes igénykategóriák gyakoriságát, mivel a kisebb végzettségüek jóval kevesebb igénytipust jelöltek meg a kérdőiveken, mint magasabb végzettségüek. Összehasonlitásukat az alábbi ábrán láthatjuk: /16. ábra/

/16. ábra/

A boldogságkeresés és az önmagára ismerés mellett az iskolai végzettség különböző fokain jelentős különbségeket tapasztalunk a presztizsnél is, mindhárom igénykategória jelentősége a végzettség növekedésével csökken, mindhárom főképpen a 8 általános és az érettségi szintje között. Az erkölcsi kérdésekkel kapcsolatos igények a növekvő iskolai végzettséggel arányosan emelkednek. Az érettségizetteknél a szórakozás,az etikai kérdések és az aktivitás mögé szorosan felzárkózik az ismeretszerzés, s a boldogságkeresést megelőzi a szükséglet. Az aktivitás igénykategória a benne második domináns összetevő továbbképzésnek a növekvő iskolai végzettséggel csökkenő aránya miatt - nem mutat növekvő tendenciát. Ezt az összetevőt talán ki kellett volna szürnünk, s önálló kategóriaként kezelnünk.

KÜLÖNBÖZŐ TÁRSADALMI RÉTEGEKHEZ TARTOZÓ RENDSZERES OLVASÓK IGÉNYEINEK ÖSSZEVETÉSE

Rendszeresen olvasó munkásaink olvasási igény-szerkezetét összehasonlitottuk 2oo könyvtártag parasztolvasó és loo könyvtártag értelmiségi igénytipus szerkezetével:

	könyvtártag paraszt olvasó %	könyvtártag értelmiségiek %	rendszeres munkás olvasók %
szórakozás	22,9	2o,3	16,5
aktivitás	17,4	19,8	16,4
presztizs	5,5	1,8	6,5
boldogságkeresés	1o,3	5,7	9,6
önmagára ismerés	11,8	6,9	1o,6
erkölcsi kérdések	15,4	17,5	17,o
kötelező olvasmány	o,7	4,1	2,7
ismeretterjesztés	9,8	11,8	13,2
szükséglet	6,2	12,1	6,9
	loo,o	loo,o	loo,o

Az alacsony létszámu paraszt és értelmiségi olvasók alkotta kontrollcsoportokkal való összehasonlitásból csak igen óvatosan vonhatunk le következtetéseket. A könyvtártag parasztok és értelmiségiek rétegükön belül körülbelül azonos szinten állnak az olvasás szempontjából, a mi rendszeres olvasóink azonban - rendszeres olvasó kategóriánk tágabb volta miatt - valamivel alacsonyabb szinten. Ez lehet annak az oka, hogy a munkások és a parasztolvasók igényszerkezete között igazán jelentős eltéréseket csupán a szórakozásnál, a kötelező olvasmányoknál és az ismeretszerzésnél találunk. A szórakozás igény arányánál, éppen mert itt nagyobb részben "magvas" szórakozásról van szó, tulzottnak tartjuk ezt az eltérést. Egyenlő szintü olvasók esetében valószinüen valamivel nagyobb eltérést tapasztalnánk a boldogságkeresés, az önmagára ismerés, az erkölcsi kérdésekkel kapcsolatos igények és a szükséglet-igények arányánál. Az értelmiségiek és a munkások között igen jellemző a szükséglet felismerésének az értelmiségieknél tapasztalható,

a munkásokéhoz képest kétszeres aránya, a presztizs igény lényegesen,a boldogságkeresés és az önmagára ismerés igény jóval kisebb aránya.

ELŐSZERETETBEN RÉSZESITETT OLVASMÁNYFAJTÁK

Mielőtt megvizsgálnánk, milyen müvekkel történik ezeknek az igényeknek kielégitése, mi valósul meg ezekből a lehetőségekből, közbeiktattuk átmeneti kategóriát képezve az előszeretetben részesitett olvasmányfajtákat, hogy megtudjuk - még mindig csak általánosságban, csak lehetőség szinten - milyen olvasmányfajtákra irányulnak az olvasási igények. A szokásos ismeretterjesztő és szépirodalom kategóriák helyett hármat állitottunk fel, lényegében a "fiction" kategória szépirodalom és szórakoztató irodalom kategóriákra bontásával, ami főképpen az esztétikai értékek mérlegelésével történt, de a szórakoztató könyvek kategóriába került az a néhány "ál-ismeretterjesztő" mü is, amelyek csaknem kizárólag szórakoztató funkciókat töltenek be, minta XX. század nevezetes bünügyei és hasonlók.

A "Milyen fajta könyveket olvas legszivesebben?" kérdésre a következő arányban kaptuk a válaszokat:

szépirodalmat is	5o,o %
szórakoztató könyveket is	48,4 %
ismeretterjesztő müveket is	26,6 %

A munkások fele jelölt meg szépirodalmat és szórakoztató könyveket /1/ s csak negyede ismeretterjesztő müveket. A csak egyfajta olvasmányt jelölők aránya még élesebbé teszi ezeket a különbségeket:

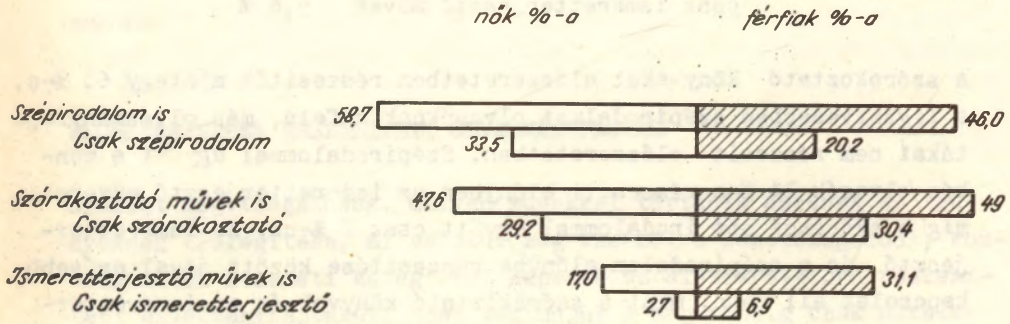
/1/ A szórakoztató könyveket itt most nem a szorakozási igényt kielégitő müvek, hanem lektür, best seller, kommersz müvek értelemben használjuk.

csak szórakoztató könyvek	3o,1 %
csak szépirodalom	24,3 %
csak ismeretterjesztő müvek	5,6 %

A szórakoztató könyveket előszeretetben részesitők mintegy 6o %-a, a legszivesebben szépirodalmat olvasóknak a fele, más olvasmányfajtákat nem részesit előszeretetben. Szépirodalommal együtt a munkás olvasók 14 %-a részesiti előnyben az ismeretterjesztő müveket, mig a szórakoztató irodalommal együtt csak 7 %-uk. Az ismeretterjesztő és a szépirodalom előnybe részesitése között jóval erősebb kapcsolat áll fenn, mint a szórakoztató könyvek és az ismeretterjesztő müvek között. Helytelen tehát a szépirodalom és az ismeretterjesztő müvek szembeállitásáról, az ismeretterjesztő müvek rovására történő szépirodalom olvasásról beszélni, nem szabad megfeledkezni az igen jelentős sullyal szereplő "harmadik"-ról, a szórakoztató irodalomról. A "harmadik" mellett emlitsük meg egy "utolsót" is. Az előnyben részesitett olvasmányfajták között igen kis arányban a szakirodalom is szerepel, mindössze 3,8 %-kal, mely még az érettségizetteknél is csak 6,1 %-ot tesz ki.

A férfiak és a nők által előszeretetben részesitett olvasmányfajták arányát összehasonlitva ugy tünhet, hogy a szépirodalom olvasása mégis csak az ismeretterjesztő müvek olvasásának rovására történik, hiszen amilyen arányban kevesebb szépirodalmi müvet olvasnak szivesebben a férfiak, mint a nők, olyan arányban részesitik előnyben a férfiak az ismeretterjesztő müveket, mint ez az alábbi ábrán is jól látható: /17. ábra/

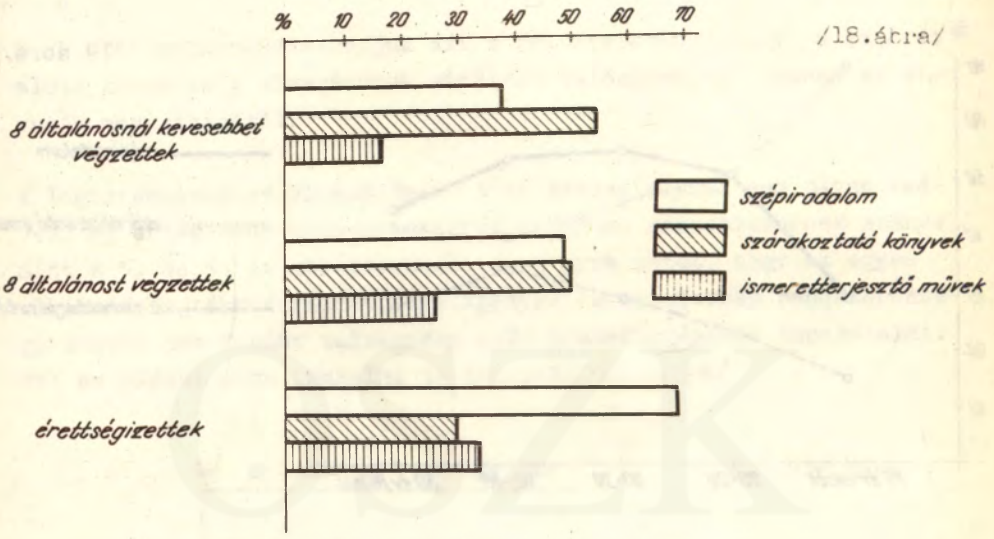
/17.ábra/

A férfiak és a nők által igényelt olvasmányfajták tekintetében még a különböző igénykategóriáknál tapasztaltaknál is nagyobb eltéréseket figyelhetünk meg. Mint a szórakozás igényeknél, a szórakoztató könyvek előnyben részesitésénél sem tapasztalhatunk különbséget a férfiak és nők között. /Hozzá kell azonban tennünk, hogy a szórakoztató könyvekkel nem csupán a szórakozás, hanem a boldogságkeresés igényt is kielégitik./ A férfiaknál az ismeretszerzési igény erősebb jelentkezését az ismeretterjesztő müvek kedvelésének nagyobb aránya illusztrálja. A csak szépirodalmat kedvelők között még nagyobb a különbség férfiak és nők között, s itt ismét elgondolkodtató, hogy a 33,5 % csak szépirodalmat olvasó nő nem döntő bizonyiték-e arra, hogy a szépirodalom ez esetben az ismeretterjesztő irodalom rovására terjeszkedett. Ezt sem tartjuk döntő bizonyitéknak, s szerintünk inkább arról van szó, hogy a férfiak a szépirodalom, a nők az ismeretterjesztő irodalom "rovására" azért olvasnak azonos arányban nagy mennyiségü szórakoztató könyvet, mert a nőknek még nem tágult ki annyira a világ dolgai felé az érdeklődésük, mint a férfiaknak, akiknek viszont nem fejlődött ki az irodalom befogadására alkalmas "jelzőrendszerük" olyan mértékben mint a nőknek.

Szántó Miklós az olvasmányfajták kedveltségi rangsorát vizsgálva /1/ a regények olvasásánál hasonló eltéréseket figyelt meg férfiak és nők között.

Az iskolai végzettség növekedésével növekszik az ismeretterjesztő müvek és a szépirodalom, csökken a szórakoztató könyvek kedvelésének aránya: /18.ábra/

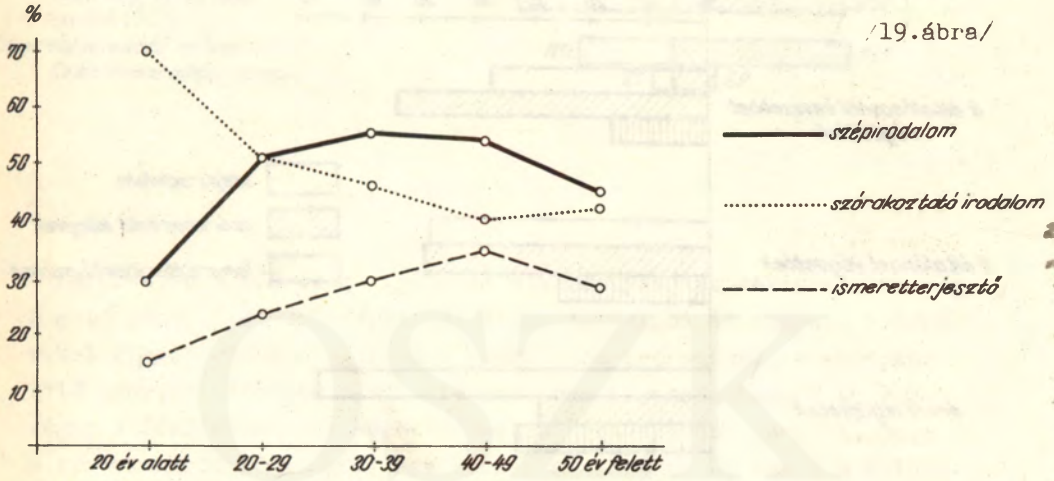
/18.ábra/

A szépirodalom és az ismeretterjesztő irodalom együttfutása ujabb bizonyiték arra, hogy az ellentét nem e két értékes kategória, hanem a fiction és non-fiction szinvonalas és kevésbé szinvonalas változata között van. Nem érdektelen megfigyelni az emelkedések és a csökkenések ütemét. A szépirodalom növekedését az érettségi szintjének elérése kétszeresére gyorsitja, ugyanebben a szakaszban hasonló arányban csökken a szórakoztató könyvek olvasása, ami ujabb bizonyiték arra, hogy ez a két kategória viaskodik egymással. Az ismeretterjesztő irodalom kedvelésénél inkább a 8 általános elvégzése számit határkőnek, ami egyben azt is jelenti, hogy ezután a már emlitett fejlődésbeli egyenlőtlenségeknek megfelelően, nem tul

/1/ Szántó Miklós: Életmód, müvelődés, szabadidő. Bp. 1967.

erős, de észrevehető törés áll be a növekedés ütemében. Ennek ellenére az érettségiezetteknél az ismeretterjesztő müvek kedvelése már megelőzi a szórakoztató könyvekét.

Az életkor-grafikonon is nagyjából együtt halad a két értékesebb kategória görbéje, s ellentétes képet mutat a szórakoztató könyvek vonala. /19.ábra/

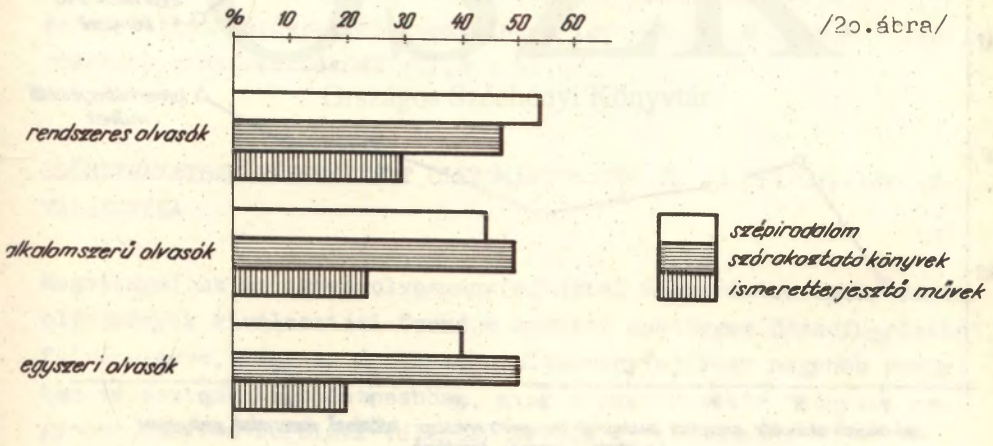
/19.ábra/

Az ismeretterjesztő irodalom előnyben részesitése csaknem egyenes arányban nő az életkorral, s ha olvasásukban talán nem is, de kedvelésükben a legintenzivebb olvasónak bizonyult két legfiatalabb korcsoport ebben a tekintetben sajnálatosan elmarad. A 2o éven aluliaknál hasonló a helyzet a szépirodalom vonatkozásában is. A legfiatalabbak korcsoportja az egyes olvasmányfajtákkal kapcsolatos igények vonatkozásában a legszomorubb képet mutatja. A szórakoztató könyvek kedvelésének aránya csaknem kétszerese a két értékesebb kategória kedvelése arányának. Ezek az arányok jóval roszszabbak, mint a 8 általánost nem végzettek által előszeretetben részesitett olvasmányfajták aránya:

	2o évnél fiatalabb munkások %-a	8 általánosnál kevesebbet végzett munkások %a
szépirodalom	3o,o	37,7
ismeretterjesztő müvek	16,2	2o,1
szórakoztató könyvek	7o,o	54,8
	nem összeadható	nem összeadható

Ezek után megkockáztathatjuk azt a feltételezést, hogy a 2o éven aluli korosztály olvasásának minősége valószinüleg elmarad az olvasás mennyiségétől.

A legintenzivebben olvasó 2o-29 éves korosztálynál sem olyan kedvező az értékesebb olvasmányfajták előnyben részesitésének aránya, mint a 3o és 5o év közöttieknél, s ez arra mutat, hogy az egyes olvasmányfajtákkal kapcsolatos igények és az olvasás rendszeressége között nem fogunk tulságosan erős összefüggéseket tapasztalni. Ezt az alábbi ábra igazolni is látszik: /2o. ábra/

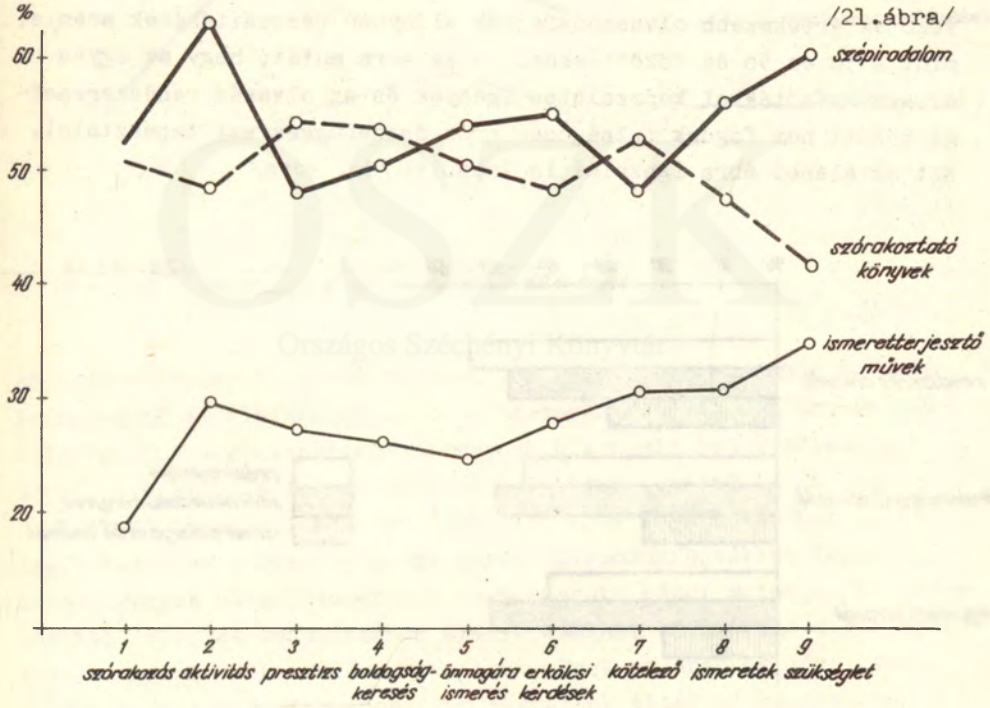
/2o.ábra/

Az olvasás rendszerességével nem tulságosan nagy ütemben, de nagyjából egyenes arányban növekszik az értékesebb olvasmányfajták kedvelésének aránya, de csak igen kis mértékben csökken a szórakoztató könyvek olvasásának aránya. Csupán a csak

szórakoztató könyveket kedvelőknél mutatkozik nagyobb arányu csökkenés. A szórakoztató irodalom tehát munkásoknál az olvasási gyakoriság különböző fokain közel azonos mértékben játszik szerepet, mint ahogy ezt már előre jelezte a szórakozás igénykategóriának a különböző iskolai végzettségüeknél tapasztalt közel azonos sulylyal szereplése is.

ELŐSZERETETBEN RÉSZESITETT OLVASMÁNYFAJTÁK ÉS AZ OLVASÁSI IGÉNYEK

Az egyes igénykategóriák és a leginkább igényelt olvasmányfajták közti összefüggéseket a következő ábra szemlélteti: /21.ábra/

A szépirodalmi müveket nem azok részesitik előnyben leginkább, akik az erkölcsi kérdések iránt érdeklődnek, hanem akik az aktivitás igényt is jelölték. Utánuk a szükséglet, az ismeretszerzés és az erkölcsi kérdésekkel kapcsolatos igényt jelölők következnek.

A presztizsból olvasók olvasnak legkisebb arányban szépirodalmat, de nem sokkal nagyobb arányban a kényszerből, valamint a boldogságkeresés-elvágyódás és a szórakozás igénnyel olvasók. Az ismeretterjesztő müveket az olvasásban alapvető szükségletüket felismerők részesitik legerősebben előnyben, utánuk az ismeretszerzés, a kényszerből olvasás és az aktivitás igénnyel olvasók következnek. A szórakozás igénynek az ismeretterjesztő müvek igénylésével való kapcsolata a leglazább. Igen érdekes tanulságokat nyujt a szórakoztató könyvek görbéje is. Nem a szórakozás igénynél tetőzik, hanem kis különbséggel a boldogságkeresés-elvágyódás és a kényszerből olvasást megelőzve a presztizs célból olvasás igényénél. A szórakozás igény csak azután következik. Ennek a görbének az aktivitás,az erkölcsi kérdések, az ismeretszerzés, s leginkább a szükséglet felismerése a mélypontjai. A tanulók többsége ugy látszik az ismeretterjesztő müveket kötelező olvasmányként olvassa, nem különösebben igényli a szépirodalmat s minél több szórakoztató könyvvel ellensulyozza a nyilván számukra száraz kötelező olvasmányokat. Az értékes és a kevésbé értékes szektorok aránya a szükségletből olvasóknál a legnagyobb /95,5 : 42,o/ ezután az aktivitás következik /92,7 : 48,3/ majd az ismeretek /87,8 : 47,5/ és az etikai kérdésekkel kapcsolatos igények /82,8 : 48,6/, legrosszabb a szórakozásnál /71,3 : 51,o/.

ELŐSZERETETBEN RÉSZESITETT OLVASMÁNYFAJTÁK ÉS AZ OLVASMÁNYOK KIVÁLASZTÁSA

Megvizsgáltuk az egyes olvasmányfajtákkal kapcsolatos igény és az olvasmányok kiválasztási formája közötti esetleges összefüggéseket, feltételezve, hogy az értékesebb olvasmányfajtákat nagyobb arányban választják ki tudatosabban, mint a szórakoztató könyvek nagyobb arányban kerülnek véletlenszerüen az olvasóhoz.

A tudatos választás az ismeretterjesztő müveket kedvelőknél érvényesül legjobban, s a szórakoztató könyveket szivesen olvasóknál a legkevésbé. A szépirodalom kedvelőinek választása meglehetősen jellegtelen képet mutat, a belülről fakadó tudatos választás és a

a kiválasztás típusa	Különböző olvasmányfajtákat kedvelők %-a		
	szépirodalom %	ismeretterjesztő %	szórakoztató %
belülről jövő tudatos választás	34,9	52,4	27,9
kivülről jövő ajánlás	29,8	24,1	32,1
véletlenszerü kiválasztás	35,3	23,5	4o,o
	loo,o	loo,o	loo,o

könyvhöz véletlenül hozzájutás azonos arányban szerepel, s ez áttételeken keresztül ismét a könyvtáraknak a munkásolvasók életében betöltött mérsékelt szerepére enged következtetni. Ezt a kérdést közvetlenül is megvizsgáltuk, megnéztük, hogy az egyes olvasmányfajtákat előnyben részesitők esetében honnan származott az utoljára olvasott könyv.

	különböző olvasmányfajtákat kedvelők %-a		
	szépirodalom %	ismeretterjesztő %	szórakoztató %
saját könyv	16,2	19,9	14,8
kölcsön kapott könyv	15,3	13,o	24,9
könyvésbolt	38,2	36,1	26,7
könyvtár	3o,3	31,o	33,6
	loo,o	loo,o	loo,o

Egy konkrét könyv származási helye és az előnyben részesitett olvasmányfajta eléggé távoli kategóriák, összemérésük tanulságait óvatosan kell fogadni, még az olyan meghökkentő tanulságot is, mely szerint a szórakoztató könyveket kedvelőknek lenne a könyvtárral a legszorosabb kapcsolatuk. Ha ezt talán nem is mondhatjuk ki, ugyanugy az ellenkezőjét sem. Tény ugyan, hogy az értékesebb olvasmányfajtákat kedvelőknél a legesetlegesebb származási mód az ismerősöktől való kölcsönzés, a legkisebb szerepet játszik, de a könyvtár mindkét olvasmányfajtát kedvelőknél csak a másodhegedüs szerepét tölti be a könyvesbolt mögött. Különösen lehangoló ez az ismeretterjesztő müvek esetében. A könyvtár a munkások életében a táblázat adatai szerint egy kicsit a boltokban nem kapható szóra-

koztató könyvekkel való ellátás szerepét tölti be. Az utóbbi két táblázat nyujtotta kép már korántsem olyan pozitiv, mint ami a munkások olvasási igényei felvázolása nyomán kezdett kialakulni. Egyben figyelmeztető is, hogy az igényeket csak igényeknek, lehetőségeknek tekintsük, s természetesen bizonyos mértékig a valóságos helyzet szépitésének is,az igények kielégitése, a tervek megvalósulása még korántsem áll tulságosan magas szinten. Ezt egyébként részletesebben a következő fejezetben tárgyaljuk, ahol megtudjuk, mit olvasnak a munkások.

V. Szerzők, művek, műfajok

A LEGUTOLJÁRA OLVASOTT KÖNYVEK

A közel kétezer olvasó legutolsó olvasmányai között a következők szereplnek leggyakrabban:

Gárdonyi:	Egri csillagok	72
Jókai:	A kőszivü ember fiai	27
Berkesi:	Sellő a pecsétgyürün	25
Rejtő:	Piszkos Fred a kapitány	22
Berkesi:	Pisztrángok és nagyhalak	2o
Jókai:	Aranyember	2o
Rejtő:	Előretolt helyőrség	18
Dallos:	A nap szerelmese	18
Dallos:	Aranyecset	16
Jókai:	Egy magyr nábob	16
Dold-Mihajlik:	Ordasok között	15
Berkesi:	Huszévesek	14
Bronte:	Üvöltő szelek	13
Jókai:	Kárpáthy Zoltán	12
Rejtő:	Szőke ciklon	12
Jókai:	Fekete gyémántok	lo
Rejtő:	Az ellopott futár	lo emlités.

A hasonló jellegü 1934 és 1937 évi listák /1/ első 4-5 helyezettjével összehasonlitva az 1968-ban legtöbbek által olvasott müveket, tulságosan sok biztatót akkor sem tapasztalhatunk, ha figyelembevesszük, hogy a 3o évvel ezelőtti vizsgálat olvasói jóval az átlag felett voltak, hiszen 1968-ban Dosztojevszkijt - de még Mikszáthot is - hiába keresünk az ötven leggyakrabban emlitett mü szerzői között. Az első 5o mü között 1o Rejtő, 7 Jókai, és 6 Berkesi mü szerepel. Az első 5o müvet 533 olvasó emliti, közülük 1o Rejtő könyvet 1o3, a 7 Jókait 1o1, a 6 Berkesi regényt 83 olvasó. A leggyakrabban emlitett klasszikus mü, Bronte regénye, a 13. Jókain és Gárdonyin kivül a legtöbbször emlitett magyar klasszikus,a 7 olvasó által emlitett Arany János /Toldi/ a 33., a legtöbbet emlitett Móricz mü a Rokonok 5 emlitéssel, a 47. helyen áll. Nivós mai magyar szerző nem található az ötven leggyakrabban emlitett mü között. Mindez eddig csak egy kinagyitott részlet. Az ilyen listák egy kicsit a jéghegyekhez hasonlitanak, melyeknek csak kis hányada látszik ki, ha fontos hányaduk is, s a mi jéghegyünk ráadásul nem egyenletes fajsulyu, az alsóbb része más minőségü. Az ilyen listáknak, melyek a legutolsó olvasmányokat állitják gyakorisági sorrendbe, megvan az a hátrányuk, hogy a ritkábban előforduló fajták arányuknak megfelelő szereplésének kisebb a valószinüsége, igy például az ismeretterjesztő müveknél már jelentősebb torzitással számolhatunk, ezekre nézve az ilyenfajta sorrend előnytelen. Másrészt a "vizből kilátszó" Berkesi - Rejtő - Jókai - Dumas fajsulyu rész alatt egy Móricz - Hugo - Fejes - - Szabó Magda - Knight fajsulyu rész következik. Az 5-nél kevesebbszer emlitett körülbelül 9oo mü között már jelen van a mai magyar és külföldi irodalom is. Jéghegyünk csucsa is sajátos tulajdonsággal rendelkezik, olvadékony, hiszen a Gárdonyi regény ilyen nagy arányu győzelme a kérdezés időpontjában bemutatott, s a kérdezés előtti félévben alaposan beharangozott filmnek is köszönhető. /2/

/1/ Szilágyi János: A munkásság két világháboru közötti olvasmányai = Magyar Könyvszemle. 1963. 3.sz. 271-28o.p.

/2/ Az egész sorrend erősen időponthoz kötött, s bizonyos mértékig a könyvkiadás függvénye.

Az utolsó olvasmányok élmezőnyét a kevesebb említésü művekkel is kiegészitve valamivel kedvezőbb kép alakul ki a munkás olvasókról. Az is biztató, hogy a közel 2ooo munkás 766 művet emlit az utolsó olvasmányok között, tehát az olvasott művek terjedelme, változatossága - ez már bizonyos mértékig minőségi kritérium is - kedvezőnek mondható, s szélesebb mint az 1962-es KSH felmérés idején. Akkor Jókai művek képezték az összes kérdezett munkás olvasmányainak 12 %-át. Most a legutolsó olvasmányoknak csak 6 %-a Jókai mü. Akkor az egyébként szinvonalasabb gárdát képező első tiz iró /Jókai, Móricz, Mikszáth, Gárdonyi, Verne, Dumas, Tolsztoj, Hugo, Móra, Zola/ az olvasott könyveknek valamivel kevesebb mint egyharmadát jelentette, most valamivel kevesebb mint egyötödét teszi ki. Jókai hegemóniája a jelek szerint gyengül, de vele együtt sajnálatos módon Móricz, Mikszáth, Tolsztoj szerepe is, s helyüket csak részben foglalják el szinvonalasabb mai irók, s talán nagyobb részben Berkesi és Rejtő művei.

A legtöbbet olvasott művek listájánál reálisabb képet nyujt a kurrens olvasmányokról az olvasmány tipusok szerinti megoszlás:

szépirodalom	45,2 %
lektür	38,o %
ismeretterjesztő és szak-irodalom	4,1 %
utleirás	4,1 %
egyéb	5,1 %
nem válaszolt	3,5 %
	loo,o %

A szépirodalom és a lektür könyvek együtteséből 6,4 % az ifjusági és gyermekirodalom aránya. A nivós szépirodalmi művek 45,7 %-a romantikus /Jókai-Hugo-Sienkiewicz tipusu/, 35,o % hagyományos felépitésü "klasszikus" /Tolsztoj-Móricz-Mann tipusu/, 19,3 % pedig modern felépitésü "mai" értékes /Hemingway-Semprun-Sánta tipusu/ szépirodalom. A megoszlás az előszeretetben részesitett olvasmányfajták arányának megfelelően alakult, hiszen az utleirás és az egyéb kategória is nagyrészt szórakoztató igényeket elégit ki, az

ismeretterjesztő és a szakirodalomnak az igényektől eltérően valamivel kisebb arányát az utolsó olvasmányokkal operálás torzító hatásának is tulajdonithatjuk. Az 1964-es KTTK felmérésben hasonló volt az utleirás és az ismeretterjesztő müvek aránya, de határozottan kisebb volt az élő szerzők hányada, a nem élőknek csak egynegyede. E téren tehát határozott változást tapasztalhatunk. A férfiak és a nők között az olvasmányfajták iránti igényeknél tapasztalt arányhoz hasonló eltéréseket tapasztalhatunk a legutoljára olvasott szépirodalmi müvek arányánál. Az olvasó férfiak 47,4 %-val szemben az olvasó nők 6o,6 %-a olvasott legutoljára szépirodalmi müvet. Mint a szórakozás igénynél és a szórakoztató könyvek előnyben részesitésénél, itt sem tapasztaltunk lényeges különbséget a férfiak és nők között a best seller müvek olvasásában. Ismeretterjesztő és szakkönyvet a férfiak kétszer nagyobb hányada olvas, mint a nőknek.

Az utolsó olvasmányok egyes tipusai a különböző iskolai végzettségü olvasóknál a következőképpen oszlanak meg:

	8 általánosnál kevesebb %-a	8 általános %-a	érettségi %-a
nivós szépirodalom	42,9	46,2	55,8
lektür	37,7	38,2	24,3
ismeretterjesztő és szakkönyvek	2,7	4,2	6,o
utleirás	3,7	4,7	2,4
egyéb és nem válaszolt	13,o	6,7	11,5
	loo,o	loo,o	loo,o

A szépirodalom kategórián belül a régi és a mai szépirodalom aránya igen jellemző. A best seller müvek varázsereje az érettségizetteknél kezd szünni, s ugyanilyen arányban, de az olvasmányok között még mindig csak igen kis részaránnyal nő az ismeretterjesztő müvek olvasása.

A különböző életkoroknál a 2o éven aluliaktól eltekintve, ahol csak 4o,7 %, a szépirodalom közel egyenlő arányban található, 52-53 % körül, a legutolsó olvasmányok között. A legfiatalabb korcsoport olvas legkevesebbet az élő írók művei közül, legtöbbet a 2o-29 évesek, s ezután ismét csökken a mai irodalom olvasásának aránya. Best seller műveket, mint ezek után várható, a legfiatalabbak olvasnak legnagyobb arányban, s ezen művek aránya az életkor növekedésével meglehetősen egyenletesen csökken. Ismeretterjesztő és szakirodalmat a 2o éven aluliak feltűnően alacsony arányban olvasnak. Az utolsó olvasmányok között 1 %-nál kevesebbnél szerepelt ilyen olvasmány. A legnagyobb arányban a 3o-35 évesek olvasnak ebbe a kategóriába tartozó műveket.

Az olvasás gyakoriságának fokai a legutolsó olvasmányok megoszlásában korántsem képeznek annyira elkülönülő lépcsőfokokat, mint az iskolai végzettség.

	rendszeresen olvasók %	alkalomszerüen olvasók %	egyszeri olvasók %
nivós szépirodalom	52,2	44,2	43,o
lektür	33,1	41,1	39,3
ismeretterjesztő és utleirás	8,5	7,6	7,5
egyéb és nem válaszolt	6,2	7,1	lo,2
	loo,o	loo,o	loo,o

Az alkalomszerü és az egyszeri olvasók között már csak a szépirodalmon belüli arányoknál tapasztalhatunk eltérést, s nem figyelhetünk meg jelentős eltéréseket az ismeretterjesztő és szakirodalom olvasásának arányainál. Nem tapasztalható igazán jelentős különbség a szépirodalom és best seller irodalom olvasás arányainál a rendszeresen és alkalomszerüen olvasók között sem.

EGYES SZÉPIRODALMI MÜVEK OLVASOTTSÁGA, KEDVELTSÉGE ÉS HATÁSOSSÁGA

Egy adott időponthoz kötött olvasás vagy a legutoljára olvasott könyvek esetében mindig számolhatunk több-kevesebb esetlegességgel, torzulással, ezért az igy kapott képet szükségesnek érezzük kiegésziteni néhány fontosabb szépirodalmi mü olvasottságának mutatóival. 37 szerző lol müvéről kérdeztük meg az olvasó munkásokat, hogy melyiket olvasták, s melyek tetszettek. A szerzők listáját a munkások által legjobban kedvelt szerzőkre alapozva állitottuk össze, kiegészitve még néhány - bizonyos szempontból érdekes - iróval /1/

Az általunk megadott müvek közül a legtöbben ismét az Egri csillagokat olvassák, 19oo olvasó közül 1795, tehát az olvasók 94,4 %-a. A kurrens olvasmányok ranglistáján is az első helyen szereplő Egri csillagokkal az élen a sorrend a következőképpen alakult:

Gárdonyi:	Egri csillagok	94,4 %
Jókai:	A kőszivü ember fiai	93,o %
Mikszáth:	A Noszty fiu esete	76,o %
Jókai:	Az aranyember	69,5 %
Berkesi:	Sellő a pecsétgyürün	68,1
Dumas:	Gróf Monte Christo	68,o %
Hugo:	Nyomorultak	66,9 %
Mikszáth:	Különös házasság	63,8 %
Jókai:	Fekete gyémántok	59,8 %
Tolsztoj:	Haboru és béke	55,5 %
Móricz:	Rózsa Sándor	52,o %
Fejes:	Rozsdatemető	5o,o %
Hugo:	A párizsi Notre Dame	46,6 %
Gárdonyi:	A láthatatlan ember	46,3 %
Petőfi Sándor szerelmes versei		46,2 %

/1/ A szerzők és müvek listája a függelékben szereplő kérdőiv IV. számu mellékletén található, összeállitáskor figyelembe vettük az eddigi felméréseknek a munkásolvasók legkedvesebb olvasmányaira vonatkozó adatait.

Móricz:	Uri muri	44,2 %
Jókai:	Rab Ráby	42,9 %
Solohov:	Csendes Don	4o,7 %
Dumas:	Fekete tulipán	4o,6 %
Hemingway:	Az öreg halász és a tenger	38,9 %

Az első husz mü Jókai alaphangja mellett olyan felhangok is megjelennek, mint Tolsztoj, Solohov, Fejes, Móricz, Petőfi és Hemingway. Ezeket a müveket a kurrens olvasmányok élmezőnyében hiába kerestük. Az összlakosságra jellemző Jókai - Mikszáth - - Tolsztoj szintü alapmüveltség a munkásokra is jellemző. Igaz, hogy Rejtő sajnos nem szerepelt a megadott müvek között, de Berkesi négy művel, s ezek közül csak egy került be "legjobb" husz közé, mig a kurrens olvasmányoknál öt is szerepelt. Igen örvendetes, hogy minden második olvasó munkás találkozott Tolsztoj nagy regényével, s a mai magyar irodalom jelentős alkotásával, a Jókai stilustól meglehetősen elütő jellegü Fejes regénnyel.

Érdemes még a lol mü közül néhány jellegzetesebbet kiragadni, s még jobban elmélyiteni az eddig kialakult képet:

Tersánszky:	Kakuk Marci	38,1 %
I. Shaw:	Oroszlánkölykök	33,4 %
Illés:	Kárpáti rapszódia	26,8 %
Mitchell:	Elfujta a szél	26,5 %
Hemingway:	Akiért a harang szól	23,1 %
Sánta:	Husz óra	22,3 %
Zola:	Germinal	22,2 %
Dosztojevszkij:	Bün és bünhődés	21,3 %
Cronin:	Réztábla a kapu alatt	21,2 %
József A.:	Óda	19,5 %
Balzac:	Goriot apó	18,2 %
Mann:	Mario és a varázsló	17,6 %
Németh L.:	Iszony	16,9 %
Martin du Gard:	Thibault család	15,8 %
Pintér-Szabó:	Különös vadászat	13,2 %
Salinger:	Zabhegyező	8,9 %

Herczeg:	Gyurkovics fiuk	8,2 %
Mann:	Varázshegy	6,6 %
Veres:	Pályamunkások	6,5 %
Szabó M.:	Pilátus	4,2 %
Faulkner:	Sirgyalázók	4,1 %
Semprun:	Nagy utazás	3,4 %

Az országos átlagnál jóval alacsonyabb Németh László, Passuth, Szabó Magda müveinek olvasottsága. Alacsony az aránya az olyan, kissé szokatlan stilusu, szerkesztésü regényeknek, mint Faulkner vagy Semprun müvei, de hozzávehetjük a Mario és a varázsló kivételével Mann müveit is. Ezek még mindig inkább csak értelmiségi olvasmányok. Az Elfujta a szél - mely a kurrens olvasmányok között is szerepelt az első ötven mü között - megelőzi Balzac, Mann, Németh, Dreiser müveit, de Cronin is igen előkelő helyet foglal el. Örvendetes viszont a nem éppen könnyü József Attila vers magas olvasottsági aránya. Még többet elárul a munkásolvasók izléséből a lol mü kedveltségi sorrendje. Ezt a listát - ahol zárójelben közöljük is a müvek olvasottságának arányát - az Egri csillagok vezeti be, a munkás olvasók 51,1 % emlékezik ugy erre a könyvre, mint kedves olvasmányára.

Gárdonyi:	Egri csillagok	51,1 %	/94,4/
Jókai:	A kőszivü ember fiai	46,o %	/93,o/
Dumas:	Gróf Monte Christo	33,2 %	/68,o/
Hugo:	Nyomorultak	31,5 %	/66,9/
Jókai:	Az aranyember	3o,7 %	/69,5/
Berkesi:	Sellő a pecsétgyürün	28,4 %	/68,1/
Tolsztoj:	Háboru és béke	21,1 %	/55,5/
Mikszáth:	A Noszty fiu esete	2o,2 %	/76,o/
Fejes:	Rozsdatemető	16,8 %	/5o,o/
Mikszáth:	Különös házasság	16,o %	/63,8/
Solohov:	Emberi sors	15,8 %	/35,o/
Tolsztoj:	Anna Karenina	15,7 %	/33,7/
Petőfi szerelmes versei		15,5 %	/46,2/
Jókai:	Fekete gyémántok	15,o %	/59,8/
Shaw:	Oroszlánkölykök	14,7 %	/34,7/

Solohov:	Csendes Don	14,6 %	/4o,7/
Dumas:	Fekete tulipán	14,2 %	/4o,6/
Michell:	Elfujta a szél	12,6 %	/26,5/
Berkesi:	Huszévesek	11,1 %	/37,9/
Hemingway:	Az öreg halász és a tenger	1o,5 %	/38,9/

A kedvelt müvek között is a Gárdonyi, Jókai, Dumas és Berkesi neveivel jellemezhető szint dominál, de tapasztalhatunk jelentős változásokat is. Mikszáth és Jókai müvei olvasottságukhoz képest kisebb arányban szerepelnek a kedvelt müvek között, de ugyanakkor jelentősen nagyobb arányban Tolsztoj, Solohov, Shaw müvei, igaz, hogy Dumas és Mitchell népszerüségének aránya is nagyobb, mint olvasottságuk aránya. Az Elfujta a szél a 31. helyről került fel a 18.-ra az Anna Karenina viszont a 28.-ról a 12., az Emberi sors pedig a 26.-ról a 11. helyre. Nagyon érdekes lesz ez után megnézni a valamilyen szempontból általunk kulcs fontosságunak tekintett müvek kedveltségi arányát olvasottsági arányukkal összehasonlitva:

Tersánszky:	Kakuk Marci	9,7 %	/38,1/
I. Shaw:	Oroszlánkölykök	14,7 %	/33,4/
Illés:	Kárpáti rapszódia	3,9 %	/26,8/
Mitchell:	Elfujta a szél	12,6 %	/26,5/
Hemingway:	Akiért a harang szól	8,4 %	/23,1/
Sánta:	Husz óra	4,5 %	/22,3/
Zola:	Germinal	3,9 %	/22,2/
Dosztojevszkij:	Bün és bünhődés	6,8 %	/21,3/
Cronin:	Réztábla a kapu alatt	7,3 %	/21,2/
József A.:	Óda	6,8 %	/19,5/
Balzac:	Goriot apó	3,2 %	/18,2/
Mann:	Mario és a varázsló	2,6 %	/17,6/
Németh:	Iszony	3,7 %	/16,9/
Martin du Gard:	Thibault család	5,8 %	/15,8/
Pintér-Szabó:	Különös vadászat	1,3 %	/13,2/
Salinger:	Zabhegyező	2,9 %	/ 8,9/
Herczeg:	Gyurkovics fiuk	2,4 %	/ 8,2/
Mann:	Varázshegy	1,3 %	/ 6,6/
Veres:	Pályamunkások	o,6 %	/ 6,5/

Szabó M.:	Pilátus	o,7 %	/4,2/
Faulkner:	Sirgyalázók	o,2 %	/4,1/
Semprun:	Nagy utazás	o,6 %	/3,4/

Az Oroszlánkölykök, az Elfujta a szél, a Thibault család, a Zabhegyező, az Akiért a harang szól és a József Attila vers olvasottságukhoz képest átlagon felül kedvelt müvek. A Kárpáti rapszódia, a Mann müvek, a Goriot apó, a Germinal és a Husz óra a munkásság körében nem örvend népszerüségnek. A munkások körében leghatásosabb, tehát olvasottságukhoz képest legnagyobb arányban kedvelt müvek az általunk megadott lol mü közül a következők /1/:

Gárdonyi:	Egri csillagok	54,3 %
Dumas:	Gróf Monte Christo	5o,4 %
Jókai:	A kőszivü ember fiai	49,5 %
Dreiser:	Amerikai tragédia	49,4 %
Mitchell:	Elfujta a szél	47,6 %
Hugo:	Nyomorultak	47,3 %
Tolsztoj:	Annak Karenina	47,o %
Berkesi:	Pisztrángok és nagyhalak	46,o %
Solohov:	Emberi sors	45,9 %
Jókai:	Az aranyember	44,5 %
Shaw:	Oroszlánkölykök	44,5 %
Hugo:	Párizsi Notre Dame	42,5 %
Tosztoj:	Feltámadás	41,4 %
Hemingway:	Bucsu a fegyverektől	39,4 %
Tolsztoj:	Háboru és béke	38,o %
Hajnóczi:	Bengáli tüz	38,o %
Martin du Gard:	Thibault család	36,7 %
Passuth:	A biborbanszületett	36,6 %
Dreiser:	Carrie drágám	36,4 %
Hemingway:	Akiért a harang szól	36,4 %

/1/ A müvek mellett látható % arány az egyes müvek olvasóihoz képest azoknak az arányát fejezi ki, akiknek tetszett is a mü.

Mögöttük Solohov, Dumas, József Attila, Móra, Cronin, Fejes, Petőfi és Dosztojevszkij müvek következnek. A nem csak a vágyak világában, hanem a valóságban is létező Mitchell, valamint Dumas, Passuth, Berkesi, Hajnóczi regényei mellett a munkások körében legnagyobb hatásu müvek között ott találhatók Tolsztoj, Dreiser, Solohov, Martin du Gard, Hamingway, Fejes és igen örvendetes módon a listánkon a lirát képviselő két költő müvei is.

Néhány könyv olvasottságát módunkban áll összehasonlitani Ughy Jenő 1964. évi felmérésének adataival /1/

	munkások %-a	falusi lakosok /1964/	
		parasztok %-a	munkások %-a
Hemingway: Akiért a harang szól	16,8	3	5
Martin du Gard: Thibault család	11,5	3	7
Németh: Égető Eszter	5,7	3	4
Solohov: Csendes Don	29,6	11	25
Tolsztoj: Háboru és béke	4o,5	19	24
Zola: Germinal	16,3	2	7

A legolvasottabb müvek mindhárom kategóriánál a Háboru és Béke és a Csendes Don. A legnagyobb különbségek falusi lakosok és mintasokaságunk között Hemingway, Zola és bizonyos mértékig még Martin du Gard-nál tapasztalhatók. Feltünő Németh László müveinek viszonylag alacsony olvasottsága a reprezentativ mintasokaság körében.

/1/ Ughy Jenő: Ezer falusi lakos és a könyv. Bp.KMK. 1965.

A LEGKEDVESEBB OLVASMÁNYOK

Bár a lol művet ugy igyekeztünk összeállitani, hogy az nagyjából átfedje a munkás olvasók legkedvesebb olvasmányait, mivel azonban a kérdezettek jelentős százalékának tiznél több mü tetszett s az esetek többségében a tetszések foka nyilván különböző volt, szükségesnek éreztük, hogy a legkedvesebb olvasmányok után is kérdezősködjünk. A legkedvesebb olvasmányok között szereplő legtöbbször emlitett művek ismerősek lesznek, élen a már elmaradhatatlan Gárdonyi művel, amit 19oo olvasó közül 381 emlitett, az olvasók 21 %-a.

Gárdonyi:	Egri csillagok	381
Jókai:	A kőszivü ember fiai	237
Jókai:	Az aranyember	216
Hugo:	Nyomorultak	159
Dumas:	Gróf Monte Christo	126
Berkesi:	Sellő a pecsétgyürün	123
Shaw:	Oroszlánkölykök	93
Tolsztoj:	Háboru és béke	81
Solohov:	Csendes Don	78
Jókai:	Fekete gyémántok	66
Tolsztoj:	Anna Karenina	63
Mitchell:	Elfujta a szél	57
Fejes:	Rozsdatemető	57
Hemingway:	Az öreg halász	51
Jókai:	Kárpáti Zoltán	51
Dumas:	Három testőr	48
Berkesi:	Huszévesek	48
Dold-Mihajlik:	Ordasok között	45 emlitéssel.

Ezután Dreiser, Verne, Rejtő, Mikszáth, Berkesi, Brontë művek következnek. A lol mü közül "tetszett" művek listájától ez a rangsor nem sokban tér el. Előbbre került az Oroszlánkölykök, a Csendes Don és az Öreg halász és a tenger. Kiegészült a kedvelt művek rangsora olyan művekkel, mint Rejtő, Verne, Brontë regényei. Mikszáth művei a legkedvesebb művek között még kisebb arányban szerepelnek, Jókai jelentősége pedig ismét elfoglalja a kurrens olvasmányok

alapján várt helyét. A Mitchell mü előkelő helyezése döntő bizonyiték arra, hogy az Elfujta a szél még élő könyv, s a munkás olvasók izlésében ennek a münek - s tegyük hozzá, mai változatainak - még gyökerei vannak. Az első ötven mü között a külföldi klasszikusokat még Stendhal, Maupassant, a magyar klasszikusokat Móricz és Mikszáth képviseli. Fejesen, Berkesin és Passuthon kivül mai magyar irót nem találunk az ötven leggyakrabban emlitett legkedvesebb olvasmány között. Feltünőnek tartjuk, hogy a listánkról hiányzó Szilvási müvei az első 7o mü között nem szerepelnek, de nem szerepel Németh László és Szabó Magda sem a leggyakrabban olvasott mai magyar szerzők között. Ezek a szerzők - s ez csak Szilvási esetében okozott némi meglepetést - nem a munkásság szerzői. Berkesi és Szilvási müveinek más olvasórétegekétől nagy mértékben különböző befogadása külön vizsgálódást kiván. Az első 7o mü között csak két költő szerepel, Petőfi a 27., Arany az 59. helyen.

RÉGI, MAI, MAGYAR ÉS KÜLFÖLDI SZÉPIRODALOM

Mig a kurrens olvasmányok között nagyjából azonos volt a régi és a mai szépirodalom aránya, a legkedvesebb müvek között már a munkás olvasók izlését hivebben tükrözve megközelitően 2:1 arányban a régi irodalom dominál. /1/ A magyar szerzők müveinek aránya 52,9 %, a külföldieké 47,1 %. A nők és férfiak legkedvesebb olvasmányai között a "mai külföldi szerzők" kategóriánál tapasztalhatjuk a legnagyobb különbséget, a férfiak 17,5 %-a, a nők lo,2 %-a jelölt ilyen müveket. A mai magyar szerzőket és a régi külföldi szerzőket viszont a nők jelölték valamivel nagyobb arányban.

A különböző iskolai végzettségüeknél a fenti kategóriák a következőképpen részesednek a legkedvesebb olvasmányokból:

/1/ A régi, mai magyar, külföldi felosztásnak nem vagyunk hivei, mégis létrehoztunk ilyen bontást is - s itt a hagyományos módon a fiction kategóriát bontottuk - hogy mód legyen az ilyen jellegü bontást használó felmérések adataival való összehasonlitásra.

	8 általánosnál kevesebb %-a	8 általános %-a	érettségi %-a
mai magyar irodalom	14,9	2o,9	2o,7
régi magyar irodalom	41,7	32,7	24,5
mai külföldi irodalom	12,2	14,2	21,4
régi külföldi irodalom	31,2	32,2	33,4
	loo,o	loo,o	loo,o
magyar irodalom	56,6	53,6	45,2
külföldi irodalom	43,4	46,4	54,8
	loo,o	loo,o	loo,o
mai irodalom	27,1	35,1	42,1
régi irodalom	72,9	64,9	57,9
	loo,o	loo,o	loo,o

A legnagyobbak az eltérések a régi magyar és a mai külföldi irodalomb kedvelése terén, valószinüen ez a két kategória képviseli a két szélső csoportot, értékben is, ha Jókaira illetve Hemingwayre gondolunk. A mai magyar irodalom kedvelésénél a 8 általános elvégzése, a mai külföldi irodalomnál az érettségi jelenti a fordulópontot. A magyar irodalom kedvelésének csökkenésénél és a külföldi irodalom növekedésénél szintén az érettségi a kritikus pont, mig a mai és régi irodalom kedvelésének aránya nagyjából egyenletesen emelkedik, illetve csökken.

Az életkor már kisebb megoszlásokat hoz létre. A mai magyar irodalom kedvelése körülbelül a 3o évtől kezdve kis mértékben fokozatosan csökken. A régi magyar irodalom kedvelése a 2o éven aluliaknál meglehetősen magas arányu, a legintenzivebben olvasó 2o-29 éveseknél a legkisebb, s az 5o éven felülieknél a legmagasabbra ugrik. A mai külföldi irodalom kedvelésének aránya 2o éven felül csaknem azonos arányu, a 2o éven aluliaknál ez a kategória nem igen népszerü. A régi külföldi irodalom kedvelésének aránya 2o éven felül csaknem azonos arányu, a 2o éven aluliaknál ez a kategória nem igen népszerü. A régi külföldi irodalom kedvelése körülbelül 4o éves korig azonos, innen kezdve kis mértékben csökken.

Lektür és nivós szépirodalom

A munkás olvasó 82,5 %-a nivós regényt is jelöl legkedvesebb olvasmányai között, a 57,1 %-a szórakoztató könyvet /amiből 16,1 % krimi/, a 36,9 %-a ifjusági regényt is. A nivós regények 49,8 %-a

romantikus, 3o,2 %-a hagyományos felépitésü "klasszikus", 2o %-a értékes modern "mai" irodalom. Verset az olvasó munkásoknak mindössze 3,9 %-a emlit. Petőfi szerelmes versei az olvasó munkások 15,5, az Óda 6,8 %-nak tehát "csak" tetszett, csak jók, de nem rangsorolják a legjobbak közé. Drámai müvet 2,4, novellát csak 3,6 %-uk emlit. Magasabb esztétikai értékü regényt a munkás férfiak 79,7, a nők 85,o %-a emlit, szórakoztató könyveket viszont ugyancsak nők jelölnek nagyobb arányban. Lektürt a nők 51,o, a férfiak 36,2 %-a, krimiket a férfiak 18,4, a nők 1o,2 %-a jelölt. Ifjusági regényt is a férfiak emlitettek jelentősen nagyobb arányban.

A különböző iskolai végzettségüeknél az alábbi arányokat tapasztaljuk a különböző jellegü és szintü müfajoknál:

	8 általánosnál kevesebb %-a	8 általános %-a	érettségi %-a
nivós regény	73,2	82,4	9o,6
lektür	32,9	41,7	45,6
krimi	15,7	17,8	7,9
ifjusági regény	39,2	39,1	2o,6
vers	3,7	3,4	5,7
novella	1,1	2,o	5,4
	nem összegezhető	nem összegezhető	nem összegezhető

Mindegyik iskolai végzettségi foknál a nivós regény szerepel legnagyobb s az iskolai végzettséggel növekvő arányban. Nő a best seller müvek aránya is, s a két magasabb iskolai végzettségi fokon a nivós regények után ez szerepel a legnagyobb arányban. Nagyobb meglepetést ez nem okozhatott, hiszen a szórakozási igényt az érettségizettek a legnagyobb arányban jelezték. A krimi és az ifjusági regény olvasás határvonala az érettségi, mig forditott arányban ugyanez mondható el a versekről és a novellákról is. A legmaradandóbb olvasmányélmények között az érettségizetteknél sem érik el a krimi arányát sem a versek sem a novellák.

/1/ Van természetesen nivós és lektür novella és vers is, de itt egyrészt az emlitések kis száma, másrészt az emlitett müvek meglehetősen homogén - általában nivós müvek - volta miatt ilyen bontást nem végeztünk.

A különböző koruaknál a nivós regények aránya a legkedvesebb könyvek között nagyjából azonos, kivételt itt is a legfiatalabbak képeznek, ahol ezeknek a müveknek aránya alacsonyabb. A best seller regények igen érdekes módon a 2o-4o éveseknél, tehát két, az olvasás minősége szempontjából az átlagosnál kvalifikáltabb életkori csoportban szerepelnek legnagyobb arányban. A krimi a 2o éven aluliaknál 24,8 %-kal szerepel a legkedvesebb olvasmányok között, már csak 16 % körül a 2o-4o éveseknél s csak 7 % körül az ennél idősebbeknél. A lira és a novella aránya a 3o éven aluliaknál mintegy másfélszeres, mint a 3o éven felülieknél. Ifjusági regényeket a 2o éven aluli munkások 55,3, a 2o-3o évesek 38,2 % emlit, az idősebbeknél az ifjusági regényeknek a legkedvesebb olvasmányok közötti említése az életkor növekedésével lassan csökken.

Ismeretterjesztő müvet a legkedvesebb könyvek között a kérdezettek 6,6 %-a emlit, méghozzá az életkor növekedésével növekvő arányban. A férfiak 7,8, a nők 3,7 %-a emlit legkedvesebb olvasmányként ismeretterjesztő müveket, mig a különböző iskolai végzettségüeknél e téren nem tapasztalhatunk különbségeket. Nem szabad elfelednünk, hogy az ismeretterjesztő müvek nem "tipikus" legkedvesebb könyvek, az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a legkedvesebb könyv az esetek többségében regény, s ezért az ismeretterjesztő müvek olvasása tanulmányozására ez a kategória nem a legalkalmasabb.

Cselekmény és összefüggések

Annál többet mondhat el ez az olvasóra talán legjellemzőbb kategória a szépirodalom olvasás szintjéről,az olvasók izléséről, ha közelebbről megvizsgáljuk, hogy hogyan oszlanak meg ezek a "leg"-ek témájuk, jellegük, ábrázolásmódjuk, szerkezetük szerint. Nem törekszünk most arra, hogy a valóságnak a szépirodalmi müvekben tükrözött különböző szektorait, szféráit szisztematikusan sorra vegyük, csupán néhány, sok esetben az olvasók nyelvén megfogalmazott, egységes esztétikai vagy irodalomszociológiai nézőpont nélkül csoportositott olvasmánykategóriát vizsgálunk meg. A müveket természetesen nem erőltettük bele egyetlen kategóriába, egyes esetekben egy-egy müvet 4-5 kategóriába is besoroltunk.

Négy témakategóriát emeltünk ki: a szerelmes, a történelmi, a társadalmi és az erkölcsi kérdésekkel foglalkozó regényeket. Az első két kategóriába tartozó müvek általában alacsonyabb értékűek, a cselekmény, a mese, a történet domináns, mig a második két kategóriához tartozóknál már az összefüggések kerülnek előtérbe, s a meseszövés többé-kevésbé háttérbe szorul.

A kérdezett olvasók 78,6 %-a emlit olyan regényt, melynek vagy központi témája vagy lényeges vonala a szerelem. /Az Egyszer volt szerelem mellett a Varázshegy is ide sorolható/. Természetesen a "szerelmes" regények Szilvásitól Tolsztojig igen különböző értékűek, s összességük sulypontja közelebb van az alsó értékhatárhoz. Ennek ellenére arányuk az iskolai végzettséggel határozottan emelkedik, ami ennek a témának általános népszerüségét, s a téma kedvéért a fejlettebb olvasók részéről némi értékbeli engedményeket jelent. A férfiak 74,5 %-a, a nőknek 83 %-a emlit ilyen regényeket. A 2o éven aluliaknak csak 66,5 %-a, az idősebb korosztályoknak 77-8o %-a jelöl meg ilyen témáju müveket.

A történelmi regények a munkások körében is népszerüek, a legkedvesebb olvasmányai közt a kérdezettek 69,5 %-a jelölt ilyen müvet. A férfiak és nők között itt forditott a helyzet, mint a szerelmi temetikáju müvek esetében, a férfiak jelölnek valamivel nagyobb arányban történelmi regényeket, a rájuk jellemzőbb ismeretszerzési igényeket is kielégitve. Éppen ezért, mivel ilyen és nemcsak szórakozási, vagy elvágyódási igényeket elégitenek ki ezek a regények, nem okozhat meglepetést az, hogy kedvelésük aránya, ha nem is meredeken, de emelkedik az iskolai végzettség növekedésével. A legfiatalabb korosztály ezirányban tapasztalható mérsékelt tartózkodásától eltekintve a 2o éven felüliek között magas arányu érdeklődés tapasztalható a történelmi regények iránt, melyeknek aránya az életkor növekedésével még lassan emelkedik is. Mindennek alapján azt állithatjuk, hogy a történelmi regény isáltalános népszerüségnek örvend a munkások között.

Az igények között sokan talán tulzottnak tartották az erkölcsi kérdések, emberi tulajdonságok iránti érdeklődés arányát. Számitásaink alapján eléggé hasonló arányban emlitenek a legkedvesebb

olvasmányok között olyan müveket, ahol az erkölcsi problémák központi szerepet játszanak. A munkás olvasók 76,4 %-a emlitett ilyen igényeket, s 66,3 %-a ilyen müveket. A lehetőség és megvalósulás közötti eltérés itt tehát nem tulságosan nagy. Ennek a magas százalékaránynak növeli az értékét az, hogy az ilyen jellegü müvek az átlagosnál magasabb szintü szépirodalmi müveket jelentenek, vagyis nem soroltunk ide számos morális kérdésekkel felszinesen foglalkozó best seller müvet. Mint az igényeknél, itt is a nők emlitenek valamivel nagyobb arányban erkölcsi problémákat boncolgató müveket, 71,o %-uk, mig a férfiaknak 64,5 %-a. Az iskolai végzettséggel határozottan emlkedik az ilyen témáju, jellegü müvek emlitésének aránya. Az olvasó munkások 53,9, 65,2 és 8o,6 %-a emlit morális kérdéseket tárgyaló müveket legkedvesebb könyvei közt az iskolai végzettség különböző fokain. A különböző koruaknál már kisebb különbségek tapasztalhatók, a 2o éven aluliak emlitenek legkisebb /52,8%/, a 2o-29 évesek a legnagyobb /69,1 %/ arányban ilyen müveket, tehát a morális témák iránti érdeklődés már nem annyira általános jellegü, mint a szerelmi témák iránti.

Társadalmi kérdésekkel /1/ foglalkozó regényeket a kérdezettek 57,3 %-a emliti a legszivesebben felidézett müvek között. A nők és férfiak eziránvu érdeklődésének aránya okozza majd sokak számára az egyik legnagyobb meglepetést, a nők jelölnek ilyen müveket nagyobb arányban, 62,2 %-uk, mig a férfiaknak csak 53,8 %-a emlit társadalmi regényeket. Ezek után még kevésbé beszélhetünk a nők jobbára befelé fordulásáról, még akkor se, ha ezeket a társadalmi regényeket a nők közül valószinüen nagyobb arányban olvassák az önmagára ismerés és más "befelé forduló" igényekkel, vagy ha a társadalmi regények nem kifejezetten a társadalmi kérdésekkel kapcsolatos motivumaira reagálnak legélesebben. A társadalmi kérdések iránti érdeklődés igen határozott mértékben emelkedik az iskolai végzettséggel, a 8 általánost nem végzettek 46,2, a 8 ál-

---

/1/ Tágabb értelemben minden szépirodalmi mü a társadalom életét tükrözi, itt most a társadalmi mozgásokat, változásokat hangsulyozottan előtérben tárgyaló müveket értjük társadalmi kérdésekkel foglalkozó regényeken, tehát kizárjuk a "magánéletet bemutató, elvontan moralizáló és a társadalom történetét elmesélő" müveket.

talánost végzettek 57,o, s az érettségizettek 69,o %-a jelöl meg ilyen müveket. A különböző korcsoportok között a 2o-3o évesek említenek legnagyobb arányban társadalmi problématikáju müveket /6o,o %-uk/, nem sokkal kisebb arányban az idősebbek, 55-57 % körül, lényegesen kisebb arányban a fiatalabbak, 49,3 %-uk.

Mint látható volt, nem sokkal kisebb a bonyolultabb összefüggéseket is bemutató regények aránya azoknál, ahol inkább még csak a felszinen marad iró és olvasója. Ez a kiegyenlitettség jellemző a munkások olvasására. A fenti nagyobb kategória mellett kiemeltünk mér három témakört. Mindhárom besorolható az eddig emlitett kategóriába is, tehát inkább csak kinagyitásukról van szó.

Az olvasó munkások 14,8 %-a emlit a legkedvesebb könyvek között olyan - főként természetesen mai tárgyu - müvet, amelyek politikai kérdésekkel foglalkoznak. Nem kis meglepetésünkre a nők jelöltek valamivel nagyobb arányban ilyen müveket; ez azzal is magyarázható, hogy a nők körülbelül éppen ennyivel nagyobb arányban részesitik előnyben a mai magyar irodalmat, ahonnan az ilyen témáju müvek legnagyobb százaléka származik. Másrészt azt is jelenti, hogy a nők még sem annyira apolitikusak, mint az az ujságok politikai tárgyu anyagának olvasói intenzitásánál kitünt s a politikai kérdéseknek adott, az irók által számukra jobban "életközelbe hozott" változatait már jóval könnyebben fogadják be. 8 általánost végzettek kétszerte nagyobb arányban jelölnek ilyen témáju müveket, mint az alacsonyabb végzettségüek, de az érettségizettek megmaradnak a 8 általánost végzettek szintjén, tehát a legtöbb rendszeres olvasóval rendelkező érettségizetteknél tapasztalhatunk bizonyos mértékü apolitikus magatartást. Politikai kérdéseket is felvető müveket legnagyobb arányban a 2o-4o évesek emlitenek, 16,5 % körül, 12-13 % körül a 2o éven aluliak és a 4o-5o évesek, s erősen csökken az ilyen irányu érdeklődés a legidősebbeknél.

Miután sokak véleménye szerint a munkások körében igen nagy jelentőséggel bir a "más" világok felfordulás olvasmányaikban, nagy fontosságot tulajdonitunk annak, hogy milyen arányban érdeklődnek a munkás témáju regények iránt. A parasztsághoz képest közömbösebb

magatartás inkább pozitiv, mint negativ jelenség, hiszen ez az elfordulás egyben tágabb horizont kialakitását is jelenti. Az igen nagy mértékü közömbösség viszont már feltétlenül káros lenne, de erről adataink alapján nem beszélhetünk, hiszen a kérdezettek 16,4 %-a emlit olyan regényt, a Germináltól a Rozsdatemetőig, mely munkás témáju vagy jelentős munkás figurával rendelkezik. Férfiak és nők között lényeges eltérést nem tapasztalhattunk, annál inkább a különböző végzettségüeknél, ahol az érettségizettek több mint kétszerte nagyobb arányban emlitenek ilyen müveket, mint a 8 általánost nem végzettek, a két alacsonyabb iskolai végzettségi fok csoportjai között azonban lényegesen nagyobb különbség tapasztalható, mint a két magasabb között. A különböző koruak között ilyen nagy különbségek nem észlelhetők. A legnagyobb arányban a 3o-4o évesek, 18,5 %-uk, a legkisebb arányban a 2o éven aluliak, 12,1 %-uk, emlitenek témájukat munkás életből meritő müveket.

Filozófiai problémákat is felvető vagy filozófiai tézist modellező regényeket a kérdezett olvasó munkásoknak mindössze 1,6 %-a vett fel a legkedvesebb könyvei közé. Nők és férfiak között e téren jelentős különbségeket nem tapasztaltunk, annál inkább az iskolai végzettség emelkedő fokain, ahol az érettségizettek háromszor olyan arányban jelöltek ilyen müveket, mint a 8 általánost végzettek és hatszorosát, mint amilyen arányban a 8 általánosnál kevesebb bet végzettek emlitettek ilyen könyveket. Ma már azonban a témán kivül a megformálás nehezebben követhető utja is fontos szerepet játszik az ilyen fajta müvek kedvelésében.

Izgalmas, érzelmes, humoros, romantikus müvek

Ezek a meglehetősen gyakorlati orientációju kategóriák, mint már a filozófiai regények is, átmenetet képeznek a téma és a megformálás között.

Érzelmes regényeket, legtöbb esetben a "szerelmes" regények lektür változatait a kérdezettek közel egyharmada emlit.A férfiaknak 28,2, a nőknek 39,3 %-a tartozik közéjük, de az egyes nemeken belül az

iskolai végzettségtől és az életkortól meglehetősen függetlenül hatásosak ezek a müvek. A 8 általánost végzettek 29,5 és az érettségizettek 33,9 %-a közötti eltérés legalább is erre mutat a különböző koruak között is csak a husz éven aluliak arányánál tapasztalhatunk nagyobb eltérést, 23,4 %-uk jelöl ilyen müveket, mig az idősebbek 3o-35 % körül.

A krimiket, mint láthattuk, a férfiak kedvelik inkább, s az "izgalmas" müveknél - itt már, bár kisebb arányban, klasszikus müvek is szerepelnek - hasonló a helyzet. A kérdezettek 67,4 %-a jelöl ilyen fajta müveket, s a férfiak 7o %-ával szemben a nőknek csak 55,6 %-a. A 8 általános elvégzéséig nő az izgalmas könyvek említőinek aránya, az érettségizettek ismét kisebb arányban jelölnek ilyen müveket. Mint várható volt, legnagyobb arányban a 2o éven aluliak /77,5 %/ s a legkisebb mértékben a legidősebbek /55,6 %/ jelöltek ilyen könyveket.

Humoros müvek a legkedvesebb olvasmányok között jóval kisebb arányban szoktak szerepelni, mint például a kurrens olvasmányok között, vizsgálatunkban is csak a kérdezetteknek 11,8 %-a jelölt meg ilyen müveket. A férfiak háromszorta nagyobb arányban, mint a nők, a legalacsonyabb fokon végzettek és a fiatalok kétszerte nagyobb arányban, mint az érettségizettek és az idősebbek.

A kérdezett olvasóknak 53,8%-a emlit olyan müvet, amelyeket a fogalmat a stilustörténeti kategóriánál tágabban használva, a "romantikus" kategóriába sorolhatunk. Itt már a müvek szintje között nincsenek akkora különbségek, mint például a szerelmes témáju könyveknél, hiszen ez a kategória már valamelyest értékelést is jelent, természetesen azonban Szilvási, Jókai, Hugo müvei között vannak értékbeli különbségek. Férfiak és nők közel azonos arányban említenek romantikus müveket, s a különböző végzettségüeknél sem tapasztalhatunk tulságosan nagy különbségeket, tehát a leginkább szórakozás céljából olvasott romantikus jellegü mü a munkások körében meglehetősen általános olvasmány. A 8 általánost nem végzettek 55,o, az érettségizettek 5o,5 %-a emlit ilyen müveket. A különböző életkoruak között némi meglepetésre - csak a legintenzi-

vebben olvasó 2o-3o éveseknél tapasztaltunk eltéréseket. Az idősebb és fiatalabb korcsoportokhoz tartozók mintegy 5o-52 %-a, a 2o-3o éveseknek csak 38,1 %-a emlit ebbe a kategóriába tartozó müveket.

Modern regények

A modern stilusu, formáju, szerkezetü regények alacsony arányát már a mai, s főképpen a mai külföldi irodalom alacsonyabb hányadából sejthettük. Ilyen müveket a legkedvesebb müvek között a kérdezettek 12,1 %-a jelölt meg. Annak ellenére, hogy a stilus, a formai megoldások iránt a nők mutatnak általában nagyobb érzékenységet, a férfiak jelöltek valamivel nagyobb arányban ilyen müveket. 13,1%-uk, szemben a nők 8,9 %-ával. Ennek okát abban látjuk, hogy - mivel elsősorban itt a modernet, az időrendet, az egyszerü olvasó szemében "feje tetejére állitó" müvek befogadásáról volt szó - uj szerkezetek felfogása inkább logikai közelitést kiván, ezt nehezebb beleéléssel, s a müvészi részletek jobb hatásfoku befogadásával asszimilálni, és ehhez másféle fantázia kell, mint amilyennel a nők a férfiakénál nagyobb arányban rendelkeznek. A modern szerkezetü, formai megoldásu müvek elfogadásában figyelhetjük meg a különböző végzettségüeknél a legnagyobb különbségeket:a 8 általánost nem végzettek 4, a 8 általánost végzettek lo,4 az érettségiezettek 28,1 %-a jelölt ilyen müveket.

Szocialista eszmeiségü müvek

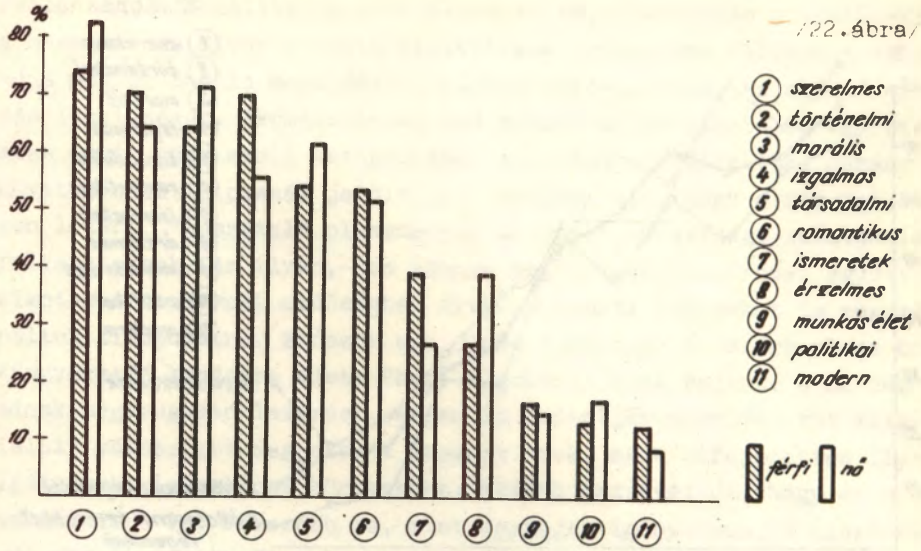
A szocialista eszmeiségü müvek körébe sorolható müveket a kérdezettek 26,6 %-a vesz be a legkedvesebb olvasmányai közé, s ez igen pozitiv arány. Ez a nőknél és férfiaknál csaknem azonos.A legkisebb végzettségüek 16,9 %-a jelölt ilyen müveket, a 8 általánost végzetteknek már 27,7 %-a. Ezután azonban törés következik be akár a politikai vonatkozásu müvek olvasásánál, mert az érettségiezettek szocialista eszmeiségü müveket sem emlitenek nagyobb arányban mint a 8 általánost végzettek.

Ismeretszerzési forrásul szolgáló szépirodalmi müvek

Sas Judit könyve alapján mi is nagy fontosságot tulajdonitottunk a szépirodalmi müvekből meríthető ismereteknek, Mi a kérdésnek egy másik oldalát vizsgáltuk meg, hogy a legkedvesebb olvasmányok között milyen arányban szerepelnek olyan könyvek, ahol a történelmi ismereteken kivül más fajta ismereteket - földrajzi, etnográfiai ismeretek, egy-egy szakma, foglalkozás leirását stb. - is szerezhetnek nagyobb mértékben, mint általában a regényekből lehetséges. A kérdezetteknek több mint egyharmada, 35,8 %-a emlit ilyen müveket. Itt már jól kitapintható a szépirodalom felé irányuló ismeretszerzési igény. Ezt az igények vizsgálatánál, mivel a "Miért olvas ön könyveket?" kérdést nem csak a szépirodalomra vonatkozóan tettük fel, csak a szépirodalomnak az olvasmányokból való jóval nagyobb arányu részesedése alapján sejthettük. Hogy valóban ez az igény müködött, azt nagyon szépen bizonyitja, hogy ilyen müveket a férfiak 39,2 %-ával szemben a nőknek csak 27 %-a emlit, de további bizonyitékul szolgál az ilyen jellegü müveknek az iskolai végzettséggel együtt növekedő arányu emlitése: az érettségizettek már másfélszerte nagyobb arányban emlitenek ismeretszerzésre is alkalmas szépirodalmi müveket, mint a 8 általánost nem végzettek. A különböző koruaknál ebben a vonatkozásban minimális különbségek tapasztalhatók, ezek nagyjából az ismeretszerzés igény különböző koruaknál tapasztalható erősségi arányait követik.

Nők és férfiak legkedvesebb olvasmányai

A nők és férfiak legkedvesebb olvasmányai jellegük és jellegzetes motivumaik szerint, a róluk eddig mondottakat összefoglalva, a következő képet mutatják: /22. ábra/

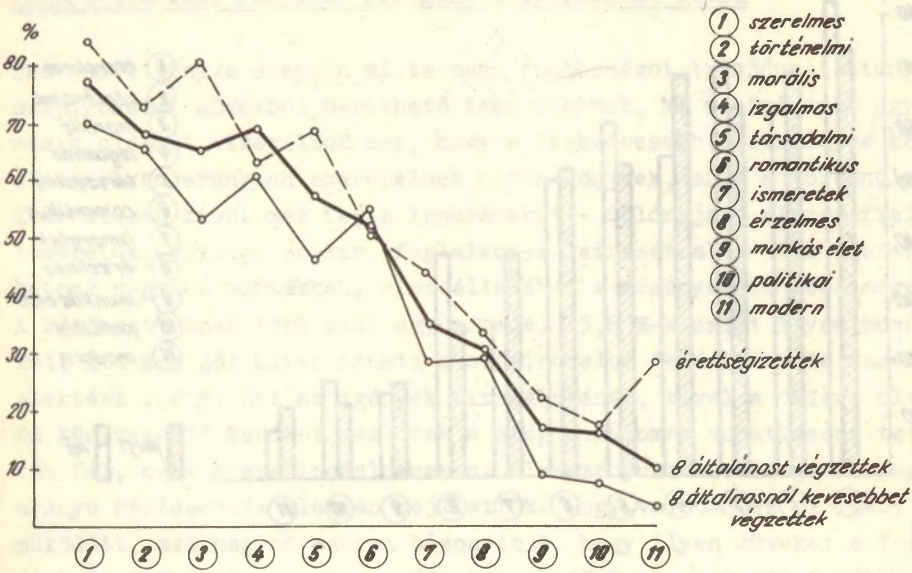
/22.ábra/

Mindkét nemnél vezet a szerelmi téma, a férfiaknál azonban minimális különbséggel. A nőknél a morális témák, a történelmi, társadalmi és az izgalmas regények a további sorrend, mig a férfiaknál a szerelmi téma után közel egyenlő sullyal az izgalmas és a történelmi regények következnek, majd ismét közel egyenlő arányban a romantikus és a társadalmi témák. Az érzelmes és az ismeretszerzésre alkalmat nyujtó regényeket a férfiak és a nők forditott arányban emlitik.

Különböző iskolai végzettségüek legkedvesebb olvasmányai

A különböző iskolai végzettségüek legkedvesebb olvasmányait összehasonlitó grafikonok tetőpontjai mindhárom fokon ismét a szerelmi tárgyu regények. /23. ábra/

/23.ábra/

Az érettségiezetteknél már csaknem azonos sullyal szerepel a morális téma a szerelmi mellett, a társadalmi téma pedig nagyobb arányban szerepel, mint az izgalmas müvek. Igen jellemző a 8 általánosnál kevesebbet végzetteknél a szerelmes, történelmi, izgalmas, romantikus sorrend, s az egyes kategóriák aránya közötti minimális különbségek. Érdekes a három görbe találkozása az érzelmes müveknél, s a modern müvek viszonylag magas aránya az érettségizetteknél.

A legkedvesebb olvasmányok megoszlása konfliktus megoldási tipusok szerint

A konfliktusok megoldási módja szerint két csoportra osztottuk a szépirodalmi müveket. Az egyik csoportba tartoznak azok a müvek, ahol vagy az irracionálitás vagy a reálitás sikján harmonikus megoldást nyernek, a mü "jól végződik", vagy legalább is "be van fejezve". A befogadó legfeljebb nem ért egyet a megoldással, de nem kell megoldást találnia, mint a másik esetben, ahol éppen a lezá-

ratlanság, a felállitott több alternativa, a megoldás sokrétüsége, a harmónia és disszharmónia dialektikus egységében felvázolt világ adja meg az önálló megoldások, alkotó valóságlátás, az alkotó olvasás lehetőségét. Természetesen nem minden mü sorolható be egyértelmüen egyik vagy másik kategóriába, ezt nem is erőltettük, néhány művet mindkét tipusnál jelöltünk. Nyilvánvaló, hogy a nem teljesen lezárt, "készétel" olvasmányok magasabb müveltségi szinvonalat feltételeznek. Az ilyen, nem könnyü megoldások, az iróval együtt alkotva társszerzői minőségben olvasás iránti igényeket is megpróbáltuk kitapogatni. Először ugy gondoltuk, hogy a "Miért olvas ön könyveket?" kérdésre adott "hogy elgondolkodjak rajtuk, s ha nem adnak megnyugtató lezárást, magam is próbáljak megoldásokat kitalálni" válaszokat megjelölők lesznek azok, akik kifejezetten ilyen igényekkel is nyulnak könyvekhez. Később észrevettük, hogy ez a válasz több is, kevesebb is, mint egyfajta igénytipus, s ezért végül nem is vettük figyelembe az igénykategóriák kialakitásánál. Ez az "igény" egyébként kifejezetten etikai kérdésekkel kapcsolatos igényekkel volt legszorosabb kapcsolatban, s az olvasók 22,8 %-a jelölte. Ezt az arányt akkor kissé tulzottnak tartottuk. Most - az olvasmányok összetételének behatóbb ismerete után - már nem tünik olyan meglepőnek, hogy a nők jelölték nagyobb arányban, 26,6 %-uk, mig a férfiaknak 2o,8 %-a jelölte. A vártnál kisebb kisebb különbségeket találtunk a különböző iskolai végzettségüeknél, s valóban számottevő különbséget csak a 8 általánost végzettek /21,8%/ és az érettségizettek /28,7 %/ között találtunk. Nagyobb különbségeket tapasztaltunk a különböző koruaknál, méghozzá az életkor növekedésével nagyjából egyenes arányban csökkenő mértékben. A 2o éven aluliak 33,o %-a, az 5o éven felülieknek 13,7 %-a jelölte ezt a választipust.

Kész megoldást nem adó müveket, az ilyenfajta igényekkel erősen szinkronban, a kérdezett olvasók 22,6 %-a emlitett legkedvesebb olvasmányai között a harmonikus megoldást nyujtó, lezárt megoldásu müvek mellett. Itt azonban minimális arányban, de a férfiak jelöltek nagyobb százalékban nyitva hagyott konfliktusu müveket, 23 %-uk, mig a nőknek 2o,4 %-a. Ezt az igények és megvalósulások közötti bizonyos mértékig forditott képet a nem szükségszerü és

nem teljes átfedés mellett a válasz megfogalmazásának félreérthetőségével is magyarázzuk. /1/ A különböző iskolai végzettségüeknél azonos irányu, de sokkal nagyobb arányu különbségeket tapasztalhatunk, mint az "igénynél". A legalacsonyabb végzettségüek 12,3 %-a, a 8 általánost végzettek 2o,8 %-a, az érettségiezetteknek már 42,5 %-a emlitett ilyen müveket, tehát ismét az érettségizettek és a 8 általánost végzettek között mutatkozott valamivel nagyobb különbség. Az ilyen fajta igények alapján történő jóslások legkevésbé a legfiatalabb korosztálynál váltak be, de ezt az olvasás menynyisége és minősége között az ennél a korosztálynál tapasztalható feszültségek alapján már várni is lehetett. A 2o éven aluliaknak csak 14,7 %-a jelöli, ők a legkisebb arányban, legnagyobb arányban a legintenzivebben olvasó korosztály, a 2o-29 éveseké.

Mivel valamiféle, az "alkotó módon olvasás"-ra utaló igénykategóriát nem alakitottunk ki, most az összes emlitett igénykategóriával szembesitjük a legkedvesebb olvasmányok között a különböző konfliktus-megoldás tipusu müveket emlitőket. A nyitva hagyott müvek arányát a lezárt müvekéhez képest jellemző értéknek tartottuk. Ez az összes munkásnál o,234 volt, a férfiaknál o,242, a nőknél csak o,213. Az iskolai végzettség három különböző fokán o,135, o,2o8 és o,419. A különböző igénykategóriákat jelölőknél a következő arányokat tapasztaljuk:

szükséglet	o,3o5
etikai igények	o,243
aktivitás	o,238
szórakozás	o,233
önmagára ismerés	o,232
ismeretszerzés	o,229
boldogságkeresés	o,216
presztizs	o,199

/1/ A próbafelvételek során is akadt valaki, aki detektivregény "konfliktusának" másféle megoldására gondolt.

A szükséglet és a presztizs igénykategóriánál tapasztalható kiemelkedően legnagyobb és legkisebb említési arányok aláhuzzák mindazt, amit az ilyen igényekkel olvasókról mondottunk. Jellemzőnek tartjuk a boldogságkeresés igénykategória és a nem lezárt müvek közötti gyengébb kapcsolatot is. A szórakozási igénnyel kapcsolatban ismét bebizonyosodott, hogy értékesebb kategória, mint ahogy az esetek többségében az ilyen megfogalmazásu igényeket kezelik.

EGYES ISMERETTERJESZTŐ MÜVEK OLVASOTTSÁGA

Az ismeretterjesztő müveket a preferált olvasmányfajták között minden negyedik olvasó jelölte, a legutolsó olvasmányoknál az utleirásokkal együtt is csak minden tizenkettedik,a legkedvesebb olvasmányoknál már csak minden tizenhatodik olvasó. Az ismeretterjesztő irodalom olvasásának valódi arányát azonban sem az inkább lehetőségeket jelentő, előszeretetben részesitett olvasmányfajták, sem a kurrens, sem pedig a döntő olvasmányélmények alapján nem állapithatjuk meg, csak az olvasás huzamosabb megfigyelése után nyert adatokból. Mivel erre most nem volt lehetőségünk, s hogy azért mégis valamivel mélyebb ismereteket szerezzünk ennek az olvasmányfajtának a munkások olvasásában betöltött szerepéről, összeállitottunk egy 18 többé-kevésbé szinvonalasabb ismeretterjesztő müből álló listát /1/, s ezek olvasottsága felől kérdezősködtünk.

1900 olvasó közül a felsorolt müveket a következők olvasták

Cousteau:	A csend világa	384
Karsai:	A budai Sándor palotában történt	364
Adamson:	Oroszlánhüség	358
Bataglia:	A második világháboru	263

/1/ Ld. a függelékben található kérdőiv IX. mellékletén.

Gyurkó:	Lenin, október	19o
Öveges:	Élő fizika	14o
Nemeskürty:	Ez történt Mohács után	139
Baade:	Versenyfutás a 2ooo. évig	95
Kontra-Stohl:	Az élet tudománya	92
Benedek:	Beszélgetés ideges emberekről	85
Braunbek:	Az atom regénye	82
Szabolcsi:	A zene története	8o
Trencsényi Waldapfel:	Mitológia	77
Albert - Vargha:	Miért szép	74
M.Kiss:	A művészetről mindenkinek	59
Péter:	Játék a végtelennel	43
Lőrince:	Nyelvőrségen	34
Kulin-Róka:	Világegyetem	3o

A meglehetősen önkényes válogatású listánkon szereplő művek olvasottsága még mindig csak erősen megközelítve tükrözi az ismeretterjesztő művek olvasottságának arányait, de semmiképpen sem a legolvasottabb ismeretterjesztő művek sorrendjét kaptuk, mint azt sikerült megkapnunk elég jó közelítéssel a lol általunk megadott szépirodalmi mü olvasottságánál. Ez esetben nem is tüztünk ki hasonló célt, csupán azt akartuk megvizsgálni, hogy néhány, egy ideális esetként elképzelt müvelt szakmunkás szintjét jelző, ismeretterjesztő mü olvasottsága milyenarányu. /A listánkról természetesen olyan müvek is hiányoznak,mint például a legutolsó olvasmányok között legtöbbször /nyolcszor!/ emlitett Kahn: A szerelem iskolája./ Azt tapasztalhattuk, hogy az ismeretterjesztő müvek egyik legnépszerübb "best-sellernek" számító Karsai könyvet sem olvasta a munkásolvasók 2o %-a. Legtöbben a még eléggé népszerü természettudományos müveket és a történelmi vonatkozásu könyveket emlitették, igen alacsony arányban az elvontabb természettudományos és a tarsadalomtudományi, müvészeti könyveket, mig az annyira népszerü Lőrince könyvét is csak az olvasók 1,8 %-a huzta alá.

A felsorolt 18 közül megvizsgáltuk 6 mü olvasótáborának összetételét. Először nézzük meg a nemek szerinti felbontást:

	nők %-a	férfiak %-a
A csend világa	16,4	23,o
A budai Sándor palotában	15,7	21,8
Lenin, október	8,6	11,5
Az élő fizika	5,1	12,7
A zene története	6,2	3,4
Művészetről mindenkinek	4,5	2,5

A természettudományos és a politikai-történeti érdeklődés a férfiaknál jóval erősebb, a művészetekhez pedig a művészetekről szóló irodalom vonatkozásában is a nők kapcsolódnak erősebben. Figyelemre méltó, hogy a Lenin-könyv olvasásánál nem tapasztalhatók olyan arányu különbségek, mint amelyeket a politikai cikkek, müvek iránti érdeklődésnél más esetekben tapasztaltunk.

A különböző iskolai végzettségüeknél természetesen még nagyobb különbségeket várunk:

	8 általánosnál kevesebb %-a	8 általános %-a	érettségi %-a
A csend világa	9,3	19,9	33,7
A budai Sándor palotában történt	15,5	16,4	32,3
Lenin, október	9,6	9,o	11,5
Az élő fizika	2,5	6,5	16,5
A zene története	1,7	3,4	9,8
Művészetről mindenkinek	o,5	2,5	8,4

A Gyurkó könyv ennyire általánosan jellemző viszonylagos népszerüsége pozitiv jelenség, de nem hagyható figyelmen kivül a legtöbb rendszeres olvasót magába foglaló érettségizettek ilyen témák iránti viszonylagosan tartózkodó magatartása. A természettudományos és a művészeti könyvek iránti érdeklődés az egyes fokokon kétszeresére, háromszorosára növekszik, különösen a művészeti kiadványoknál. A természettudományi és a társadalomtudományi müvek aránya csak az érettségizetteknél kiegyensulyozott.

SZAKIRODALOM OLVASÁS

Az ismeretterjesztő müvek listáját a közel ötven szakmához tartozó mintaokasag miatt szakkönyvekkel nem egészithettük ki. A kurrens olvasmányok között a szakirodalom 1-2 %-os arányban, a preferált olvasmányfajtáknál 4 % körül fordult elő. Mivel itt az ismeretterjesztő irodalomnál jóval kisebb nagyságrendü olvasmányfajtáról van szó, a legutolsó olvasmány alapján a valós arányokat még megközeliteni is lehetetlen. A szakirodalom olvasásáról a betanitott és szakmunkások saját bevallásai alapján alkotturk teljesebb képet.

A megkérdezett szak- és betanitott munkások 73,1 %-a tapasztalja, hogy szakmai ismeretei meglehetősen gyorsan avulnak, s hogy ezeket fel kellene frissiteni. Ennek érdekében a kérdezettek 6o %-a tesz is valamit,tanfolyamot végez, tapasztalatcseréken vesz részt, 45 %-uk alkalomadtán szakirodalmat is a kezébe vesz, tehát korántsem rendszeresen olvas. A szakirodalom olvasása különben sem tekinthető ugyanolyan olvasásnak, mint az ismeretterjesztő, szórakoztató és a szépirodalmi müvek olvasása, mivel a szakkönyvek egy része munkaeszköz, mint az orvosnak az anatómiai atlasz, vagy a gyógyszerkönyv. A szakkönyvek egy részét tehát nem olvassák a szó hagyományos értelmében, hanem munka közben "használják", hasonlóképpen, mint amikor egy átlagolvasó használ az olvasóteremben egy-egy kézikönyvet valamely adat előkereséséhez. A munkásoknak - a segédmunkásokkal együtt - körülbelül 3o %-a vesz a kezébe szakkönyvet. A szakkönyv olvasással kapcsolatban megkérdezett szak- és betanitott munkások közel azonos része veszi meg a könyvesboltból /16,8%/ és kölcsönzi könyvtárból/17,2%/ a szakkönyveket, 11,o %-uk máshonnan szerzi be őket. A könyvtárakból származó szakkönyveknek valamivel kevesebb, mint egyharmada, 5,2 % az üzem területén müködő könyvtárból származik. A szakkönyvhasználatban a szakmunkások és a betanitott munkások között lényeges különbségeket tapasztalunk:

	szakmunkások %-a	betanitott munkások %-a
tapasztalja, hogy szakmai ismeretei elavulnak	81,7	65,5
felfrissitésük érdekében tesz is valamit	71,8	49,7
szakkönyveket is használ	59,5	28,o
	nem összegezhető	nem összegezhető

A szakmunkások és a betanitott munkások aránya közötti eltérés a szakkönyvek használatánál már a kétszeres arányt is meghaladja. A szakmunkások nagyobb arányban vásárolják könyvesboltból a szakkönyveket, mig a betanitott munkások viszont a szakmunkásokhoz képest másfélszerte nagyobb arányban kölcsönzik a könyvtárból a szakkönyveket; az üzemi könyvtárakat egyenlő arányban használják.

Megvizsgáltuk az olvasás gyakorisága és a szakkönyvolvasás közötti összefüggéseket is:

	rendszeresen olvasók %-a	alkalomszerüen olvasók %-a	egyszeri olvasó %-a
tapasztalja, hogy szakmai ismeretei avulnak	77,6	75,7	75,9
felfrissitésük érdekében tesz is valamit	65,7	62,3	64,2
szakkönyveket is használ	47,5	45,1	36,5
	nem összegezhető	nem összegezhető	nem összegezhető

Mint látható, lényeges különbségek csak az egyszeri olvasók és a renszeresebben olvasók között vannak, ugy látszik az olvasás rendszerességének fokai és a szakkönyv használat között nincsen szorosabb összefüggés. Itt minden más olvasmányfajtánál erősebben dominál a szakmai végzettség. Van azonban a rendszeres olvasásnak is valami specifikuma ezen a téren; a rendszeres olvasóknak jelentősen nagyobb százaléka szerzi be könyvtárból a szakkönyveket, mint az alkalomszerü olvasók. A könyvtárnak a munkásolvasók életében betöltött szerepét még talán a szakkönyv beszerzésénél érezhetjük legélesebben.

KIELÉGITETLEN IGÉNYEK

A kielégitett igények után ejtsünk néhány szót a kielégitetlenekről. Tulajdonképpen ez a téma az előző fejezetbe is tartozhatna, mivel azonban konkrét müvekről van szó, melyek mind a legutolsó olvasmányok, mind a legkedvesebb könyvek között szerepeltek, itt teszünk róla említést, hogy a fejezet első részében közölt listák néhány tendenciáját még jobban kiemeljük. A közel 2oo olvasónak mintegy egynegyede jelölt olyan müveket, amelyeket el szeretnének olvasni, de nem tudnak hozzájutni. A hiánycikk lista élén a következő müvek állanak:

Elfujta a szél	59
Tarzan könyvek	28
Pisztrángok és nagyhalak	19
Aranyecset	19
Réztábla a kapu alatt	18
Randevu Rómában	15 esetben.

Könyvkereskedelmi forgalomban nem levő müveket 156-an emlitettek, csaknem kivétel nélkül lektüröket, a nők közül többen, mint a férfiak közül, és - nem kis meglepetésre - 8o %-ban 4o éven aluliak. A 4-lo esetben említett müvek között ugyan Fejes, Hemingway, Steinbeck, I. Shaw müvei is szerepelnek, ez azonban legalább annyira bosszantó, mint örvendetes tény, hiszen ezekhez a müvekhez igazán nem nehéz hozzájutni, s akik hiába keresik őket, valószinüleg nem tudván könyvtárak, könyvesboltok létezéséről, igen rossz helyen kereshetik őket. Igénylőik között a legutolsó olvasmányukat kölcsönbe kapok nagyobb arányban vannak, mint a többi olvasónál, hasonló a helyzet a kiválasztás inditéka tekintetében is, közöttük nagyobb a különösebb inditék nélkül, véletlenszerüen választók aránya, mint az összes olvasónál.

VI. Élmények és hatások

Az igény és a hatásstruktura, összehasonlitva H.Sas Juditnak az irodalmi mü és a befogadó kapcsolatával foglalkozó, két esztétikai tételt igazoló tényanyagával, igen szemléletesen, konkréten kimutatja az igények befolyását az olvasmányok hatására, és azonos tipusu igények és hatások aránya közötti eltérés alapján "bebizonyitja",hogy az irodalmi mü valóban rendelkezik önálló erővel, mely áttör az olvasó előitéletein, s az iró szinte az olvasó akarata ellenére át tudja adni gondolatait. Összekapcsolva a két fontos állitást: a tudatosult igényekkel szemben a müvek hatása korántsem közömbös,azok vagy együtt munkálkodhatnak az iróval, vagy ellene, de az esetek legnagyobb részében megtörténik a csoda, minimális igények is képesek hatásokat "gerjeszteni". Kérdés, milyen hatásokat, azokat-e legnagyobb arányban, amelyeket az iró is szándékozott okozni az olvasóban,vagy olyanokat, amelyeket nem szándékozott. Mivel adatfelvételünk során a müvek hatása felől kérdezősködve "nem kértük számon az igényeket", és mivel nem vizsgáltuk meg ugyanolyan részletességgel, s mivel nem igény-hatás kategóriákat, hanem csupán igénykategóriákat állitottunk fel, most elsősorban nem azt fogjuk vizsgálni,milyen szerepük van az egyes igénytipusoknak és kategóriáknak a különböző hatások létrejötténél, hanem inkább azt vizsgáljuk meg, milyen mértékben érvényesül az iró szándéka az olvasmány élményekben.

A LEGUTOLJÁRA OLVASOTT SZÉPIRODALMI MÜVEK HATÁSA

Minden legutoljára olvasott szépirodalmi müvel kapcsolatban megkérdeztük az olvasóját, tetszett-e a könyv, s indoklást is kértünk. Az esetek legnagyobb részében tetszett a mü, s ezt nem tartottuk

éppen a legjobb jelnek, a differenciált indoklást tartalmazó válaszok arányára nézve. Valóban csak 45o-en indokolták meg alaposabban, hogy miért tetszett vagy nem tetszett az olvasott könyv. A nem olvasókat kedvenc filmükkel kapcsolatban kérdeztük meg ugyanerről, s náluk 9o %-nak csak "tetszett" a film. A csak "tetszett" pedig nem jelent sokkal többet, mint a sok könyvvel rendelkező emberről alkotott "semlegesen" pozitiv magatartásu vélemények jelentettek. Az olvasmányélmény összetevőire is rámutató 45o olvasó által emlitett hatásmotivumok legnagyobb százaléka, akárcsak Sas Judit vizsgálatában, szórakozás jellegü /28,6%/. Az olvasók %-ában tekintve, a szórakozás-hatás megközeliti azt az arányt, /4o,4 %/, amelyet Sas Judit megállapitott. A második legnagyobb arányban emlitett hatásmotivum a valósággal való viszonyitás volt, legtöbbször olyan értelemben, hogy "tetszett, mert élethü volt", "életből meritett", "reális", "valósághü", "elhihető". Golaszewski /1/ a regény valóságához való olvasói viszonyulások között az elmondottakat egy az egyhez arányban megtörténtnek vevő naiv és a regényt a müvészi tükrözés sajátos formájának tekintő szakértői tipus közé helyezi ezt a leggyakoribb, valósághoz hozzáméregető tipust. Nyilvánvalóan az igények között is szerepel ez a motivum, kevésbé az elvágyódás-boldogságkeresés, inkább az etikai, és kifelé forduló, társadalmi problémák felé irányuló igényeknél. Ez a fajta reagálás is tartalmaz etikai és társadalmi hatásokat, ezt avval látjuk igazolva, hogy sok esetben ilyen hatások társaságában emlitik a mü valósághoz való viszonyát. Nem kis meglepetésre a válaszokban szereplő motivumok lo,3 %-a a mü szerkesztésére, stilusára, ábrázolásmódjára, tehát a formájára vonatkozó motivum volt. Annak ellenére, hogy sok esetben nem csupán a mü formájára reagált az olvasók 13 %-a, hanem például a szereplők ábrázolására, tehát az etikai hatásokkal kombináltan, arányuk jelentősen nagyobb mint a falusi lakosoknál Sas Judit vizsgálatában, ahol a hatások között kifejezetten másodrendü szerepet játszott a müvészi forma hatása. A munkások és a falusi lakosok olvasmányai közötti szintkülönbségek alapján ezt a jelentősen nagyobb arányt is indokoltnak

/1/ Gołaszewski Tadeusz: Społeczna recepcja wspoleczesnej powieści polskiej na poykladzie badań. W Krakowie: Wojewodztwie Krakowskim Warsawa, 1968.

érezzük. A hatásmotivumok 9,o %-át teszik ki a müvel kapcsolatos merőben érzelmi, az esetek nagyobb részében a mü átélésében jelentkező hatások. Ide tartozik a "szép volt" válaszok nagy része is /s korántsem a formai hatásához/. Ez is eléggé vegyes kategória, hiszen alacsonyabb szinten, ez is tartalmaz társadalmi, etikai, formai hatásokat is, de értéke nem sokkal magasabb a szórakozás hatásnál, mert a müvel való nagyfoku azonosulás sok esetben legalább annyira akadályozza a mü megértését, mint amennyire elősegiti azt a mütől való bizonyos mértékü eltávolodás, mint ahogy erre az irónak is szüksége van tárgyával, az ábrázolandó valósággal kapcsolatban. Ehhez a kategóriához hasonló arányban szerepelnek az etikai hatások, tehát jóval kisebb jelentőséggel, mint Sas Judit falusi olvasóinál, s kisebb arányban, mint azt az igények alapján vártuk. Nem szabad azonban elfelejteni,hogy az igényeket az olvasók adott minták alapján választották ki, a mü tetszésének indokolásánál viszont nehéz munkával, elvont dolgokat kellett megfogalmazni. Igények és hatások nagyságrendje talán ebben az esetben az igény és hatáselemzésnél eltérő módszerink következtében hasonlitható össze legkevésbé. Egyébként tulzottnak tartjuk az etikai hatásoknak az igényekhez képest négyszeres arányát még a falusi olvasóknál is Sas Judit könyvében. Ennek a nagyarányu eltérésnek abban látjuk okát, hogy az etikai igényeket jóval nehezebb "felismerni", közzétenni, megfogalmazni, mint a müvel kapcsolatos élmények elmondásakor ilyen hatásokat kiérezni. Ezek után joggal kérdezhetné bárki, akkor miért szerepel nálunk az igények között a vezető szórakozásnál nem sokkal kisebb arányban az etikai igény, s miért csak a negyedik helyen, a szórakozásnál háromszorta kisebb arányban a hatások között. Ezt a látszólagos ellentmondást azzal magyarázhatjuk, az igényeknél három tipussal is jelöltük, bizonyos mértékig szuggeráltuk az etikai igényeket, másrészt a hatásoknál az etikai hatásokat más hatáskategóriák részben elnyelték; részben a müvek átélésében jelentkező, részben a valósággal azonositó, részben pedig a formára reagáló hatások. A falusi lakosoknál tapasztalt arányban szerepelt a szépirodalmi müvek ismereteket gyarapitó hatása és mint várható volt, a munkás és paraszt olvasók igényeinek összehasonlitása után, a munkásoknál kisebb arányban az

önmagára ismerés és a boldogságkeresés /1/ jellegü hatások. A társadalmi hatások mérése meglehetősen nehéz volt, mert ezeket is elnyelték más kategóriák, főként a valósággal való viszony mérlegelése. A boldogságkeresés és az önmagára vonatkoztatás jellegü hatásokkal azonos arányban szerepeltek olyan hatásokat tartalmazó válaszok, melyek a mütől valamelyest elvonatkoztatott általánositásokban vontak le következtetéseket vagy a münek kifejezetten eszmei, illetve filozófiai vonalára reagáltak. Megvizsgáltuk külön a szorosabb értelemben vett szépirodalmi müvek és a szórakoztató könyvek kategóriába sorolt müvek hatását, s a következő lényeges eltéréseket tapasztaltuk:

A szórakoztató müveknél a szórakozás hatás három és félszerese volt a szépirodalmi müveknél tapasztaltnak. Ezen kivül még az önmagára ismerés hatás szerepel nagyobb arányban arányban mint a szépirodalmi müveknél. Közel egyenlő arányban szerepel a valósággal való azonositás, s ez a tény ennek a kategóriának az értékét tisztázza jobban.Igen nagy különbség tapasztalható szórakoztató és szépirodalmi müvek hatásánál az etikai, az ismeretszerzési, formai és - kisebb meglepetésre - a müvek átélésében jelentkező hatásnál, ami viszont ennek a kategóriának a véltnél magasabb értékére utal.Mindezek sokszorta nagyobb arányban fordultak elő a szépirodalmi müveknél.

Mindez azonban csupán tapogatózás, tendenciák jelzése, hiszen, hangsulyoznunk kell, igen valószinü, hogy a legutoljára szépirodalmi müvet olvasók egyharmadát kitevő, olvasmányélményüket részletezők száma alacsony ahhoz, hogy messzebbmenő következtetéseket vonjunk le, de arra biztosan, hogy az egyes hatáskategóriák arányát a különféle demográfiai csoportoknál is megvizsgáljuk.

/1/ A hatásoknál a boldogságkeresés kategóriánk már jóval kevesebb elvágyódás ésmenekülés mozzanatot tartalmaz, mint az igénykategória.

ÉRTÉKES SZÉPIRODALMI MÜVEK HATÁSA

Továbbra is az foglalkoztat leginkább, hogyan hatnak - most már a legszinvonalasabb, - szépirodalmi müvek a munkás olvasók körében. Ebből a célból két-két olyan valóban értékes müvet választottunk ki a kérdőivünk IV. mellékletén szereplő már ismertetett lol mü közül, amelyeket a kérdezett kétszer aláhuzott, ami azt jelentette, hogy olvasta a müvet és tetszett is neki. Ezekben az esetekben sem végeztünk komplex hatáselemzést, csupán néhány hatástipus, amelyeket a kérdőiv VI. mellékletén soroltunk fel, jelenlétére voltunk kiváncsiak. A hatásvizsgálat során Móricz, Mann, Tolsztoj, Hemingway, Sánta, Solohov, Balzac, Dreiser, Dosztojevszkij, Fejes, Martin du Gard, Németh, Faulkner és Semprun müvei szerepeltek. A kérdezőbiztosok, ha mód volt rá, előnyben részesitették Tolsztoj: Annak Karerina, Hemingway: Akiért a harang szól, Fejes: Rozsdatemető és Móricz: Uri muri cimü müvét. Legtöbben jelölték az általunk megadott hatásmotivumok 17,3 %-t kitevő "benne volt az élet lényege: boldogság, boldogtalanság, küzdelem" választ, 972-en, melyet korántsem szándékoztunk a boldogságkeresés igényre "válaszoló" hatásnak tekinteni. Sajnos ez a kategória tulságosan "áteresztővé" vált, eléggé jellegtelen lett, amit az is mutat, hogy sem a nemek, sem a különböző iskolai végzettségüek, sem a különböző koruak körében nem találtunk jelölésénél jelentősen különböző arányokat. A következő legnagyobb arányban emlitett válaszlehetőség a "nagyon megrázott" volt, 746-an emlitették, s a hatásmotivumok 14,2 %-át teszik ki. A nők és férfiak között ez esetben már jelentősebb különbségeket tapasztaltunk, a nőknél 12,2, a férfiaknál 15,5 % emlitette. A különböző iskolai végzettségüeknél már nem tapasztaltunk nagy különbségeket, legfeljebb a 8 általánost végzettek és az érettségizettek között figyelhetünk meg a minimálisnál valamivel nagyobb eltérést. A különböző koruaknál a legfiatalabbaknál és a legidősebbeknél valamivel kisebb arányban szerepel, mint a közbülső korosztályoknál. Hasonló arányban emlitették a következő válaszlehetőséget: "olyan volt, mint egy történelemkönyv, megelevenitette a kort, a kor embereit, történelmi ismereteit gyarapitotta". Ez lett volna tehát a szépirodalom, mint ismeretszerzési forrás hatástipus. A választható müvek között található történelmi vonatkozásoknál ennek a hatástipusnak jóval nagyobb arányu emlitése már

többet jelez, mint a két legnagyobb arányban említett meglehetősen jellegtelen arculatu hatástipus. Feltehetően ez a hatástipus a férfiakra és a 4o-5o évesekre legjellemzőbb. A jellemábrázolásra reagáló "az iró szinte röntgenszemekkel látta meg a jót és a rosszat az emberben" választipust 646-an jelölték meg, a különböző nemüek, koruak és végzettségüek nem a tulságosan nagy eltéréssel. Hasonló sullyal szerepelt a "nagyon szép stilusban volt megirva" válasz is, 639 említéssel, de legjelentősebb eltéréssel a különböző végzettségüek között /9,3, 1o,8 illetve 11,5 %/. Izgalmasnak találta a kiválasztott müveket 625 olvasó, valamivel nagyobb arányban a férfiak mint a nők, s jelentősen nagyobb arányban a legalacsonyabb végzettségüek és a 2o éven aluliak, nem véletlenül, hiszen ez a legkevésbé értékes hatástipus a felsoroltak között. 52o olvasó mondja a müről, hogy "akár a valóságos életben"; a férfiak a minimálisnál valamivel nagyobb arányban említik, mint a nők, s említésük aránya lassan emelkedik az iskolai végzettség növekedésével. 124 olvasót késztettek a magas esztétikai értékkel rendelkező müvek önálló magyarázatok, megoldások kigondolására. E téren tapasztaltuk a legnagyobb különbségeket; a férfiak másfélszerte nagyobb arányban jelölték ezt a választipust, mint a nők, a 8 általánost végzettek és az érettségizettek hasonlóan nagyobb arányban, mint a legalacsonyabb végzettségüek. Meglepő módon az érettségizettek és a 8 általánost végzettek között e téren nem tapasztaltunk különbségeket. A "mintha engem, az én életemet irta volna meg az iró" választ jelöltek legkevesebben. Mint ezt az utolsó olvasmányoknál is tapasztaltuk, az önmagára ismerés, mint hatástipus a munkások körében nem tulságosan jellegző. A leggyakoribb ez a hatástipus a legalacsonyabb végzettségüeknél és a legidősebbeknél.

Összehasonlitásként 118 olyan olvasónál, akinek Berkesi öt felsorolt müve közül valamelyik tetszett, szintén elvégeztük a fenti hatásvizsgálatot. A hatástipusokat három csoportra osztva, a legkevésbé értékes csoportba /I/ osztva a "nagyon izgalmas" választ, a középsőbe /II/ a "megrázott", "benne volt az élet lényege" a "mintha az én életemet irta volna meg" és az "akár a valóságos életben" válaszokat, a legértékeseb /III/ pedig a többi választ soroltuk. A Berkesi olvasók és a szinvonalasabb müveket olvasók csoportját összehasonlitva a következőket tapasztalhatjuk:

	Berkesi olvasók %	Szinvonalasabb müveket olvasók %
I. tipusu hatások	37,7	13,1
II. tipusu hatások	42,6	38,9
III. tipusu hatások	19,7	38,o
	loo,o	loo,o

Az összehasonlitás persze közvetlenül csak akkor lenne lehetséges, ha azonos olvasókat vizsgálnánk, hiszen a Berkesi olvasók alacsonyabb szintü igényei felerősitik a Berkesi müvek alacsonyabb értékekkel rendelkező hatását.

Anélkül, hogy valamennyi hatástipust számbavettük volna, annyit elmondhatunk, hogy a szinvonalas irodalmi müvek hatásainak igen jelentős része valóban a mü "bensőjéből fakadó hatás".

AZ "ANNA KARENINA" ÉS A "ROZSDATEMETŐ" BEFOGADÁSA

Megvizsgáltuk a világirodalom és a magyar irodalom néhány kiemelkedő müvének hatását a munkás olvasók körében. Tolsztoj Anna Karenina cimü regényével kapcsolatos élményeiről, a mü hatásáról 1o6 munkás mondta el saját szavaival is a véleményét azon kivül, hogy az általunk megadott hatástipus kategóriák közül megjelölte azokat, amelyeket Tolsztoj regényével kapcsolatban önmagukra érvényeseknek tartottak. A regény hatása az esetek 4o %-ában Anna alakján keresztül realizálódott. Nagyobb részük, 26 olvasó, sajnálkozás és csodálat "szemszögéből" tekint a hősnőre, de a legtöbben sajnálatuk vagy csodálkozásuk okát nem jelölik meg. /"csodáltam a hősnőt", "csodálatos volt Anna alakja a regényben", "Anna alakja felejthetetlen", "együttéreztem vele, sajnáltam,"/A csodálkozó és sajnálkozó, de indokot nem emlitők a meghatódottakkal együtt 33-an, a leggyakoribb hatástipust képezik. Ezekre pusztán az érzelmi viszonyulás, a beleélés a legjellemzőbb. /"nagyon hatott rám,beleéltem magam", "nagyon szép könyv volt, a hősnő élete meghatott", "meghatóan ábrázolta Anna szerelmét"/

Ez a hatástipus a nőkre és az alacsonyabb iskolai végzettségüekre jellemző leginkább. Közel azonos arányban szerepeltek a társa-

dalmi, az erkölcsi és a valósághoz való hüség kérdéseire legélesebben reagálók. A mü társadalmi szférájára 19 olvasó reagált érzékenyen. /"szép, tartalmas, kitünő korrajzot ad a századforduló orosz társadalmáról", azért tetszett, mert "képes volt kiszakadni a környezetéből, ellenszegülni a társadalom törvényeinek saját boldogságáért", "azt a személyt, aki az erkölcstelen társadalomban nyiltan akar változtatni az életén, azt eltiporják" /Mint a társadalmi tematikáju müvek olvasása, ez a hatástipus is a nőknél volt jellemzőbb, valamint a magasabb iskolai végzettségüeknél, a rendszeres olvasóknál, s a 4o éven aluli korosztályoknál. 18 olvasó méregette a müvet a valósághoz, legfőbb erényének valósághüségét jelölve /"tetszett, mert az élet gyakori tragédiáját ábrázolja", "az életben előfordul ilyesmi és reális dolgokat irt az iró", "valószerü volt a hős küzdelme", "mert életből vett séma...", "életből meritett téma", "meg lehetett érteni, mert élethü"/. Ez a hatástipus a férfiak körében gyakoribb, a többi, különböző demográfiai és olvasói kategóriáknál lényeges eltérést nem tapasztalhatunk. 16 olvasó az erkölcsi szférára reagál legerősebben. /"a gazdagság nem jelent boldogságot és helyes erkölcsi magatartást"/, 9 olvasó számára az Anna Karenina egyszerüen szerelmes regény/"nem tudom elmondani, de nagyon szép szerelmes volt", "szép szerelmes könyv" /A 9 olvasó közül 5-nél ez a reagálás kapcsolódott a szórakozás hatásmotivummal, amelynek a 1o6 olvasó közül 8 szolgáltatta tiszta tipusát. /"izgalmas volt", "szórakozást jelentett"/. A müvet szerelmes regénynek felfogók csaknem kizárólag nők, s az átlagosnál alacsonyabb végzettségüek és szakképzettségüek, jellemző rájuk még a szórakoztató könyvek nagyobb arányu kedvelése. A regényt szórakoztató olvasmánynak tekintőkre ugyanez jellemző azzal a különbséggel, hogy itt a férfiak szerepelnek tulnyomó többségben. A két reakció végeredményben ugyanaz a kategória. A mü stilusára, formájára többen is reagáltak a valósággal való kapcsolattal és Anna ábrázolásával összefüggésben, rajtuk kivül csak 3 olvasó reagál még kifejezetten csak a mü formai szférájára.

A felsorolt hatásmotivumoknak mintegy lo %-a tartozik a legkevésbé értékes I-es, mintegy 6o %-a a II-es és 3o %-a a III-as kategóriába. Az általunk megadott hatásmotivumok választása is hasonló megoszlást mutat: 8,7 %, - 58,7 % - 32,6 %.

A Rozsdatemetőről annak idején nagy viták folytak azzal a kérdéssel kapcsolatban is,mennyiben érvényes a regény a munkásságra, s felmerült az a kérdés is, mennyiben érzi a munkásság ezt a regényt magáénak. 86 munkás véleményével talán valamit még hozzáadhatunk ehhez a régi vitához. Ennél a regénynél legnagyobb arányban a valósággal való viszony kérdéséhez kapcsolódtak, 23-an /"a hétköznapi életből ragadta ki az iró, én is tapasztaltam", "XIII. kerületi emberekre emlékeztetett a beszédmódjuk", "natur nyers való élet," "egyszerü emberek valóságos életéről szól", "a regény a nyers valóságot tükrözi", "benne volt az a sok, életben megtörténhető dolog, sok olyan valóság, ami megtörténhetik", "nagyon élethü volt"/. Hogy a valóságnak pontosabban melyik szektorát ábrázolja az iró, már jóval kevesebben érzik biztonsággal. 17 olvasó számára a Rozsdatemető elsősorban egy családról szóló regény. /"érdekes, zürös, családi életről szólt", "egy hattagu család küzdelmes élete", "egy asszony is tudja uralni a családot", "egy család élete, küzdelme"/. Az ilyenfajta interpretáció meglehetősen általános minden demográfiai és olvasói kategóriában.

Nem jelent minden esetben egyszerü melléfogást az ilyenfajta értelmezés, sőt bizonyos mértékig az irónak a közvetlenül ábrázolt rétegra utaló, de "nembeli" érvényességü megállapitásainak felismeréséről van szó. Az olvasók nagyobb része azonban a mü társadalmi vonalát látja a leglényegesebbnek. /"vidékről jöttem fel, megismerkedhettem a városi szegényekkel", "nagyon hüen ábrázolta az iró a társadalmat", "érdekelt a kor és a társadalom", "mint a történelem, olyan", "élesen megvilágitja a mai társadalom problémáit", "az ellenforradalmat hüen tükrözte, falun is igy volt"/. Közülük 15-en kifejezetten a munkásélet ábrázolását látják a mü középponti problémájának, s közülük 9 -en az iró megállapitásait a munkásokra, s a mai munkásokra is nagyjából érvényesnek tartják. /"ugy éreztem, igazi proliról, munkásról volt szó", "találó a munjáséletre", "a munkásélet ábrázolás realista képei", "mai problémákat vet fel az iró, ma is található ilyen Hábetler család", "találó a munkáséletre", "nagyon jól megrajzolja, hü képet ad a munkásosztály életéről"/. lo olvasó reagál közvetlenül a mü formájára, különösképen stilusára, többnyire pozitiven. /"mint irásmü is jó, tömörsége tetszett", "egyéni ujszerü stilusa tetszett", "tömör stilusa

nem volt fárasztó", "az iró nem akarta huzni a mondanivalót, változatos, fordulatos", "ujszerü, merész"/. A formai jegyekre reagálók többsége az átlagosnál magasabb iskolai végzettségü és szakképzettségü, rendszeres olvasó és a többi olvasmányfajtával a szépirodalmat előnyben részesitők közül kerül ki. Erkölcsi kérdésekre közvetlenül 9 olvasó reagált./"a fiu kiállt az elve mellett", "lelkiismereti probléma", "néhány mai emberre is ráillik a Hábetler jellem", "felületes nem követendő módon éltek a regény hősei"/. A különböző értékü hatástipusok a Rozsdatemetőnél igy oszlanak meg: I-eshez tartozik 4,6 %, a II-hez 47,7 %, a III-hoz 47,7 %. Az általunk megadott hatásmotivumoknál sem tapasztalhatunk lényeges eltéréseket a megoszlásban/ I: 8,8 %, II: 48,8 %, III: 42,4 %/.

A fentiek alapján - annak ellenére, hogy a 86 olvasó csak a Rozsdatemetőre tetszéssel reagálók kisebbik felét tette ki - megkockáztatjuk: akiknek tetszett Fejes regénye, azokra többé kevésbé hatott is, méghozzá nagyjából az irói szándék szerint. A munkások olvasmányélményeiben, azon kivül, hogy minden második munkásolvasó olvasta ezt a regényt, most már a hatások alapján is mondhatjuk, helyet kapott a Rozsdatemető, mint ahogy Tolsztoj müve, s a most itt nem elemzett Hemingway /Akiért a harang szól/ és Solohov /Csendes Don/ regény is.

VII. Ízlésszint és az olvasás fejlettségi foka

Milyen olvasó is a munkás? Milyen szintü izléssel rendelkeznek a különböző nemü, koru, iskolai végzettségü, igényü, különböző gyakoriséggal olvasó munkások? Ezekre a kérdésekre sommásan felelő összefoglalás helyett néhány kisérlet eredményeinek ismertetésével próbálunk meg választ adni, melyek a lirai müvek iránti érzékenységük és a szépirodalmi müvek közötti értékkülönbségek felismerésének szintjei alapján minősitik az olvasókat. Végül arra is kisérletet teszünk, hogy megállapitsuk munkás olvasóink olvasási szintjét legkedvesebb olvasmányaik alapján, a müvek minőségével az olvasás minőségét. Legvégül pedig munkásaink különféle csoportjainak olvasói minősitését ismerve felidézzük tanulmányunk fontosabb adatait, megállapitásait, hogy ezekkel szembesitsük őket.

IZLÉSVIZSGÁLAT ÖT VERS BEFOGADÁSA ALAPJÁN

A lirai müfaj iránti érzékenység mérésére öt versből álló három fokozatu skálát állitottunk fel. /1/ A legfelső fokot két József Attila vers /a Mikor az utcán átment a kedves és az Ódából részletek/, a középső fokot Petőfi Szeretlek kedvesem cimü verse, a legalsót pedig egy századforduló korabeli Szabolcska stilusu müdal és egy mai slágerszöveg képezte. A "vers tetszett" 558 olvasóval ké-

/1/ Skálánk korántsem közelitette meg az ideálist, mivel az öt vers több kritérium szerint is különbözik egymástól.

szitettük el. /1/ Az interjualanyok azok közül kerültek ki, akikről az interjukészitő az interju során megállapithatta, hogy valami közük van a lirai müfajhoz. /2/

A rendszeres versolvasóknál tehát jóval szélesebb ez a tábor, mégis az átlagolvasóknál magasabb szinvonalu csoport. A "vers-teszt" eredménye a következő volt:

Legjobban tetszik:

Petőfi:	Szeretlek kedvesem	41,5 %
József A.:	Óda	2o,4 %
Müdal		19,2 %
József A.:	Mikor az utcán...	11,6 %
slágerszöveg		7,o %
		1oo,o %

Legkevésbé tetszik:

slágerszöveg		3o,2 %
müdal		29,3 %
József A.:	Mikor az utcán	23,1 %
József A.:	Óda	9,7 %
Petőfi:	Szeretlek kedvesem	7,7 %

A legkedvesebb olvasmányok Jókai-Gárdonyi-Hugo-Dumas izlésszintje mellett ez a kép - annak ellenére, hogy az átlagnál magasabb szintü gárdáról van szó - feltétlenül kedvezőnek mondható. Petőfi első helye vitathatatlan, de ezt mondhatjuk el az Óda második helyéről is.

/1/ A feladatuk az volt, hogy a legjobban és a legkevésbé tetsző verset kiválasszák.

/2/ Ha a kurrens vagy legkedvesebb olvasmányaik között szerepelt vers, vagy ha a lol mü között található két lirai mü valamelyikét aláhuzták.

A müdal és a másik József Attila vers holtversenyben van, s a sláge szöveg egyértelmüen az utolsó helyen. A két József Attila vers között forditott sorrendet vártunk, de aztán be kellett látnunk, hogy ez a sorrend logikus, hiszen az Ódának a bemutatott részletbeli "hagyományosan meleg" első sora meghökkentően ujszerü képei ellenére már magában több hivet nyert meg, mint a "Mikor az utcán átment a kedves", ahol "nincs is szó szerelemről". A nők és a férfiak között az alábbi különbségeket tapasztalhatjuk:

	legjobban tetszett		legkevésbé tetszett	
	nők %-a	férfiak %-a	nők %-a	férfiak %-a
Szeretlek kedvesem	44,8	39,3	5,8	8,9
müdal	11,2	24,2	32,6	24,2
Óda	23,4	18,9	5,8	12,o
Mikor az utcán...	11,7	11,6	22,6	23,3
slágerszöveg	8,9	5,8	33,2	21,6
	loo,o	loo,o	loo,o	loo,o

A Petőfi vers mind a férfiaknál, mind a nőknél a legkedveltebb, a nőknél valamivel nagyobb arányban, s ezt az elutasitások kisebb arányai még növeli. A Mikor az utcán befogadásában nem tapasztaltunk különbségeket, annál inkább az Ódánál, ahol mind elfogadásban, de főképen az elutasitásban a nők értékelik jobban ezt a verset. Annak ellenére, hogy a slágerszöveget a nők nagyobb arányban tartják legjobbnak, a müdalnak a férfiak körében tapasztalható jóval nagyobb arányu elfogadása és jelentősen kisebb arányu elutasitása alapján a munkások között a nőkről állapithatjuk meg, hogy magasabb a lirai müfaj iránti érzékenységük. A különböző végzettségüeknél a legalacsonyabb fokot az ide tartozó verskedvelők alacsony száma miatt összevontuk a középső fokkal /I/, s ezeket hasonlitottuk össze az érettségizettekkel. /II/

A Szeretlek kedvesem az érettségizetteknél is vezet, de a két József Attila vers következik utána, az elutasitások alapján is. A legnagyobb különbség a két iskolai végzettségi fok között a müdal

	legjobban tetszett		legkevésbé tetszett	
	I %-a	II %-a	I %-a	II %-a
Szeretlek kedvesem	4o,6	44,o	9,7	-
müdal	22,1	7,3	27,1	34,3
Óda	19,5	26,7	1o,o	7,4
Mikor az utcán	1o,1	18,3	23,o	19,3
slágerszöveg	7,7	3,7	3o,2	37,o
	1oo,o	1oo,o	1oo,o	1oo,o

elfogadásánál tapasztalható, de hasonlóan nagyok a különbségek a slágerszöveg és Mikor az utcán... elfogadásánál is.

TIZ REGÉNY RANGSOROLÁSA ÉRTÉKÜK SZERINT

Már az olvasmányok hatásának az előző fejezetben történt felületes vizsgálata után is kitünt, hogy a munkás olvasóknak egyáltalán nem mindegy, mit olvasnak, a müvek olvasmányélményeikben is nagy mértékben megőrzik szuverénitásukat. Felmerül a kérdés, vajon hogyan értékelik a munkásolvasók az olvasott könyveket. A legkedvesebb olvasmányoknál már kaptunk izelitőt, de ez arra nem volt alkalmas, hogy a müvekről alkotott értékitéleteiket összehasonlitsuk. Erre a célra lo olyan regényt választottunk ki, melyek meglehetősen egyértelmüen helyezhetők egymás fölé esztétikai értékük szerint. Tizenhét szakértőt /1/ kértünk meg, hogy rangsoroljék őket. Az igy kapott skálához viszonyitottuk a munkás olvasók rangsorait, s a szakértők rangsorától való eltérés öt különböző foka szerint osztályoztuk értékeléseik helyességét./2/

/1/ Különböző koru, nemü és izlésü irodalomtörténész, kritikus, esztéta, iró és könyvtáros.

/2/ A kollektiv rangsorok kialakitásához itt és a következőkben u.n. "preferencia-arányokat" használtunk. Tegyük fel,hogy az egyéni rangsorck között az A és B müveket n személy rangsorolta egyidejüleg, közülük n személy az A, n_2 személy a B müvet tartotta jobbnak: Ekkor az A mühöz egy $n_1 n$ a B-hez egy n 2/n érték tartozik. Ezek összege 1. Minden müpárra elvégezve ezen

A szakértői kollektiv sorrend a következőképen alakult:

1.	Tolsztoj:	Anna Karenina	8,55
2.	Mann:	Buddenbrook ház	7,87
3.	Hemingway:	Akiért a harang szól	6,57
4.	Móricz:	Boldog ember	5,76
5.	Sánta:	Husz óra	5,56
6.	Zola:	Germinal	4,13
7.	Jókai:	A kőszivü ember fiai	3,26
8.	Dumas:	Gróf Monte Christo	1,97
9.	Rejtő:	Piszkos Fred, a kapitány	1,2o
lo.	Berkesi:	Sellő a pecsétgyürün	o,13

Mint látható, a skála jól megközeliti az optimálist, mivel a Sánta és a Móricz mü elhelyezésénél tapasztalható bizonyotalanság kivételével az egyes müvek csaknem egységnyi közökkel, lépcsőfoknyi távolságokkal követik egymást. A tiz mü tehát lényegében alkalmasnak bizonyult a müvek értékelésének mérésére. Természetesen a munkás olvasók többsége nem olvasta mind a tiz müvet, de megfelelő matematikai módszerrel lehetőség nyilott, hogy ezeket a hiányos sorrendeket is értékeljük. /1/

A kérdezettek természetesen csak azokat a könyveket rangsorolták, amelyeket olvastak is. A munkások kollektiv rangsora igy alakult:

1.	Jókai:	A kőszivü ember fiai	6.o33
2.	Tolsztoj:	Anna Karenina	5.841

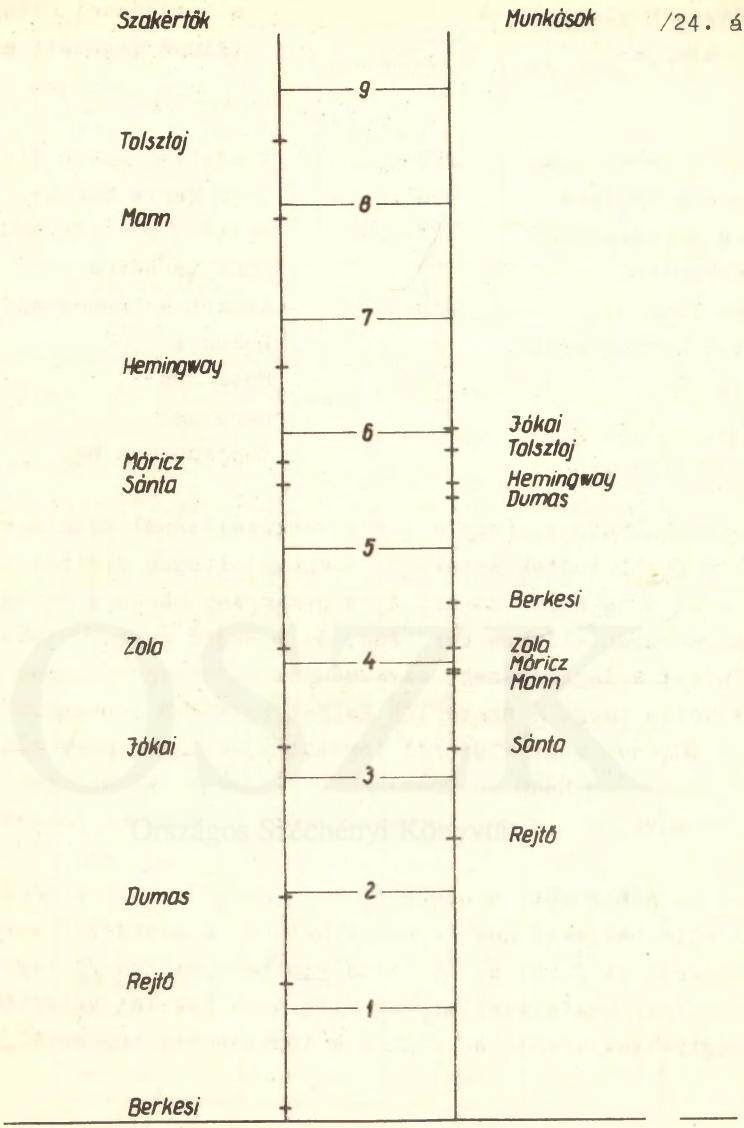
---

arányok kiszámitását, az egyes müvekhez tartozó értékek összege adja a táblázat jobboldalán álló értékeket. Ezek - lo mü esetén - o és 9 között változhatnak. Az értékek viszonylag egyenletes eloszlása az egyéni rangsorok közötti egyetértés /konszenzus/ viszonylag magas fokára utalnak.

/1/ Mivel az értékeléshez a Kendall-féle τ rangkorreláció együtthatót használtuk, minden legalább 2-elemü rangsort össze tudtunk vetni a szakértői rangsorral.

3. Hemingway:	Akiért a harang szól	5.548
4. Dumas:	Gróf Monte Christo	5.428
5. Berkesi:	Sellő a pecsétgyürün	4.51o
6. Zola:	Germinal	4.115
7. Móricz:	Boldog ember	4.93o
8. Mann:	Buddenbrook ház	3.914
9. Sánta:	Husz óra	3.233
lo. Rejtő:	Piszkos Fred, a kapitány	2.448

A két rangsor között, mint ez az alábbi ábrán is látható, két jelentős különbséget tapasztalhatunk: az egyik a szerzők sorrendje, a másik a rangsoroltak egész mezőnyének eloszlása a /o-9/ skálán: /24.ábra/

Mielőtt a szakértői sorrenddel mérnénk össze a munkások sorrendjét, hasonlitsuk össze őket "önmagukkal", ugyanennek a lo regénynek a legkedvesebb olvasmányok és a megadott müvek közül tetszéssel olvasott müvek közötti rangsorával, vagyis azzal, amit eddig "mondtak" ezekről a müvekről:

legkedvesebb olvasmányok alapján		a tetszéssel olvasott általunk megadott müvek alapján:	
A kőszivü ember fiai	237	A kőszivü ember fiai	875
Gróf Monte Christo	126	Gróf Monte Christo	65o
Sellő a pecsétgyürün	123	Sellő a pecsétgyürün	54o
Anna Karenina	63	Anna Karenina	3oo
Piszkos Fred	39	Akiért a harang szól	16o
Akiért a harang szól	24	Rokonok	11o
Rokonok /1/	21	Husz óra	85
		Germinal	75
		Buddenbrook ház	45

Azt tapasztalhatjuk, hogy a tiz mü értékelésénél szinte bizonyos mértékig felül tudtak kerekedni a munkásolvasók előitéleteiken. Ezt mutatja az Anna Karenina-nak és a Hemingway münek a munkások kollektiv rangsorában előbbre kerülése, és a Rejtő regény utolsó helyezése. Mindezt a legkedvesebb olvasmányok előzetese alapján nem jósolhattuk volna meg. A szakértők helyezéseitől a legnagyobb eltérést Berkesi müvének megitélésénél tapasztaljuk, igen nagy eltéréseket figyelhetünk meg Mann és Dumas értékelésénél, kisebbeket Hemingway és Rejtő müveinél, s szinte semmit Zola regényének rangsorolásánál.

Férfiak és nők között a szakértő sorrendektől való eltérésben jelentős különbségeket nem tapasztalhatunk. A szakértői sorrendtől való eltérés öt fokát az öt osztályzattal jelölve /a legnagyobb eltérést 1-es osztályzattal/ az általános iskolát végzettek és az érettségizettek között az alábbi különbségeket tapasztaljuk:

/1/ A Boldog ember-t helyettesitve

	8 általánost végzettek %	érettségizettek %-a
1-es osztályzat	2,2	1,7
2-es osztályzat	28,2	12,2
3-as osztályzat	28,9	36,8
4-es osztályzat	39,3	4o,3
5-ös osztályzat	1,4	6,3
	1oo,o	1oo,o
átlagosztályzat	3,o8	3,39

A különböző korcsoportok közül a 45-49 évesek bizonyultak kritikailag legérettebbnek. Rangsoruknak a szakértők rangsorától való eltérése alapján elért átlagosztályzatuk 3,29. A szakértők rangsorától a legnagyobb eltérés a 2o éven aluliak között található, átlagosztályzatuk 2,89,alacsonyabb mint a segédmunkásoké /3,o6/.

A munkások irodalmi izlését jól tükröző értékelési rangsorukat összehasonlitottuk 145 értelmiségi kollektiv rangsorával:

	Helyezési számok /értékek/		
	szakértők	értelmiségiek	munkások
Tolsztoj	1./8,55/	2./6,32/	2./5,84/
Mann	2./7,87	3./5,38/	8./3,91/
Hemingway	3./6,57/	1./6,63/	3./5,54/
Móricz	4./5,76	6./4,18/	7./3,93/
Sánta	5./5,56/	9./3,22/	9./3,23/
Zola	6./4,13/	5./4,18/	6./4,11/
Jókai	7./3,26/	4./5,35/	1./6.o3/
Dumas	8./1,97	7./4,o4/	4./5,43/
Rejtő	9./1,2o/	lo./2,47/	lo./2,44/
Berkesi	lo./o,13/	8./3,23/	5./4,51/

Az értelmiségiek rangsora kétségtelenül jobban hasonlit a szakértőkéhez, de a rangsoroltak mezőnye alig foglal el nagyobb területet, mint a munkásoknál láttuk. Az értelmiségiek és a szakértők között szintén Berkesinél tapasztalható a legnagyobb eltérés, és még eléggé jelentős eltérés figyelhető meg Mann és Sánta regényeinél is. Nem tapasztalható eltérés Hemingway és Zola müveinél. A munká-

sok és az értelmiségiek között Mann, Dumas és Jókai esetében tapasztalható a legnagyobb, Móricz, Sánta és Rejtő esetében a legkisebb eltérés.

Munkás és parasztolvasókat csupán könyvtártag parasztolvasók és a mi fogalmaink szerint rendszeresen olvasó munkások között hasonlithattunk össze. /1/ A két rangsor között jelentős különbségeket nem tapasztalhattunk:

	rendszeresen olvasó munkások	könyvtártag parasztok
Tolsztoj: Anna Karenina	5.916	5.684
Jókai: A kőszivü ember fiai	5.898	6.185
Dumas: Gróf Monta Christo	5.736	5.575
Hemingway: Akiért a harang szól	5.654	5.136
Berkesi: Sellő a pecsétgyürün	4.428	4.731
Zola: Germinal	4.2o5	4.oo6
Móricz: Boldog ember	3.925	4.674
Mann: Buddenbrook ház	3.841	3.463
Sánta: Husz óra	3.o88	3.137
Rejtő: Piszkos Fred, a kapitány	2.3o9	2.4o9

A munkások rangsora azért közelebb áll a szakértőkéhez, 8 iró esetében a parasztolvasók és csak két iró esetében a munkásolvasók helyezése tér el jobban a szakértőkétől. A munkásolvasók és a parasztolvasók rangsora Móricz értékelésében különbözik legjobban. Móriczot a parasztolvasók, Hemingwayt a munkásolvasók értékelik helyesebben, Tolsztoj, Jókai, Rejtő, Mann müveit minimális arányban a munkások helyezik pontosabban. A szépirodalmi müvek értékelése alapján a munkásokról ismét pozitivabb kép alakult ki, mint konkrét olvasmányaik megismerésekor, olyan, mint az olvasási igények tanulmányozásánál. Értékelésük viszonylagosan kedvező szintje azonban ismét nem több mint lehetőség, bizonyos készség megléte a müvek értékeléséhez, természetesen mindez bizonyos esetlegességgel,

/1/ A munkáscsoport igy is valamivel alacsonyabb olvasási szintet képvisel rétegén belül, mint a vele összehasonlitott parasztolvasók.

csupán tiz regény alapján. Egy olvasót pedig tiz regény alá és fölérendelése alapján még nem lehet megitélni.

A MUNKÁS OLVASÓK "MINŐSITÉSE" AZ OLVASOTT MÜVEK ÉRTÉKE ALAPJÁN

Az olvasókat az olvasás és az olvasmányok hatásának mélyebb "klinikai" módszerekkel történő tanulmányozása hiányában legbiztosabban az olvasott, illetve még inkább az olvasott és tetszéssel fogadott müvek alapján minősithetjük. Felhasználva egy régebbi kisérlet tanulságait, /1/ kisérletet tettünk az olvasók pozitivan fogadott olvasmányaik alapján történő minősitésre. A minősités alapjául szolgáló müvek a legkedvesebb olvasmányok, valamint a kérdőivhez mellékelt lista lol müve közül azok voltak, melyeket olvastak, s tetszéssel fogadtak. Igy egy-egy olvasó megitéléséhez átlag lo-15 kedves olvasmányuk állt rendelkezésre. Számolva kisebb torzulásokkal, az értékelés alapjául szolgáló müvek közé csak a "fiction" kategóriába tartozó müveket vettünk be, egyrészt, mivel a legkedvesebb könyveknek ezek tették ki a legnagyobb százalékát, másrészt pedig azért, mert az ismeretterjesztő müvek és a szépirodalom olvasása között erős összefüggéseket tapasztaltunk. Igen kicsi a valószinüsége tehát annak,hogy az ismeretterjesztő müveket is olvasók valamilyen hátrányt szenvedjenek. Először az olvasók minősitéséhez szükséges müveket kellett értékelniök, s ezt a birák módszerével végeztük, mint tettük ezt a lo regény rangsorolásánál is. 25 főből álló, az előbbihez hasonló összetételü szakértő gárdát kértünk fel először is a kérdőivek mellékleteként szereplő lol mü értékelésére, majd ezt a listát kiegészitettük még 15o szerző 2oo müvét tartalmazó listával. Mivel nem mindegyik szakértő értékelt minden müvet, egy-egy müre átlag lo-15 osztályzat jutott. A szakértők lo osztályzattal értékelték a müveket. /2/ Később a lo osztályzatot 5 osztályzatba vontuk össze. A müvek "érdemjegyét" a

/1/ Kamarás István-Sárdy Péter: A községi könyvtáros mint olvasó = Könyvtáros 1968. 9. sz. 233-235. p.

/2/ Az esetek többségében egy münél 3-4 foknál nagyobb eltéréseket nem tapasztaltunk.

szakértők osztályzataiból nem egészen mechanikusan a számtani középarányossal alakitottuk ki, hanem minden münél mérlegeltük a müvet osztályozó szakértők számát és összetételét. Végsé soron a munkás olvasók által emlitett legkedvesebb olvasmányok szerzői közül a legtöbbnek szerepelt listánkon szakértők által értékelt müve. Az egyes olvasókat sem egészen gépiesen osztályoztuk, a nehezebben eldönthető esetekben figyelembe vettük a gyerekkori legkedvesebb olvasmányokat, sok esetben pedig az előszeretetben részesitett olvasmányfajtákat is. A gépi feldolgozás adatainak birtokában első dolgunk a lo regény rangsorolásával szerzett s az általunk adott osztályzatok összehasonlitása volt, s itt megnyugtatásunkra meglepően jó eredményt kaptunk. A kétfajta osztályozás közötti korrelációs együttható értéke + o,942, eszerint a két értékelő eljárás gyakorlatilag teljesen konzisztensnek mondható. Az 5 osztályzat /1/ leginkább az iskolai osztályzatokhoz hasonlitható, azzal a különbséggel, hogy az ötös osztályzat elérése itt valamivel nehezebb. Ez a szint erősen megközeliti maguknak a szakértőknek az olvasási szintjét, nagyjából pedig a müvet olvasott, egyetemi végzettségü értelmiségi olvasók szintje. Erre a szinre az intenziv ismeretterjesztő és szakirodalom olvasás mellett a mai és a régi magyar és világirodalom legjobbjainak, az elvontabb, ujszerü formáju müvek, a lira és a novella müfaj nagyobb foku olvasása jellemző. Valamivel alacsonyabb szinten ugyanez jellemző a négyes osztályzat szintjére, annyi különbséggel, hogy itt már nem olyan jellemző az ujszerü felépitès, és az átlagosnál elvontabb szépirodalmi müvek kedvelése. A hármas osztályzat szintjén két izlés találkozik, viaskodik egymással, a négyes szintre jellemző müvek mellett ott van Hugo, Jókai, de az esetek többségében Dumas és Berkesi is. Ha a legfelső szintet Tolsztoj-Hemingway-Faulkner-Juhász Ferenc, a négyes szintet pedig Tolsztoj-Hemingway Mann neveivel jelöljük, ezt a Jókai-Dumas-Tolsztoj szintnek nevezhetnénk. A kettes osztályzat szintjét Berkesi-Jókai-Gárdonyi-Dumas nevei jelzik, az egyes szintet Berkesi és Rejtő.

/1/ Ötös osztályzatot a 4,5 feletti,négyest a 3,5 és 4,5 közötti, hármast a 2,5 és 3,5 közötti /és igy tovább/ átlagot elérő olvasók kaptak.

198o olvasó minősitése után az összes munkás olvasók átlagosztályzata 2,6o. Ez bővebben azt jelenti, hogy

ötös szintet 11
négyes szintet 178
hármas szintet 949
kettes szintet 689
egyes szintet 161 munkás érte el.

Az ötös szint tehát "különlegesség számba megy", de a négyes szintet se érte el az olvasó munkások lo %-a. Kedvezőnek mondható viszont az egyes szinten levők alacsony aránya. A nők és férfiak között a már eddig tapasztalt minimális, de már a nők javára jelentkező különbségeket figyelhettünk meg, a nők átlaga 2,62, a férfiaké 2,53 volt. A négyesek aránya a nőknél 11,4, a férfiaknál 8,6 %, az egyeseké a nőknél 6,8 %, a férfiaknál 8,7 % volt.

A különböző szakképzettségüeknél már valamivel nagyobb eltérések tapasztalhatók:

szakmunkások	2,68
betanitott munkások	2,54
segédmunkások	2,51

Ezek az arányok kiegészitik azt a képet, amelyet az olvasás gyakorisága és a szakképzettség közötti összefüggések vizsgálatánál kaptunk, ahol az olvasás gyakoriságában a betanitott munkások a szakmunkásokhoz álltak közelebb. Ellentmondást nem érzünk, mindössze arra szeretnénk utalni, hogy itt a betanitott munkások esetében arról az olvasás mennyisége és minősége közötti feszültségről lehet szó, amit már több esetben tapasztalhattunk az intenziven, de ehhez képest viszonylag alacsonyabb minőségi szinten olvasó 2o éven aluliaknál is. A különböző iskolai végzettségüeknél tapasztalható eltérések szépen igazolják az eddigi megállapitásokat:

8 általánosnál kevesebbet végeztek	2,3o
8 általánost végeztek	2,56
érettségizettek	3,1o

Az érettségizettek között található a 11 ötös szintet elérő olvasó közül 8, s mindössze 3 egyes szinten levő olvasó található közöttük. A négyes olvasók aránya 4o,1o, 47,o és 59,8 %,a három különböző iskolai végzettségi fokon.

A különböző koruak között a 2o éven aluliakat kivéve, jelentősebb különbségeket nem tapasztalhatunk. A 2o éven felüliek átlaga 2,53 és 2,69 között van, mig a 2o éven aluliaké 2,28, s ez mégegyszer aláhuzza mindazt, amit ennek a korosztálynak az ellentmondásos olvasásáról megállapitottunk.

A jelenleg tanulók és a tanulmányokat nem folytatók között nemcsak az olvasás gyakoriságában, hanem minőségében is tapasztalhatunk eltéréseket, a nem tanulók átlaga 2,52, a kérdezés időpontjában tanulmányokat folytatóké 2,72 /Érdekességként emlitjük meg, hogy a közeljövőben tovább tanulni szándékozók olvasási szintje a kettő közötti: 2,62/ Kimutattuk, hogy a bármiféle külön tevékenységet végzők között nagyobb arányban találhatók az olvasók, mint a többiek között. Ha nem is nagy eltérésekkel, de igen szépen megfigyelhető a nagyobb aktivitás és az olvasás minősége közötti összefüggés is:

jelenleg is dolgozik ujitáson	2,75
ujitott már	2,67
sohasem ujitott	2,57

Hasonlóképpen illusztrálhatjuk az életcél és az olvasás gyakorisága között megfigyelt összefüggéseket is:

Életcéljai eléréséhez szükségesnek tartja:	
müvelődés	2,66
nagyobb fizetés	2,43

A folyóiratolvasás intenzitásának növekedése és az olvasás minősége között is erős kölcsönhatást tapasztalhatunk:

	alkalomszerüen %	rendszeresen %
képeslapok	2,54	2,62
természettudományi folyóiratok	2,57	2,81
müszaki-technikai folyóiratok	2,59	2,71
Társadalomtudományi folyóiratok	2,57	2,91
irodalom-müvészeti folyóiratok	2,57	3,8o

A képeslapok kivételével a folyóiratok olvasói magasabb szinten vannak mint az átlagolvasók, az irodalmi-müvészeti folyóiratok olvasói pedig kivételesen magas szinten. Az irodalmi-müvészeti folyóiratok olvasóinak 41,8 %-a négyes és ötös szintü olvasó, mig az átlagolvasóknak csak 9,5 %-a van négyes osztályzat szintjén. Az irodalmi folyóirat állandó olvasmány kell legyen, mivel itt már követelmény az irodalom uj irányzataival való lépéstartás is. Az eléggé kitágitott rendszeres olvasó kategóriánk jó használhatóságában már többször kétkedni kezdtünk, most azonban a különböző olvasási gyakoriségi fokokhoz tartozó minőségi osztályzatok közötti különbségek valamennyire megnyugtatnak:

rendszeresen olvasók	2,66
alkalomszerüen olvasók	2,38
egyszeri olvasók	2,14

Ezek az arányok azt jelentik, hogy sikerült három eléggé elkülönülő lépcsőt képeznünk,azonban a rendszeres olvasóknak nevezett olvasóink, mivel nem sokkal mulják felül az összes olvasók átlagát, továbbra sem tekinthetők azonosaknak az eddigi hazai vizsgálatokban rendszeres olvasóknak nevezettekkel.

A könyvhöz, olvasáshoz való kapcsolat tárgyalásakor igen jellemzőnek tartottuk a sok könyvvel rendelkező emberről alkotott véleményeket, s azt is megkockáztattuk, hogy a mérlegelő vélemény értékesebb a pozitiv véleményél. Ezt most igazolva láthatjuk:

ellenszenves véleményü olvasók	2,36
pozitiv véleményü olvasók	2,62
mérlegelő véleményü olvasók	2,88

Azt láthatjuk tehát, hogy a tényleges magatartás és a könyv tudatbeli megbecsülése között eléggé erős korreláció van. Annyiban kell korrigálni a III. fejezetben tett megállapitásunkat, hogy a pozitiv vélemények értékesebbek, mint mi akkor hittük, ez pedig valamivel derüsebbé teszi az akkor kialakult képet.

Nem okoz meglepetést, hogy az üzemi könyvtárat használók átlaga 2,72, a könyvtárat nem használóké 2,51, de az sem, hogy a legutólsó olvasmányt a könyvtárból, könyvesboltból és a könyvespolcukról "beszerzők" átlaga között szignifikáns különbség nincsen, csupán közöttük és az ismerősöktől kölcsönzők között figyelhető meg valamelyes eltérés.

Az utolsó olvasmányukat tudatosan, ajánlásra, vagy "véletlenül" választók között nem tul nagy, de már jellemző különbségeket tapasztalunk:

Belső indité alapján választ	2,67
Külső befolyásolásra választ	2,6o
Véletlenszerüen jut a könyvhöz	2,51

A különböző igénytipusok vizsgálatánál már beszéltünk értékesebb és kevésbé értékesebb igényekről, feltevéseink az egyes igénytipusok és igénykategóriák értékéről jobbára helyesek voltak. A 9 igénykategória közül kiemelkedik a szükséglet /2,84/ a további sorrendben szignifikáns eltérés már több esetben nem tapasztalható. Ennek az az oka, hogy az egyes kategóriákba, mint emlitettük a IV. fejezetben, néha eléggé különböző értékü tipusokat vontunk össze. A 8 igénykategória értéksorrendje a következőképpen alakul:

szükséglet	2,84
ismeretek	2,69
etikai igények	2,68

aktivitás	2,67
önmagakeresés	2,66
szórakozás	2,62
presztizs	2,56
boldogságkeresés	2,49

Az értéksorrend egyetlen "szépséghibája" az önmagakeresés "tulértékelése", ennek okát abban látjuk, hogy három összetevője közül az önkontroll a magasabb szintü igénytipussal rokon etikai, a "saját érzés müvészi szinten" igény pedig szintén magasabb szintü esztétikai igénymotivumot tartalmaz. Mindez jól látható az egyes igénytipusok értéksorrendjénél: /1/

H szükséglet	/9/	2,8379
S hobby /1/	/1/	2,727o
M saját érzés müvészi szinten	/5/	2,7121
A kifelé fordulás	/2/	2,7o98
I ismeretszerzés	/8/	2,6962
Z emberismeret	/6/	2,6856
R napi munka	/2/	2,6848
L igazság	/6/	2,6789
J cselekvés	/2/	2,6788
O önkontroll	/5/	2,675o
V továbbképzés	/2/	2,6738
F kötelező olvasás	/7/	2,657o
U elvágyódás	/4/	2,6543
N etikai igények	/6/	2,65o7
E kikapcsolódás	/1/	2,629o
G praktikus	/2/	2,6259
B szórakozás	/1/	2,6163
D önmagára ismerés	/5/	2,5778
X siker	/3/	2,5638
K presztizs	/3/	2,5589

/1/ Az igénytipus már ismert betüjele mellett közöljük annak az igénykategóriának a már szintén ismert számát, ahová az igénytipus az összevonás után került.

T boldogságkeresés II	/4/	2,5566
P menekülés	/4/	2,4921
C boldogságkeresés	/4/	2,4862

A legtisztább kategóriák az értékek alapján is a presztizs, a boldogságkeresés, és az etikai igénykategóriák. A szórakozás kategóriából a hobby "lóg ki", igaz viszont, hogy ez részarányában csak másodrendü összetevő volt. A várakozásunknál jobban sikerült - az értékek szempontjából - az aktivitás igénykategória összeállitása. Az értékek alapján problematikusnak mondható továbbra is az önmagára ismerés kategória.

A szépirodalmi és az ismeretterjesztő, tehát az értékes olvasmányfajtákat is igénylők olvasási szintje jelentősen magasabb, mint a szórakoztató könyveket is igénylőké:

szépirodalom	2,84
ismeretterjesztő	2,71
szórakoztató	2,44

A szépirodalmat és az ismeretterjesztő irodalmat előszeretetben részesitők közötti nem tulságosan lényeges, de azért már "érzékelhető" különbségnek okát abban látjuk, hogy az ismeretterjesztő müvek iránti igény az ismeretterjesztő müveken belül kevésbé értékes müvekre irányult, mint a szépirodalom olvasásának igénye a a szépirodalmi müvek kategóriáján belül, s nem abban, hogy értékelésünk az ismeretterjesztő müveket is olvasók irányában torzitana.

A legutolsó olvasmányok alapján az egyes olvasmányfajtákat olvasók minősitései a következő képet mutatják:

mai szépirodalmat olvasók	2,83
régi szépirodalmat olvasók	2,69
best seller könyveket olvasók	2,47
ifjusági müveket olvasók	2,35

Az ismeretterjesztő irodalom olyan kis arányban szerepelt, hogy megbizható következtetés levonására nem volt alkalmas.

A könyvtári statisztikában szereplő négy kategória olvasóinak minősitése az alábbiak szerint alakul:

régi klasszikus irodalom olvasói	2,7o
mai külföldi irodalom olvasói	2,67
régi magyar irodalom olvasói	2,59
mai magyar irodalom olvasói	2,51

A fenti értékek csak a könyvtári olvasókkal való összehasonlitás céljából használhatók fel, hiszen a mi értelmezésünk szerinti mai külföldi szépirodalom, de a mai magyar szépirodalom olvasóinak is magasabb olvasási szinten kellene lenniök, mint a régi magyar irodalom olvasóinak. A fenti értéksorrend oka többek között például az, hogy a mai magyar irodalom ilyen értelemben használva inkább Berkesit jelent, mint Fejest. Jellemzőbbek és reálisabbak lesznek az értékük és müfajuk szerint csoportositott "fiction" olvasmánytipusok olvasóinak olvasási szintjei között tapasztalható különbségek:

magasabb esztétikai értékü regények olvasói	2,75
best seller regények olvasói	2,46
krimik olvasói	2,14
versolvasók	3,1o
drámákat olvasók	3,3o
novellákat olvasók	2,9o

A regények mellett más müfajokat olvasók kiemelkednek az átlagolvasók közül, akárcsak - negativ irányban - a krimit olvasók. Az ifjuságí regényeket jelölők olvasási szintje a best seller regényeket kedvelőkével azonos. A különböző tematikáju, jellegü, stilusu, ábrázolásmódu regények olvasói a következő szinteket érték el az olvasói minősitésben:

filozófiai problémákat tartalmazó regények olvasói	3,3o
modern formáju regények olvasói	3,19
erkölcsi problémákkal foglalkozó regények olvasói	2,81
társadalmi regények olvasói	2,79
munkás tematikáju regények olvasói	2,77
szerelmi témáju regények olvasói	2,72
történelmi regények olvasói	2,71
ismeretszerzésre alkalmas regények olvasói	2,66
életrajzi regények olvasói	2,66
romantikus regények olvasói	2,62
izgalmas regények olvasói	2,52
érzelmes regények olvasói	2,52
politikai témáju regények olvasói	2,49
humoros regények olvasói	2,38

A felsorolt értékek többsége eddigi megállapitásainkat igazolja. Érdekes közülük kiemelni a munkástémáju regények olvsóinak átlag feletti olvasási szintjét, s a politikai témáju regények olvasóinak átlag alatti szintjét. Ez utóbbi esetben arra kell gondolnunk, hogy maguk a munkások által olvasott politikai tematikáju müvek sok esetben korántsem képviselnek magas esztétikai értéket, s valószinü, hogy olvasóik nagy részének többi olvasmánya sem, amelyek alapján megitéltük őket.

Igen jelentős különbségeket tapasztaltunk a hagyományosan lezárt regényeket emlitő és a több megoldási lehetőséget kináló, az olvasót aktivizáló müveket emlitő olvasók minősitése között, az előbbiek átlaga 2,62, az utóbbiaké 3,o5.

Az ismeretterjesztő müveket olvasók olvasási szintjét más mérési lehetőség hiányában nem tudjuk megadni, helyette közöljük néhány ismeretterjesztő mü olvasótáborának minősitését:

M. Kiss:	Müvészetről mindenkinek	3,13
Szabolcsi:	A zene története	3,o9
Karsai:	A budai Sándor palotában	2,95
Gyurkó:	Lenin, október	2,92
Öveges:	Az élő fizika	2,92
Cousteau:	A csend világa	2,9o

A számok, azt hisszük, önmagukért beszélnek, a magvas ismeretterjesztő müvek - meglehetősen szük - olvasótábora olyan szinten van, mint az ugyancsak szük, - nem hagyományos szerkesztésü szépirodalmi müvek olvasótábora.

A versolvasók - itt most a kategóriát ismét tágabban értjük - tábora is magasabb olvasási szinten van, mint az átlag, még a vers tesztből a slágerszöveget választók is alig az átlag alatti szintü olvasók közé tartoznak, mint ez a tesztben szereplő öt verset legjobbnak tartók olvasási szintjénél tapasztalható.

Óda	2,9o
Mikor az utcán...	2,8o
Szeretlek kedvesem	2,69
müdal	2,6o
slágerszöveg	2,6o

A vers tesztben részt vett tágabb értelemben vett versolvasók olvasási szintje: 2,66.

xxx

Tudjuk, hogy az ilyenfajta minősités még csak sikban helyezi el az olvasókat, térben csak az izlésüket, olvasási szintjüket is meghatározó, magyarázó társadalmi környezet koordinátái, melyek pontos bemérése csak az olvasás és az életmód olyan összetett kapcsolatának szociológiai és szociálpszichológiai vizsgálata után lehetséges. Addig is ugy érezzük, kisérletünk módszere és eredményei legalább valamiféle prognózist adhatnak, s némi alapot a későbbi vizsgálatok viszonyitásához.

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KITEKINTÉS

1. A magyarországi ipari munkásság 7o %-a olvasott 1968-ban legalább egy könyvet, 43 % pedig a kérdezés időpontjában is olvasott, ezekkel az arányokkal a hazai munkás olvasók világviszonylatban is előkelő helyet foglalnak el. Az analfabéták viszonylag alacsony arányához képest igen nagy az olvasást nem gyakorlók aránya; s az olvasók 13 %-a is csak egy etlen könyvet olvasott egy év alatt. A fejlődés a legutóbbi öt év alatt, a TV nagy térhóditásának idején is érzékelhető. Minden második nem olvasónál meglehetősen erős olvasási előszükségletet tapasztaltunk.

2. A nem olvasók háromnegyed része olvas ujságot, a munkásoknak pedig 9o %-a, vagyis ennyien jutottak már el az olvasóvá fejlődésnek legalább erre az első lépcsőfokára. A napisajtó olvasásának tartalmi elemzése alapján elmondhatjuk, hogy az ujságolvasó munkások a napilapoknak nem csak a periférikus, főképpen csak szórakoztató jellegü anyagaihoz, hanem a lényegi közleményeihez is eljutnak, s ezen adatok birtokában reálisabb és optimistább képet alkothatunk politikai érdeklődésük, s egyáltalán kifelé fordulásukról, a világ eseményei iránti érdeklődésükről, mint egyes hazai sajtóviták megállapitásai alapján. A folyóiratolvasás a munkások körében még nem honosodott meg, a képeslapoknak viszont jelentős - s az esetek jelentős részében nem éppen pozitiv - hatásuk van. Nagy szerepet tulajdonitunk a folyóiratok mellett a napilapolvasásnak a fejlettebb olvasóvá váláshoz szükséges témaérzékenység fejlesztésében, ugyanakkor a rendszeres könyvolvasásban is előfeltételét látjuk az elmélyült és aktiv ujságolvasásnak. Az egyes ujságcikkfajták és rovatok olvasásának gyakorisága, valamint az olvasási igények, az előszeretetben részesitett olvasmányfajták, témák, müvek iránti igények és hatásuk közötti összefüggések feltárását fontos további feladatnak tekintjük.

3. Az egyes demográfiai tényezők közül a mi vizsgálataink szerint is az életmódnak az olvasás szempontjából a legnagyobb hatásu összetevője és vetülete, az iskolai végzettség van legszorosabb

összefüggésben az olvasás gyakoriságával. Emellett igen jelentősnek találtuk a munkatevékenység jellegének az olvasás gyakoriságával mutatott erős korrelációját; erre mutatott az a tény, hogy az azonos iskolai végzettségű munkások közül a betanított munkások mint olvasók a szakmunkásokhoz hasonlítottak jobban. Kimutattuk az életkor,a lakóhely és szabadidő és a családi állapot sajátos szerepét is az olvasás arányában és gyakoriságában. További fontos feladatnak tartjuk a lakóhely és a szabadidő szerepének összetettebb vizsgálatát, s az emberi életnek az egyes ember "olvasástörténetében" is szerepet játszó fordulatai és kritikus pontjai /pl. házasságkötés, nyugalomba vonulás/ és az olvasás gyakorisága közötti összefüggések felszínre hozását.

4. A munkások könyvvel, olvasással, könyvtárral kapcsolatos - a tényleges olvasással, igényekkel, olvasási szinttel korreláló - magatartása részben jó "éghajlati viszonyokat" jelent az olvasás nagyobb mértékű elterjedéséhez, részben viszont - az utolsó olvasmányok forrásaival kapcsolatos tapasztalatokkal egybevágóan - arra figyelmeztet, hogy az olvasóvá válás folyamata meglehetősen egyenlőtlen fejlődés, s főképpen a rendszeres olvasóvá válás szakaszában tapasztalhatunk zökkenőket. Az olvasáskulturához képest könyvtárkulturáról a munkások körében még csak igen szerény fokon beszélhetünk. Különösen fontosnak találjuk a könyvtár mint olvasmány és információforrás más források között és a munkások kulturális életében elfoglalt helyének kutatását, összehasonlítva más társadalmi rétegeknél tapasztalt helyzettel.

5. Bér a munkás olvasók által megjelölt olvasási célok közül a szórakozás szerepelt minden demográfiai kategóriánál a vezető helyen, az olvasási igényekről kialakult képünk pozitívabb volt, mint a bevezető ilyen vonatkozású előfeltevései. A szórakozás után leggyakrabban szereplő pozitiv jellegű aktivitás, ismeretszerzés, valamint az erkölcsi kérdésekkel és az emberi tulajdonságokkal kapcsolatos olvasási igények - bár csak lehetőségeket jelentenek - az olvasás iránti elvárások összességének pozitiv előjelet adnak. Jelentős eredménynek tartjuk a szórakozási

igény alapjában véve értékes mivoltának bizonyitása mellett a menekülés igény arányának és hovatartozásának tisztázását. Fontos feladatnak véljük a szórakozás probléma további elemzése mellett az olvasás mint aktivitás kérdéskomplexum feltárását is, továbbá a kutatásunkban felszinre hozott igény tipusok és kategóriákat összevonva és kiegészitve a valóságos igényeket még jobban modellező igény-struktura létrehozását.

6. Az előszeretetben részesitett olvasmányfajták, a kurrens olvasmányok, a kiemelkedő olvasmányélmények - tehát a mind lehetőségek mind a megvalósulásszférájában - tapasztalhattuk a munkások olvasásának a középhelyből adódó ellentmondásos jellegét. Hasonló arányban igénylik a csak szórakoztató és a magasabb igényeket is kielégitő olvasmányfajtákat, olvassák a lektür és az értékes irodalmat, s jelölik meg maradandó olvasmányélményüknek "szerelmes" és "izgalmas" könyvek mellett a társadalmi és erkölcsi összefüggéseket is feltáró müveket. Jókai hegemóniája a munkások körében is hanyatlóban van, de pótlása I. Shaw és Hemingway müvei mellett nagy részben Rejtő és Berkesi könyveivel történik. A munkásság olvasásának sajátossága nemcsak egyedül az ellentmondásossága, még a lektürök olvasásánál is kimutathatók jellegzetes választások. Még mindig alacsony az ismeretterjesztő és a szakirodalom olvasásának aránya. A további kutatásoknál az ismeretterjesztő és szakirodalom olvasásának behatóbb elemzése mellett a tükrözött valóság szerkezet szférái szerint kategorizált szépirodalmi müvek olvasottságát szükséges feltárni a különböző demográfiai hovatartozásu olvasók körében.

7. Ugy érezzük, hogy a munkás olvasók körében végzett kutatásaink az egyes nemek és korcsoportok olvasási szokásai területén a munkásság körén tul is érvényes részmegállapitásokat is hozott. Elsősorban a férfiak és a nők olvasási szokásai és igényszerkezetére, a nők apolitikusságával foglalkozó és a hasonló gyakorisággal de lényegesen különböző minőségeket olvasó 2o éven aluli és 2o-25 év közötti korosztályokkal kapcsolatos megállapitásokra gondolunk.

8. Bár nem áll módunkban egyidejü, más rétegek olvasását elemző vizsgálatok adataival eredményeinket összehasonlitani, becsléseink alapján a bevezetőben jelzett középhely továbbra is reálisnak tekinthető, s az elmozdulás irányára maguk az olvasmányok alig, legfeljebb az igények és a müvek megitélésében tapasztalt viszonylagos biztonság adhatnak pozitiv előrejelzést. Biztató jelnek tartjuk, hogy Berkesi, Dumas, Jókai és Hugo müvei mellett minden második munkás Tolsztoj valamelyik regényét is olvasta.

9. Ugy véljük módszereink közül jó néhány továbbfejleszthető lesz soronkövetkező kutatásokban, elsősorban talán az olvasmányaik értéke alapján az olvasás fejlettség szintjének megjelölése.

F E L H A S Z N Á L T I R O D A L O M

BALOGH István: A munkásifjuság helyzetéről és társadalmi szerepéről.Bp.Kossuth Kiadó, 1968. 74. p.

BLASKOVITS János: A munkásosztály fogalmáról. Bp. Kossuth Kiadó, 1968. 79. p.

BOKSZANSZKI. Zbigniew: Robotniczy-czytelnicy literatury elitarnej w srodowisku Łódskim = Przeglad Sociologiczny. 1966. 2. sz. 83-loo. p.

CSEH-SZOMBATHY László - FERGE Zsuzsa: A szociológiai felvétel módszerei. Bp. Közgazd. és Jogi Kiadó, 1968. 43o p.

Csitatelszkie intereszü rabocsej molodezsi. Moszkva, Kniga, 1966. 83 p.

DOBOS Piroska: A munkásolvasók irodalmi izlése a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. Bp. FSzEK. 65. p./Olvasásszociológiai vizsgálatok 1./

DOBOS Piroska - MEISZNER Tamásné: A szépirodalmi állomány feltárásának problémái a közmüvelődési könyvtárakban. = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve XIII. 1966-67. Bp. 1968. 143-156. p.

ECKHARDT, Heinz: Was die Belegschaftsmitglieder bei Mannesmann lesen? = Bertelsman Briefe. 56. 1968. 3o-49. p.

Etude sur la lecture et le livre en France. = La Documentation en France. 1961. 1.sz. 33-46. p.

FERGE Zsuzsa: Az életmódról. = Valóság. 1968. 8.sz. 1-11. p.

FRÖHNER, Rolf: Das Buch in der Gegenwart. Gütersloch, Bertelsmann Verl. 1961. 198. p.

GEREBEN Ferenc: A középiskolás fiatalok és a könyv. Bp. KTTK. 1968. 78 p.

GOŁASZEWSKI, Tadeusz: Społeczna recepcja współczesnej powieści polskiej na przyktadzie badań w Krakowie i województwie krakowskim. Warszawa. BN IKiC. 1968. 212 p. /Z badań nad czytelnictwem 11. no./

GONDOS Ernő: Kutatások az olvasói izlés világában = Társadalmi Szemle. 1969. 4.sz. 56-67.p.

GONDOS Ernő - POLONYI Péter: Irók és olvasóik. = Valóság. 1967. 5. sz. 55-59. p.

GRAY, William - ROGERS, Bernice: Maturity in reading. Chichago, Univ. Pr. 1956. 273. p.

KAMARÁS István - SÁRDY Péter: A községi könyvtáros mint olvasó. = Könyvtáros. 1968. 9. sz. 233-235. p.

KÉRÉSZ Gyula - LÁSZLÓ György: A hallgatók müvészeti izlése a közvéleménykutatás tükrében. Bp. Magyar Rádió és Televizió, 1967. 14o.p.

KRAŚNIEWSKA, K. - WILSKA, B.: Munkásasszonyok olvasmányai. = Könyvtári Figyelő. 1959. 1.sz. 28-35. p.

MAC ELROY, Elisabeth Warner: Subject variety in adult reading = The Library Quarterly. 1968. 2. sz. 154 - 167. p., 3. sz.261-269.p.

MÁNDI Péter: A könyv és közönsége. Bp. Kozgazd. és Jogi Kiadó, 1968. 295 p.

MÁNDI Péter: Könyvolvasás és könyvvásárlás Magyarországon. Bp.KTTK. 1965. 78 p.

MÁNDI Péter: A munkások és a könyv. Bp.KTTK. 1968. 62. p.

Mit olvasunk? Bp. KSH. 1965. 1o4. p.

A nap 24 órája. Bp. KSH. 1965. 155 p.

PÁRTOS Judit: A demográfiai tényezők hatása a müvelődésre. Bp. KSH. 1967. 93. p.

PASSITS Istvánné - PÁSZTOR Antal: Bejáró fizikai dolgozók olvasási igényeinek felmérése. = Pestmegyei Könyvtáros. 1966. 4. sz. 5-12.p.

SAS Judit: Emberek és könyvek. Bp. Akad. Kiadó, 1968. 214. p.

SAS Judit: Közönség, szépirodalom, társadalmi struktura. = Népmüvelési Értesitő. 1966. 3. sz.265-277. p.

SCHMIDTCHEN, Gerhard: Lesekultur in Deutschland. = Börsenblatt /Frankfurter Ausgabe/. 24 Jg. 1968. 7o. no. 1977-2152. p.

SÓS Vilmosné - SEMJÉN Anita: A rádió és a televizió szerepe az ismeretterjesztésben. = Magyar Rádió és Televizió Közvélemény-kutatás. 1968. 3. sz.9o p.

STEINBERG, Heinz: A könyv szociológiájáról. = A Könyv. 1969. 1.sz. 76-87. p.

SZÁNTÓ Miklós: Életmód, müvelődés, szabadidő. Bp. Akad. Kiadó, 1967. 169 p.

SZÁNTÓ Miklós: A müvészi közizlés a szociológus szemével. = Valóság. 1967. 6. sz. 1-6. p.

SZENTE Ferenc - URBÁN László: A bejáró munkások müvelődési körülményei. Bp. 1965. 2o.p. Kézirat.

SZENTIRMAI László: Olvasáselemzés a Szegedi Ruhagyárban. = Tiszatáj. 1967. 1.sz. 36-44. p., 2. sz. 117-126. p.

SZILÁGYI János: A munkásság két világháboru közötti irodalmi olvasmányai. = Magyar Könyvszemle. 1967. 3. sz. 271-28o. p.

SZMIRNOVA, Sz. M. - OSZIPOVA, P. - SZMIRNOVA, O.M.: Csitatel'--rabocsij i csitatel'-inzsener. = Szovetszkij csitatel'. Moszkva, Kniga, 1968. 29-115. p.

TÁNCZOS Gábor: Olvasó Fiatalság? = Kortárs. 1969. 6. sz. 927-942.p.

UGHY Jenő: looo falusi lakos és a könyv. Bp. KMK. 1965. 119 p.

WOJCIECHOWSKI, Jacek: Badania czytelnictwa dojeżdżanacych do pracy.= = Bibliotekarz. 33. rok. 1966. lo. no. 3oo-3o3. p.

ZEMCOV, A.: A munkások szabadidejének ésszerü felhasználása és növelésének tartalékai. = Népmüvelési Értesitő. 1966. 3. sz. 325-333. p.

OSZK KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT
Felmérőiv kizárólag tudományos kutatás céljára

1. Tételezzük fel, hogy van felesleges 2oo forintja, amit el kell költenie. Mire költené?
.....

2. Ön elé teszek most három sorozatban három-három rövid ujsághirt. Olvassa őket végig, majd válassza ki az Ön számára legérdekesebb és legkevésbé érdekes hireket mindegyik csoportból, s mondja be a számukat.

Tegyük az interjualany elé az I. mellékletet, mutassuk meg a függőleges vonalakkal elválasztott csoportokat, s az egyes csoportok elolvasása után kérjük bemondani a számokat. A bemondott számokat irjuk a megfelelő rovatba.

legérdekesebb hirek: ....
legközömbösebb hirek: ....

3. Hagyjuk előtte az I. mellékletet.
Olvassa el még egyszer figyelmesen a 8. hirt, s mintha Öntől kérdezték volna ugyanezt, próbálja meg kiválasztani azt a választ, amelyet önmagára legérvényesebbnek érez. Ha nem talál megfelelőt, saját szavaival is megfogalmazhatja.

A bemondás alapján irjuk be a választ:
.....

4. Adjuk oda a VIII. mellékletet.
Ezen a listán a 12 foglalkozás neve szerepel. Állitsa őket rangsorba aszerint, hogy melyikhez milyen megbecsülés jár a társadalomban. Az egyes számot az Ön szerint legnagyobb megbecsülésnek örvendő foglalkozás kapja, a 12. számot pedig a legkisebbre értékelt.

A számot a mellékletre irjuk.

5. Olvasott e tegnap napilapot?
A megfelelőt huzzuk alá
igen nem
Ha igen
Melyiket?.....

6. Általában szokott e napilapot olvasni?

igen nem

Ha igen

Melyiket? Rendszeresen vagy csak alkalmanként?

..... rendszeresen - alkalmanként

..... rendszeresen - alkalmanként

..... rendszeresen - alkalmanként

Előfizetője e valamelyik napilapnak?

igen nem

Melyiknek? .....

7. Ha olvas napilapot

Milyen hirek, rovatok érdeklik leginkább a napilapokból, melyeket szokta leginkább elolvasni?

Adjuk oda a II. mellékletet

Ezen a listán különböző ujságcikk fajtákat lát felsorolva, a jobb felső sarokban pedig egy öt betüvel jelzett skálát, amely segitségével megjelölheti, hogy milyen gyakran szokta elolvasni a különböző fajtáju ujságcikkeket. Olvassa végig a listát, álljon meg mindegyik ujságcikk fajtánál, s a kipontozott helyre irja be a megfelelő betüt.

8. Szokte e olvasni az Ujitók Lapját?

rendszeresen - alkalmanként - nem

9. Szokott e egyéb ujságot, /hetilapot, havonta, kéthavonta vagy negyedévenként megjelenő folyóiratot, egyéb nem naponta megjelenő ujságot/ olvasni?

igen nem

Ha igen

Melyiket? Rendszeresen vagy csak alkalmanként?

..... rendszeresen - alkalmanként

..... rendszeresen - alkalmanként

..... rendszeresen - alkalmanként

lo. Mi jut eszébe, mire gondol, amikor a "könyv" szót hallja?

.....

11. Mi a véleménye arról az emberről, akinek sok könyve van?

.....

.....

12. Olvas e jelenleg valamilyen könyvet? igen nem

Ha nem

Az elmult hetekben? igen nem

Ha nem

Augusztus óta? igen nem

Ha nem

Az év eleje óta? igen nem

Ha valamelyikre igen

Miről szól a jelenleg olvasott /vagy a legutoljára olvasott/ könyv?

.....

.....

Mi a cime?.....

Ki a könyv szerzője?..... .....

A 13-17. kérdést megfelelő szövegezéssel csak azoknak tegyük fel, akik vagy csak ujságot, folyóiratot, vagy egyáltalán semmit sem olvasnak.

13. Miért nem olvas /könyvet/?

.....

14. Volt e olyan időszak az életében amikor /könyvet is/ olvasott?

Melyik volt az? igen nem

.....

Tetszett? igen nem

Miért? Miért nem?.....

.....

15. Melyik filmet látta utóljára?

.....

Tetszett? igen nem

Miért? Miért nem?.....

Nevezzen meg néhány filmet, amelyek nagyon tetszettek Önnek?

.....

Ha ezek meg lennének könyv formában is, elolvasná-e őket?
igen nem

16. Melyik szindarabot látta utóljára?
.....
Tetszett? igen nem
Miért? Miért nem?.....
.....
Nevezzen meg néhány szindarabot, amelyek tetszettek Önnek?
.....

17. Szokott e TV-t nézni? igen nem
Ha igen
Milyen müsorokat néz meg legszivesebben?

A következő kérdést csak betanitott munkásoknak és szakmunkásoknak tegyük fel.

18. Köztudomásu milyen gyorsan avulnak el a szakmai ismeretek, tapasztalja-e, hogy ezeket fel kell frissitenie? igen nem
Ha igen
Hogyan frissiti fel szakmai ismereteit?
.....
Ha könyveket is megjelöl
Hogyan szerzi meg a szakkönyveket?
.....

Az ez után következő kérdéseket csak azoknak tegyük fel, akik könyveket is olvasnak, a többiek számára a személyi vonatkozásu kérdések következnek.
A 12. kérdés alapján már ismert, jelenleg vagy utóljára olvasott könyvvel kapcsolatban kérdezzük.

19. Miért olvassa /olvasta/ ezt a könyvet? Hogyan jutott hozzá?
.....

2o. Általában van e valaki, aki Önnek az ő általa elolvasott könyvekről beszélni szokott és könyveket szokott ajánlani?
igen nem

Ha igen

Ki az?.....

21. Milyen fajta könyveket olvas legszivesebben?

.....

.....

Ha a 12. kérdésnél nem szépirodalmi müvet jelölt meg.

22. Olvasott e regényt, novellákat, verseket vagy más szépirodalmi müvet az elmult 12 hónapban?

Ha igen

Miről szólt, amelyikre legjobban emlékszik vissza?

.....

.....

Mi volt a cime?.....

Ki volt a szerzője?.....

Tetszett e? igen nem

Miért? Miért nem?.....

.....

23. Az eddig /egész életében/ olvasott könyvek közül melyek tetszettek legjobban? Soroljon fel legalább hármat - négyet!

.....

.....

24. Mikor szokott könyvet olvasni?

Az alábbiak közül huzzuk alá azokat, amelyeket emliti, a többire kérdezzünk rá.

szabadság ideje alatt - vasárnap - bármelyik nap - minden nap - - reggel - ebédszünetben - délután - este - bármikor, ha szabadidő van.

25. Hol szokott könyvet olvasni?

Ld. 24.

munkahelyre és munkahelyről való utazáskor - munkahelyen - - otthon - könyvtárban - müvelődési házban - másutt,éspedig:

.....

26. Miért olvas könyvet?

Tudjuk, hogy hirtelenében nem könnyü válaszolni erre a kérdésre, ezért segitséget adunk.

Odaadjuk a III. mellékletet.

Olvassa végig figyelmesen ezeket a megállapitásokat, s huzza alá azokat, amelyeket nem érez önmagára érvényesnek.

Amikor ez megtörtént

Most a ki nem huzott megállapitások közül karikázza be azoknak a számát, amelyeket leginkább érvényesnek tartja önmagára nézve. Ha esetleg a felsoroltakon kivül másféle választ is tudna adni, irja fel vagy mondja be.

Adjuk oda a IV. mellékletet.

27. Ezen a jegyzéken különböző irók 4-5 müvét soroltuk fel. Arra kérjük, huzza azokat a müveket alá, amelyeket olvasott, s huzza alá még egyszer azokat, amelyek tetszettek Önnek.

Odaadjuk a IX. mellékletet.

28. Ezen a listán ismeretterjesztő müvek szerepelnek. Jelölje meg aláhuzással azokat, amelyeket olvasta.

A következő kérdést csak azoknak tegyük fel, akik a 12, 21, 22, 23. kérdésre adott válaszaikban valamelyik esetben verseket is megjelöltek; tehát akiről az eddigiek alapján kiderült, hogy verseket is szokott olvasni, szereti a verseket.

Adjuk oda a VII. mellékletet.

29. Olvassa át ezeket a verseket és válassza ki azt, és mondja be a számát, amelyik a legjobban, s azt, amelyik a legkevésbé tetszik Önnek. legjobban ..... legkevésbé .....

3o. Evvel a tiz regénnyel egy másik listánkon már találkozhatott, mégis arra kérjük, ismét jelölje meg aláhuzással azokat, amelyeket már olvasott, s ezután az aláhuzottakat sorszámozással állitsa értékük sorrendjébe oly módon, hogy az Ön által legjobbnak tartott regény kapja az 1.,a következő a 2., a legkevésbé értékes a legnagyobb sorszámot. A számokat a kipontozott helyre irja be.

Amig az értékelés történik, a IV. mellékleten csillaggal megjelölt szerzők müvei közül válasszunk ki kettőt - különböző szerzőktől - amelyeket az interjualany

kétszer aláhuzott. Ha lehetséges, elsősorban Tolsztoj: Anna Karenina, Hemingway: Akiért a harang szól, Fejes: Rozsdatemető, Sánta: Husz óra cimü müveket vegyük figyelembe, másodsorban ugyanezen szerzők más müveit, harmadsorban a többi, csillaggal megjelölt szerzők müvei közül kettőt.

31. Kiválasztottunk két regényt, amelyekről ugy nyilatkozott, hogy tetszettek Önnek. Kiváncsiak vagyunk, hogy milyen emlékek, benyomások élnek Önben róluk, hogy milyen szempontból voltak hatással Önre. Tisztában vagyunk avval, hogy talán erre a kérdésre a legnehezebb válaszolni, ezért megint próbálunk segiteni.

Odaadjuk a VI. mellékletet.

Emlékezzen most vissza a ..... cimü regényére. Olvassa el ezeket a megállapitásokat és mondja be azoknak a számát, amelyek, ugy érzi érvényesek az Ön esetében is a .... cimü regényével kapcsolatban. Ha másképpen is meg tudja fogalmazni miért tetszett, hogyan hatott Önre, mondja el.

A mü szerzője és cime:.....
A bemondott számok:.....
Saját szavaival megfogalmazva:.....
.....
Most pedig emlékezzen vissza:.....cimü regényére.
stb.....
A mü szerzője és cime:.....
A bemondott számok:.....
Saját szavaival megfogalmazva:.....
....

32. Van e olyan könyv, amit nagyon szivesen elolvasna, de eddig sehogysem sikerült hozzájutnia?

.....
....

33. Érdekesnek, unalmasnak, illetve érdekesnek, de fárasztónak tartotta ezeket a kérdéseket?

Huzzuk alá a megfelelőt!

Személyes vonatkozásu és kiegészitő kérdések:

34. Van e munkahelyén könyvtár? igen - nem
Használja e? igen - nem

35. Volt e már ujitása, dolgozik e jelenleg ujitáson?
volt - jelenleg dolgozik - nem

36. Tanul e jelenleg? igen - nem
Elkezd e a közeljövőben tanulni? igen - nem

37. Neme férfi - nő

38. Kora ..... éves

39. Legmagasabb iskolai végzettsége
8 általánosnál kevesebb - 8 általános - érettségi -
- egyetem - főiskola

4o. Családi állapota: nőtlen - hajadon - házas - özvegy - elvált

41. A vele egy háztartásban élő 14 éves és fiatalabb gyermekeinek száma:.....

42. A vele egy háztartásban lévő 14-18 év közötti gyermekeinek száma: .....

43. Foglalkozása:.....

44. Munkáltatójának cégszerü megnevezése:.....
.....

45. Munkahelye:.....
Munkahelyének cime:.....

46. Alkalmazási minősége: szakmunkás - betanitott munkás -
segédmunkás

47. Mióta folytatja jelenlegi foglalkozását?.....

48. Lakhelye: /csak a helység nevét irjuk be/.....

49. Naponta átlagosan mennyi időt vesz igénybe a lakóhelyről a munkahelyre történő egyszeri utazás.....óra.....perc.

3.sz. kérdéshez

1. Ezentul évenként rendeznek zenei fesztivált Betlehemben, a Születés Templomában, Verdi Requiemének óriási sikere nyomán. A nevezetes hangverseny különböző vallásuak együttmüködése nyomán jött létre. A karmester buddhista volt és két protestáns énekesnő, zsidó színészek, katolikus gyermekénekesek s egy muzulmán volt a közremüködők között. Egy résztvevő arab kijelentette, hogy hosszu idő után először töltötte el szivét a béke öröme.

x x x

2. Soltvadkert községben Csányi Lászlóné 36 éves háztartásbeli vadászfegyverrel mellbe lőtte alvó férjét, aki a helyszinen meghalt. Az asszony - cselekménye elkövetése után - a lakásuk udvarán lévő kutba ugrott, amelyben azonban kevés viz volt, s igy onnen kimentették. Az asszony ezután visszatért a lakásba, ahol férje vadászfegyverével agyonlőtte magát. A családi tragédia ügyében megindult a nyomozás.

x x x

3. A houstoni Szent Lukács Kórházban hétfőn éjjel végrehajtották a világ 29. szivátültetését. A mütétnek az ad különös jelentőséget, hogy a szivátültetés történetében először ültették át egy nő szivét egy másik nőbe. Beth Brunk 49 éves houstoni asszony a 4o éves Betty O'Neal uj szivét kapta, s a jelentések szerint az ujszives jól érzi magát.

4. Az emberiség jövőjével foglalkozó amerikai és szovjet szociálpszichológusok egymástól függetlenül egyidőben arra az érdekes megállapitásra jutottak, hogy az emberiség békevágya az 198o-as évekelejére oly mértékben fog erősödni, hogy az ki fogja zárni mindenfajta háborus cselekedet és erőszakos beavatkozás lehetőségét, tehát csak 15 évig kell még kitartani. A kutatások eredményeit most kezdik majd az ENSZ megfelelő bizottságai tanulmányozni.

x x x

5. Kijózanit-e a feketekávé? Használ-e ha a gépkocsivezető borczás után megiszik egy csésze feketekávét? Erre a kérdésre keresett feleletet a bécsi L. Prokop professzor. Kilenc 2o-3o év közötti fiatalembert itatott meg alkoholfogyasztás után félórával ötödliter, 2oo miligramm koffein tartalmu kávéval. A vizsgálat szerint vérük alkoholtartalma nem csökkent, sőt lo százalékkal emelkedett. Tévhit tehát, hogy az alkoholt feketekávéval lehet ellensulyozni.

x x x

6. Gilbert Bécaud, a világhirü francia táncdal és sanzonénekes nem fogadta el a meghivást, hogy résztvegyen az athéni slágerolimpián. "Ha elmennék, ez azt jelentené, hogy támogatom a görög katonai rendszert. Nincs az a honorárium, amiért ezt megtenném!" - mondotta.

7. A svájci szakemberek olyan karórát akarnak előállitani, amelynek nem lesznek mozgó alkatrészei. Parányi elemmel müködne és képernyőszerü számlapja lenne, a pontos időt jelző foszforeszkáló számokkal.

x x x

8. A Public Opinion Center lo különböző országból 5ooo munkást és alkalmazottat kérdezett meg arról, hogy mit tart leginkább szükségesnek ahhoz, hogy előbbre jusson céljai megvalósitásában. A leggyakoribb válaszok a következők voltak: magasabb iskolai végzettség, nagyobb fizetés, a lakóhely megváltoztatása, jobb egészségi állapot, rendezettebb családi körülmények, müvelt emberekből álló baráti és ismeretségi kör, a fennálló társadalmi rendszer megváltoztatása. Meglepően sokan jelölték az iskola elvégzése utáni további müvelődést, főképpen olvasás formájában, a válaszolók 15 %-a pedig kijelentette, hogy tökéletesen meg van elégedve jelenlegi helyzetével, s nem akar további célokat elérni.

x x x

9. Az NDK legromantikusabb anyakönyvi hivatala, ahol nyaranta több száz fiatal párt esketnek meg, magasan az Elba felett, a Königstein fennsikon levő 7oo éves Freidshburgban van. A meredek hegy lábáig autóut vezet, a hires erdőben levő barokk kastély azonban csak gyalog közelithető meg. Most felvonót épitenek, a szikla belsejében, amellyel 42 embert lehet majd 41 m magasságba szállitani.

Mit olvas az ujságokból?

Mindegyikhez válassza ki, és irja hozzá a megfelelő betüt:

A sohasem
B nagyon ritkán
C gyakrabban, alkalmanként
D majdnem mindig
E mindig

.... helyi /városra, kerületre, megyére/ vonatkozásu hirek
.... külföldi hirek
.... szinház-, film-, rádió-, TV kritikák, ismertetések
.... könyvismertetések
.... kulturális viták
.... olvasók levelei - szerkesztők üzenetei
.... kulturális hirek, cikkek,riportok
.... apróhirdetések
.... filmmüsor
.... gazdasági, termelesi, beruházási hirek, riportok
.... divat
.... sport
.... elbeszélések, folytatásos regények
.... humor
.... háziasszonyok rovata
.... képregény
.... rendőrségi, bünügyi hirek
.... politika
.... apró hirek /pl. "mozaik", "a nap hirei", stb/
.... tudomány-technika
.... vezércikk

Miért olvas Ön könyveket?

A z é r t

1. hogy jobban megérthessem a világ eseményeit, a mai világot
2. mert az olvasás szórakoztat
3. hogy legalább a könyvekben találkozzam a boldogsággal, boldog emberekkel
4. mert némelyik könyvben mintha a magam sorsát, a magam életét irták volna meg
5. hogy kikapcsolódjak, s ezzel pihenjek
6. mert el kell olvasnom a vizsgáimhoz kötelező olvasmányokat
7. hogy olyan tapasztalatokra tegyek szert, amelyeket ügyes-bajos dolgaimhoz fel tudok használni
8. mert szükségletemnek érzem, mint az evést vagy az alvást
9. mert érdekelnek a különböző korok, vidékek és népek
10. hogy agyonüssem az időt
11. hogy elálmosodjam
12. hogy eredményesebben közreműködhessek, segithessek a társadalom jobbáformálásában
13. hogy ismerőseim ne tartsanak müveletlennek
14. mert a könyvek nagy része leleplezi azt a sok igazságtalanságot, ami a világban van
15. mert a rádió és TV felkeltette az érdeklődésemet
16. mert élvezem hogy az irók milyen szépen fejezik ki azt, amit én is érzek.
17. mert érdekel az emberek magatartása és erkölcse, gonoszsága és jósága
18. mert érdekel, vajon más is megélte-e azt, amit én, s hogyan viselkedett hasonló helyzetben
19. hogy elemeneküljek gondjaimtól
20. hogy a napi munkámat jobban el tudjam látni
21. mert kedvteléseimmel kapcsolatosak
22. hogy választ kapjak arra a kérdésre, hogyan lehet az ember boldog
23. hogy elgondolkodjak rajtuk, s ha nem adnak megnyugtató lezárást, befejezést, magam is próbáljak megoldásokat kitalálni.
24. mert a könyvekben eljutok oda, ahová mindig vágytam, de eddig még nem sikerült eljutnom
25. hogy pótoljam az iskolában nem tanultakat
26. hogy bővitsem ismereteimet az emberekről az emberi tulajdonságokról
27. hogy többet tudjak másoknál, s evvel sikereket érjek el
28. hogy erősitsem meggyőződésemet, hitemet
29. egyéb, éspedig:

27. sz. kérdéshez és a 31. sz. kérdéshez IV. melléklet.

MÓRICZ: Rokonok, Uri muri, Sárarany, Erdély, Rózsa Sándor

BERKESI: Sellő a pecsétgyürün, Pisztrángok és nagyhalak, Játék a tisztességgel, Huszévesek

MANN: Buddenbrok ház, Varázshegy, Mario és a varázsló, Doktor Faustus, József és testvérei

TOLSZTOJ: Anna Karenina, Háboru és Béke, Feltámadás

ZOLA: Germinal, Nana, Lourdes

HEMINGWAY: Öreg halász és a tenger, Akiért a harang szól, Fiesta, Bucsu a fegyverektől

JÓKAI: A kőszivü ember fiai, Az aranyember, Erdély aranykora, A rab Ráby, Fekete gyémántok

SÁNTA: Husz óra, Az ötödik pecsét, Az áruló

DUMAS: Gróf Monte Christo, A jávai orvos, A fekete tulipán

SOLOHOV: Csendes Don, Uj barázdát szánt az eke, Emberi sors

HUGO: Nyomorultak, 1793 /Kilencvenhárom/, A párizsi Notre-Dame

CRONIN: Réztábla a kapu alatt, Ezt látták a csillagok

BALZAC: Goriot apó, Eugene Grandet, A vörös vendégfogadó, Elveszett illuziók

DREISER: Amerikai tragédia, Carrie drágám

DOSZTOJEVSZKIJ: Bün és bünhődés, Karamazov testvérek, Félkegyelmü

FEJES: A hazudós, Rozsdatemető

GÁRDONYI: A láthatatlan ember, Egri csillagok, Ida regénye

HERCZEG: A Gyurkovics Fiuk, Pogányok

SCHWEITZER: A hősök visszatérnek, Leszámolás után

HAJNÓCZI: Bengáli tüz

ILLÉS BÉLA: Kárpáti rapszódia, Ég a Tisza, Vigszinházi csata

MARTIN DU GARD: Thibault család, Párizsban járt az ősz

JÓZSEF ATTILA Óda cimü verse

PETŐFI szerelmes versei

MITCHELL Elfujta a szél

MESTERHÁZI: Ártatlanság kora, Férfikor, Isten méretre

MIKSZÁTH: Különös házasság, A Noszty fiu esete Tóth Mari-val, Fekete Város, Beszterce ostroma

NÉMETH: Iszony, Irgalom, Bün, Égető Eszter

MÓRA: Aranykoporsó, Ének a buzamezőkről

PINTÉR - SZABÓ: Pókháló, Különös vadászat

PASSUTH: Esőisten siratja Mexikót, Aranyködben fáznak az istenek, A Biborbanszületett

SHAW: Oroszlánkölykök

SALINGER: Zabhegyező, Kilenc történet

SZABÓ: Mózes egy, huszonkettő, Pilátus, Őz, Freskó

VERES: Számadás, A Balogh család története, Pálya-munkások, A kelletlen lány

FAULKNER: Zsiványok, Sirgyalázók, Megszületik augusztusban

SEMPRUN: Nagy utazás

TERSÁNSZKY: A céda és a szüz, Kakukk Marci

.... REJTŐ /P. HOWARD/: Piszkos Fred a kapitány

.... MANN: Buddenbrok ház

.... BERKESI: Sellő a pecsétgyürün

.... ZOLA: Germinal

.... HEMINGWAY: Akiért a harang szól

.... SÁNTA: Husz óra

.... JÓKAI: A kőszivü ember fiai

.... DUMAS: Gróf Monte Cristo

.... TOLSZTOJ: Anna Karenina

.... MÓRICZ: Boldog ember

OSZK Országos Széchényi Könyvtár

Miért tetszett annyira az a könyv?
Milyen hatással volt Önre?
Milyen benyomások, emlékek élnek Önben róla?

1. nagyon izgalmas volt
2. mintha engem, az én életemet irta volna meg az iró
3. nagyon megrázott
4. nagyon szép stilusban volt megirva
5. az iró szinte röntgenszemekkel látta meg a jót és a rosszat az emberekben
6. akár a valóságos életben
7. benne volt az élet lényege: boldogság, boldogtalanság, küzdelem
8. olyan volt, mint egy történelemkönyv: megelevenitette a kort, a kor embereit, történelmi ismereteimet gyarapitottam vele
9. mintha talán nem lett volna befejezve, de éppen ezért gondolkodtatott el, s én magam voltam kénytelen valahogyan befejezni
10. nem volt könnyü könyv, mégis szórakozást, kikapcsolódást jelentett számomra

Elolvasásuk után mondja be a számát annak, amelyik legjobban és amelyik a legkevésbé tetszett Önnek

1. Minek nevezzelek,
Ha megzendülnek hangjaid,
E hangok, melyeket ha hallanának
A száraz téli fák,
Zöld lombokat bocsátanának,
Azt gondolván,
hogy itt a tavasz,
Az ő régen várt megváltójuk,
Mert énekel a csalogány -
Minek nevezzelek?

Minek nevezzelek
Ha ajkamhoz ér
Ajkadnak lángoló rubintköve
S a csók tüzében összeolvad lelkünk,
Mint hajnaltól a nappal és az éj,
S eltün előlem a világ,
Eltün előlem az idő,
S minden rejtélyes üdvösséget
Árasztja rám az örökkévalóság -
Minek nevezzelek?

2. Szomorufüz ága, hajlik a virágra
Fáj a szivem érted, falu szép leánya.
Fáj a szivem érted, de azt te nem bánod
Van neked nálamnál gyönyörübb virágod.

Istenem, teremtőm! Hát mit is csináljak,
Hogy vegyem meg szivét annak a kislánynak?
Hiába biztatom, hiába igérek,
Nem fog rajta semmi aranyos igéret.

Hely ha a kislánynak az jutna eszébe:
Id'adná nékem a szivét cserébe.
Jaj be jól is járna, megtoldanám sokkal:
Ezer öleléssel, ezerannyi csókkal.

3. Mikor az utcán átment a kedves,
galambok ültek a verebekhez.

Mikor gyöngéden a járdára lépett,
édes bokája derengve fénylett.

Mikor a válla picikét rándult,
egy kis fiucska utána bámult.

Lebegve lépett - már gyult a villany
s kedvükre nézték, csodálták vigan.

És ránevettek, senki se bánta,
hogy ő a szivem gyökere-ága.

Akit ringattam vigyázva, ölben,
óh, hogy aggódtam - elveszik tőlem!

De begyes kedvük szivemre rászállt,
letörte ott az irigy virágszált

És ment a kedves, szépen derüsen
karcsu szél hajlott utána hüsen.

4. Mi ez a borzongás,
Mi ez a boldog remegés?
Megindult szivemben az olvadás,
Tavaszi ujjászületés.
Mi ez a vonzódás, mi ez a titkos nagy erő?
Mi ez a rózsaszinü álmodozás,
Amelyben minden hihető
Ezt a sok kérdést te is megoldhatod
Tudom, hogy mindent kitalálsz,
Hisz rám van irva, ugye, leolvasod,
Hogy mitől tünik ez a láz.
Te vagy az orvosság,
Te vagy a titkos gyógyulás.
Tüzelő homloknak a simogatás,
Szivemnek édes nyugovás.
Te vagy a jelenem, te vagy a szerelem,
Te vagy és nem lesz soha más.

5. Szeretlek mint anyját a gyermek,
mint mélyüket a hallgatag vermek,
szeretlek, mint fényt a termek,
mint lángot a lélek, test a nyugalmat!
Szeretlek, mint élni szeretnek
halandók, mig meg nem halnak...

A pillanatok dörögve elvonulnak,
de te némán ülsz fülemben,
Csillagok gyulnak és lehullnak,
de te megálltál szememben.
Ized, miként a barlangban a csend,
számban kihülve leng,
s a vizes poháron kezed,
rajta a finom erezet
föl-földereng.

Értékelje őket sorszámozással

.... üzemi mérnök

.... KÖZÉRT boltvezető

.... tanitó

.... kulturház igazgató

.... ujságiró

.... egyetemi tanár

.... körzeti orvos

.... kerületi tanácsi vagy járási VB titkár

.... bérelszámoló

.... könyvtáros

.... regényiró

.... raktáros

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

1. ALBERT-VARGHA: Miért szép?
2. M. KISS: Müvészetről mindenkinek
3. BATAGLIA: A második világháboru
4. GYURKÓ: Lenin, október
5. OBÁDOVICS: Körséta a világgazdaságban
6. NEMESKÜRTHY: Ez történt Mohács után
7. KARSAI: A budai Sándor palotában történt
8. ORTUTAY: Amit a technikáról tudni illik
9. BAADE: Versenyfutás a 2ooo évig
10. TRENCSÉNYI WALDAPFEL: Mitológia
11. KULIN - RÓKA: Világegyetem
12. ÖVEGES: Az élő fizika
13. LŐRINCZE: Nyelvőrségen
14. BRAUNBECK: Az atom regénye
15. COUSTEAU: A csend világa
16. BENEDEK: Beszélgetés ideges emberekről
17. ADAMSON: Oroszlánhüség
18. PÉTER: Játék a végtelennel
19. SZABOLCSI: A zene története
20. KONTRA - STOHL: Az élet tudománya

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda
Felelős kiadó: NEMES IVÁN igazgató
NPI sokszorosító üzem, Budapest - 69-2068
Felelős vezető: Fehérvári Tibor
Példányszám: 1000 - Terjedelem: 17,68A-5 ív

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

